

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

BRASNYÓ ISTVÁN, HARKAI VASS ÉVA,
KUKORELLY ENDRE, LÁSZLÓFFY CSABA,
GÉBER LÁSZLÓ, SZABÓ PALÓCZ ATTILA
ÉS JULIJAN TAMAŠ VERSEI

GOBBY FEHÉR GYULA, FORGÓ ZOLTÁN
ÉS SZATHMÁRI ISTVÁN NOVELLÁJA

HARKAI VASS ÉVA: ÍGY ÉLTÜNK (REVOLTPRÓZA)
A KÖZÉPISKOLÁSOK MŰVÉSZETI VETÉLKEDŐJÉNEK
ANYAGÁBÓL

BORI IMRE TANULMÁNYA NAGY LÁSZLÓRÓL

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1995

Június

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LIX. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Brasnyó István: A József Attila utca (vers)</i>	285
<i>Harkai Vass Éva: Valaki más beszél (versciklus)</i>	286
<i>Gobby Fehér Gyula: Szűnj meg, varázs (novella)</i>	290
<i>Kukorelly Endre: Mintha már túl sokáig állna (vers)</i>	298
<i>Lászlóffy Csaba: Ha visszatérnél (vers)</i>	302
<i>Géber László: Paragráfia (vers)</i>	304
<i>Forgó Zoltán: Karácsonyfabontás (novella)</i>	305
<i>Szathmári István: Helyzetjelentés (novella)</i>	309
<i>Szabó Palócz Attila versei</i>	314
<i>Harkai Vass Éva: Így éltünk (revoltpróza)</i>	319
<i>Julijan Tamaš: Dörög. Madarak dalolnak (vers)</i>	336
<i>Középiskolások Művészeti Vetélkedője</i>	
<i>John Masefield: Tengeri láz (Berleković Edina fordítása)</i>	338
<i>Jurcsák Attila versei</i>	339

A JÓZSEF ATTILA UTCA

B R A S N Y Ó I S T V Á N

A levegőben kimondhatatlan apátlanság,
apátlanság és anyátlanság a levegőben.
A szél füstöt szaglász a sötétben,
kukoricalevelet csörget:
sárba, kopolyába sűrített viszontagság.

Emelkedő sohasem: csak lejtő és lejtő,
odamenet meg visszajövet is lefelé.
Két út menti feszület, hiábavaló érvelés –
a riadalom fut össze s alkot Stabat Matert,
s a dermedt éjszakától leáll az érverés.

Míntha hazája térképén aludna az ember.
Kivasalja, mint a vonatkerék.

VALAKI MÁS BESZÉL

HARKAI VASS ÉVA

KORFURA EMLÉKEZIK

akkor korfun
a kezdet kezdetén
vagy már alakulóban
a mediterrán spektákulumon
fény- és színorgia tömeg
siettem volna vissza
a szállodaszobába
hagyni a látványt élvezkedjenek
tarka idegenek
már ropták a táncot
valamily nagy nemzetközi összeborulásban
utolsó együtt töltött éjszakánkon
kellett volna rátalálnunk
arra mi ma sem kiásható
a hallgatások őslénykori rétegéből
ki-ki magában hordja válaszát
akkor ott a vérforraló nyárban
kellett volna fellelni
mi bennünk rejtezik lapul
s intőn felettünk egy évtizednyi némaságban
visszahozhatatlanul

MEGTÉVESZTÉSEINKRÓL MONDJA

a reggelek az alkonyok
az őszelők a télelők
az érkezők s az elmenők
rikító egyformasága
jelenléted valahol fennakadt
itt vagy és mégsem
valaki más beszél
mintha valaki máshoz
újrahangszerelni a mondatot
kopott regiszterek
mozdulataink mint
félresikerült fogadáson
a zavarba ejtett vendégsereg

MARIONETT

a megjátszott mozdulatok
a formák formaságok rendje
mindig mást mondani
elsimítani hullámok fodrait
hiába kristálytisztn átetsző
éjjel háborog a tenger
az építész házának cölöpei alatt
lengnek a lépcsők
se le se fel
ágyunk dobálja mint a bárkát
kölcsonös megtévesztéseink
talmi marionett
álomba menekíteni magunk
egy tisztásra hol se kérdés se magyarázat
ébredéskor a mindennapok foglalatosságai
sokévi kibúvóink
csak szólni ne
kérdezni ne
már rég készek a mintaválaszok

VIVA LA COMMEDIA

mire felébrednél
 elkészült a szerep
 az épp testre szabott
 sorban egyforma reggelek
 egyik nevető a másik síró szemet
 és száját fest arcodra
 ha lépsz
 előre elrendelt lépéssorozat:
 lépcsők pihenők kapaszkodók
 beöltözéseink és vetkezéseink
 egy tükörtelen nagyszobában

kinn áll a bál
 koszorús költők
 s újradozolt poéták
 vonulnak fesztelen
 dühöng a promenád
 az erotikus félhomályban
 alig látható hogy a
 király meztelen
 mint rég tudott tündérmesékben
 vakító csillámlású télben
 lengnek a fagyos hexameterek

TÚL

az önsajnálaton túl
 túl a kitárulkozáson
 – ó szent irónia –
 sorra venni az epizódokat
 csupa mellékszereplő s mellékszerep
 a létezés üresjáratai
 itt szünetet tartani
 s újrakezdeni
 sorban rétegek
 felrakni az alapozást

---

tested kifeszített vászon
bőröd pattogzik
mint házon
vakolat
túl minden áltatáson
selyemcsomagoláson
míg feldereng a lényeg
mintha itt sem lennél
pedig hozzád beszélnek
így telnek napjaink

SZÜNJ MEG, VARÁZS

GOBBY FEHÉR GYULA

Pósa János egyetemista akkor ismerte meg Bucskó Ilonát, mikor az a fenekébe szúrt. János már lefeküdt a paraván mögött levő keskeny ágyra, nadrágját engedelmesen letolta az orvos utasítása szerint, s lázban égve várta, hogy átessen az injekciózás kellemetlenségein. Megjöttem, doktor úr. Hallotta a nővér hangját. S azután azt is: Majd én megcsinálom, csak ledobom a kabátomat. Némi susogás hallatszott, majd Ilona lépett melléje, és egy kis alkoholos vattával törölte végig a bőrét, ott, ahol a következő pillanatban behatolt a tű.

*

János a vasútállomáson fázott meg. Az egyetemista szövetkezet találta neki a munkát. Tízen hordták a zsákokat a vagonokból, négy nap alatt annyit keresett, hogy abból az egész hónapra kifizethette a kosztot. Két napig esőben zsákoltak, csuromvizesek voltak egész nap, de izzadtak is, János észre sem vette, hogy fázik.

*

Pénteken a nővér két ampullát nyomott a kezébe. Szombaton és vasárnap nem dolgozunk. Mondta. Menjen az ügyeletes egészségháza, majd ott beadják. János átvette az üvegcséket, de olyan ügyetlenül, hogy az egyik a padlóra esett. Szerencsére nem tört el, pedig mikor utána kapott, ahelyett hogy a tenyerébe esett volna, ujja hegyével meglökte, így még nagyobb erővel csapódott a linóleumhoz. Elvörösödött, és megkérdezte: Volna olyan szíves, írna igazolást erre az öt napra, mert

a fizikatanár igazolás nélkül nem írja alá a könyvecskémet, ha hiányoztam az óráiról. A nővér szó nélkül vette át az iratait, és töltötte ki a blankettát. Aztán fölnézett. Ezen a címen lakik? Kérdezte. János bólintott. Albérlő vagyon. Mondta. Krancsáréknál lakom szeptember óta. A nővér elmosolyodott. Nem is tudtuk, mi szomszédok vagyunk. Mondta. Én meg a szemközti házban lakom, Jónáséknál. A fiú meg a lány akkor nézték meg egymást igazából. Mindketten csodálkoztak rajta, hogy még nem látták egymást. Végül a nővér azt mondta. Ha tanul, ne menjen be a központba. Van nekem otthon is tűm, jöjjön át Jónásékhoz, majd beoltom.

*

Jónásné szó nélkül beengedte a fiút szombaton. Ilona az egyik emeleti szobában lakott, még ágyban volt, mikor a fiú kopogott az ajtón. Maga aztán korán kel. Állapította meg. Pongyolát kapott magára, székkal kínálta a fiút. Ugyanolyan mozdulatokkal készült az injekció beadására, mint a munkahelyén. A tűk az éjjeliszekrény egyik fiókjában voltak, az asztalra helyezte őket, gondosan fölrázta az üvegcsé tartalmát, leresztelte az ampulla nyakát, fölszívta az orvosságot, ellenőrizte, hogy nem maradt-e levegő a tűben, majd egy kis csomó vattát vett a másik kezébe. Még nem vetkőzött le? Kérdezte. János körülnézett. Hova fekdjék? Kérdezte. A szobában csak a lány ágya volt, a lepedő gyűrött. Az ágyból még a lány melege és illata áradt. Tolja csak le a gatyát. Mondta a lány. Állva is megcsinálhatjuk.

*

Napközben Jánosnak többször is eszébe jutott Ilona. A karját látta maga előtt, aztán a mellét. Érett, kerek karja volt a lánynak, és érett, kerek mellei. A pongyola övét nem kötötte szorosra, amíg ügyködött az injekció előkészítése közben, János a testét figyelte. A lányon színes selyemkombiné volt, többet mutatott, mint takart.

*

Vasárnap be volt vetve az ágy, mikor a fiú megérkezett. Ilona megint pongyolában volt, de megfésülködött, a tűket már az asztalra készítette, éppen kávét töltött két csészébe, mikor felhangzott a kopogás. Már

vártam. Mondta. Nehogy azt higgye, lusta vagyok. Nevetett, és a székre mutatott. Előbb parancsolja a kávé, avagy előbb a böködés? János zavarban volt, nyelt egyet, mikor kikapcsolta a nadrágszíját. Kávészás közben erőt vett a zavarán, moziba hívta a lányt. Nagyon megkönnyebült, mikor az minden szószaporítás nélkül beleegyezett, hogy estére találkozzanak.

*

Bucskó Ilona kerek tíz esztendővel volt idősebb Pósa Jánosnál. Mindketten októberben születtek, Ilona 1942-ben, János 1952-ben. A lány október huszadikán, a fiú 29-én. Ezt még mozibamenetel előtt kiderítették. Nevettek rajta, mert jókedvük volt, de János megrettent a kor-különbségtől, félénken és eléggé szontyolodottan üdögélt a lány mellett a sötét teremben, amíg az meg nem fogta a kezét.

*

A vizsgaidőszakban Jánosnak egész nap tanulni kellett volna. Ült is szorgalmasan a szobában, de gondolatai leginkább Ilonkánál időztek. Mechanikusan olvasott, sokszor kapta magát rajta, hogy már át is lapozott, de nem emlékszik rá, mi volt az előző oldalon. Végül egy este erőt vett félénkségén, és átment Jónásékhoz, bekopogott a lány albérleti szobájába.

*

A lány már öt éve dolgozott az egyetemistaotthon orvosi rendelőjében. Kostić úr, az általános orvos, a főnöke jóságos ember volt, szeretett vele dolgozni, mert nem korholta meg soha, utasításait is halk hangon, inkább magyarázatként adta elő, Ilona élvezte, hogy szinte egyenrangú félként vesz részt a munkában. Ha megfogadja Kostić úr tanácsát, és beiratkozik valamelyik esti tanfolyamra, érdekesebb lett volna az élete. Így csak a két barátnőjéhez járt egy ideig, aztán azok férjhez mentek, és szinte teljesen magára maradt. A kolléganőivel csak általános ügyekről vagy amazok magánügyeiről pletykálhatott, saját magáról nem volt mit elárulnia. Pósa János ügyetlensége tetszett meg neki. János még tőle is félénkebb volt, szerelmi ügyekben járatlanabb, az életben elveszettebbnek bizonyult.

*

A lány az ágyon feküdt, a rádiót hallgatta. Nem megyek moziba. Mondta. Nincs kedvem kimozdulni. Inkább pihenek. János leült a székre, tekintetét a földre szögezte, mert amikor fölnézett, rögtön a lány meztelen lábára tapadt a szeme. Nem hoztam semmit. Mondta. Szerettem volna valamilyen ajándékot hozni, de csak szerdán kapom meg az ösztöndíjamat. A lány fölkönyökölt az ágyon. Mit hoztál volna, ha van pénzed? Kérdezte. Elég, ha elmondod nekem. Az olyan lesz, mintha el is hoztad volna. János elmosolyodott. Szerette a lányon levő virágos pongyolát. Otthonossá tette a hangulatot, hogy a lány mindig ugyanazt a tisztára mosott, simára vasalt pongyolát viselte otthon. Egy fülönfüggőt szerettem volna venni. Mondta. Egy karperecet. Egy nyakéket. Egy aranyórát. Egy díszes púderesdobozt. Valamit, amiről én jutok eszedbe majd mindig. Valamit, amiről emlékezel.

*

Első együttlétük viharos volt és rövid. Olyan szenvedélyesen estek egymásnak, mint az éhes ember az ételnek. Később szégyellték magukat mohóságuk miatt. De mikor a lány rászánta magát, és magához húzta a fiút, megfeledkeztek minden gátlásról, őszinte hévvel ölelték egymást sokáig.

*

Bucskó Ilonának új lakást kellett keresnie. Jónásék nem erkölcsi kifogást emeltek a fiatalok együttléte ellen. Egyszerűen megunták, hogy mindennap többször is kaput kell nyitni Jánosnak. Az új házat a négy albérlőjük havi béréből törlesztették, megrögzött szokásaik voltak, amihez az albérlőknek is tartaniuk kellett magukat. A kaput csak Jónásné nyithatta ki, senki más. Ilona két utcával arrébb vett ki egy különbejárattal rendelkező szobát. Kissé többbe került az emeleti szobánál, de nem sajnálta rá a pénzt. Úgy érezte, végre teljes életet él. Ha a kolléganői kérdezték, ő is beszámolhatott egy férfi szokásairól.

*

Föl se merült köztük a jövő kérdése. János másodéves egyetemista volt, az ösztöndíja arra sem elég, hogy megéljen belőle. Ilona fizetése éppen arra futotta, hogy ha kifizeti az albérletet, megéljen. Hat hónapig

kielégítette őket az öröm, hogy találkozhatnak, együtt lehetnek, szeretnek egymást.

*

Észrevétlenül alakultak ki bizonyos megszokások. Mikor János megjött, mindig szájon csókolta Ilonát. A harmadik csóknál csúsztotta a jobb melle alá a kezét. A bal kezével kezdte oldani a pongyola övét. Az új lakásban földre terített paplanon szeretkeztek, mert az ágy régi volt, és annyira nyikorgott, hogy a szomszédok biztosan hallották volna. Míg János leterítette a paplant a padlóra, Ilona meztelenre vetkőzött. Míg János vetkőzött, Ilona egyenletesre simogatta a paplant.

*

János boldog volt. Először élt egy igazi nővel. Azelőtt futó kalandjai akadtak, bajos együttlétek izgalmait élte át. Most biztonságban érezte magát.

*

Ilona jól érezte magát. Tetszett neki a fiú heves szerelme. Hatalmat gyakorolt egy férfi fölött, végre teljesen asszonynak tarthatta magát.

*

Hat hónapig minden apró gondjukat elmesélték egymásnak. Rászoktak, hogy szeretkezés után heverésznek a paplanon, és beszélgetnek. Ilona Kostić úr rigolyáiról meg a kolléganők pletykáiról beszélt, János a tanárokról, az elmúlt és a jövőendő vizsgákról. Közös dolgaikról nem esett szó, mert az csak szorongást váltott volna ki mindkettőjükben.

*

Karácsonykor János ismét megfázott. Kostić úr megint kiírta az injekciókat, és a fiú mindennap megjelent Ilonánál, aki gyakorlott mozgásokkal döfte a húsába a tűt. Ezen kénytelenek voltak nevetni. Ha minden hat hónapban oltani kell megfázás ellen, könnyű lesz kiszámítani, hogy múlnak az évek. Mondta a lány. Ezen is nevettek, de mindkettőjükben keserű szájíze maradt a gondolatnak. Ilona ugyanis egyszer felajánlotta, hogy lakjanak együtt, akkor nem kell titkolózni senki előtt,

a hideg szélben sem kell Jánosnak sétálnia őmiatta, de mikor számba vették közös lehetőségeiket, rádöbbenek, hogy több bajt okozna az együttlakás, mint amennyi haszon lenne belőle. Azóta nem beszéltek róla, mint ahogy a jövőről is hallgattak.

*

János teljesen belehabarodott a lányba. Tanult és dolgozott is a diákszövetkezetben, ahányszor csak munkát kapott, de akkor élvezte igazán az életet, ha Ilona mellett lehetett. Tanulás közben is sokszor eszébe jutott a lány nevetése, a mozdulat, ahogy hátraveti a fejét, a figyelem, amellyel letörli a hátát fürdés után.

*

Január 26-án este Ilona ajándékot hozott János-napra. A fiú nagyon megilletődött. Már az is meglepte, hogy Ilona meglátogatta, hiszen találkák mindig a lány lakásán zajlottak le. A kis dobozban aranyozott cigarettatárca feküdt, rajta fölirat: Emléül. És alatta írott betűkkel bevésve: Ilonától. Igazán rám ijesztettél. Mondta. Azt hittem, valami baj történt. Egy korty ital sincs itthon. A lány az asztal mellé ült, s János furcsállta, hogy olyan komoly. Fekete, állig begombolt ruhát húzott, és a haját is szokatlanul fésülte, valahogy simára és feszesre, ami kissé öregítette. Megcsókolta Jánost, de amikor az a melle alá csúszta a kezét, eltolta magától. Beszélni akarok veled. Mondta. János mosolygott. Ne félj, itt is letehetjük a paplant a földre. De a lány nem mosolygott. Azt mondta, hogy többet nem lehet. Többet nem lehet, mert februárban férjhez megyek. Mondta.

*

János megkísérelte viccel elütni a dolgot. Lehet róla szó. Mondta. Csak előbb hazaviszlek, és bemutatlak öreg szüleimnek. De Ilona a fejét rázta. Kinyújtotta a kezét, hogy János lássa az ujján a gyűrűt. Eljegyeztem magam. Mondta. Kissé váratlanul és gyorsan jött számomra is, de elmúltam harmincéves, ideje a családra gondolnom. Búcsúzni jöttem.

*

János az ágyon ült. Szeretlek. Mondta. Hiszen én szeretlek. Ilona bólintott. Tudom. Mondta. Én is szeretlek. Mondta. De tudomásul kell vened, hogy elmúlt. Mondta. Tanulnod kell, vizsgáznod kell, állást kell találnod. Mondta. János kínjában fölnevetett. Három nappal ezelőtt voltunk együtt. Mondta a fiú. Hemperegtünk a paplanon. Akkor nem szóltál semmit. A lány nem nevetett vele együtt. Akkor még nem voltam menyasszony. Mondta. Még nem is tudtam, hogy férjhez megyek.

*

Legalább mondd meg, hogy ki az az ember. Mondta János. Ha három nap alatt elhatároztad, hogy férjhez mégy hozzá, akkor biztosan úgy néz ki, mint Clark Gable. A lány bólintott. Nagyon jól néz ki. Mondta. Korához képest. János meredten nézte a lányt. Nem szólt, várta, hogy megmagyarázza a dolgot. És Ilona beszélni kezdett. Irattáros a központi levéltárban. Mondta. Véletlenül ismertem meg Újévkor. Ő is ott volt a moziban az újévi műsoron. Egyedül volt, akárcsak én. Negyvenéves, egyszer már nős volt, de gyereke nincs. Ott ismerkedtünk meg az ünnepi tombola húzásakor. Azóta többször is eljött értem az ambulancia elé. Beszélgettünk, megittunk egy kávé a cukrászdában. Tegnap eljött hozzám a gyűrűkkel. És én választottam. A jövő hónapban egybeke-lünk, és én hozzáköltözöm. Nagyon rendes ember, úgy döntöttem, megérdemli, hogy melléje álljak. Kostic úr ismeri már régebbről, ő is azt állítja, hogy megbízható és becsületes. Nem gazdag, de kettőnknek elég lesz, amit keresünk.

*

A lány arcán akaratlanul is az öröm sugárzása jelent meg, mikor a vőlegényéről beszélt. János úgy kiáltott fel, mint akit megszúrtak. És én? Kérdezte. Három napja még simogattál! Velem mi lesz? A lány felállt. Te fiatal vagy, és fölталálsz magad. Mondta. János elébe ugrott. Velem nem volt jó? Kérdezte. Nem szerettél igazán? A lány bólintott. Jó volt veled. Mondta. Szép volt, hogy szerettél. Most vége. Váeljunk el barátságban.

*

Pósa János egyetemista az ablaknál állt, nézte Bucskó Ilonát, amíg az lent becsukta maga mögött a kaput. Úgy érezte, nem igaz, hogy ez vele történik. Ki is mondta. Nem igaz. De mikor kimondta, üresen csengtek a szavak. Úgy érezte, mintha durva varázs játszott volna vele. Szerette volna megakadályozni, hogy a lány kimenjen a szobából, szerette volna ismét a karjába kapni, magához szorítani, szerette volna rákényszeríteni, hogy azt pihege a fülébe, csakis őt szereti. Nem igaz. Mondta még egyszer, de közben Bucskó Ilona becsukta maga mögött a kaput, és határozott léptekkel indult el a havas utcán. Pósa János egy pillanatban a szekrény felé indult, hogy kabátot kapjon magára, és a lány után szaladjon, aztán megállt. Mit ér el vele, ha veszekszik, ha kiabál, ha pofon veri vagy megüti a lányt. Látta az arcán, miközben jövődő férjéről beszélt, hogy végre boldog. Nagyon fáj neki, hogy ezt a boldogságot nem ő okozta. Tehetetlen dühében keserves sírásra fakadt.

*

Pósa János egyetemista lázasan állt az orvosi rendelő előtt. Öten váraakoztak a szobában, a könyvecskéket mind a rendelő tolóablakára rakták érkezésük sorrendjében. Pósa az ajtóhoz ment, megnézte, hogy melyik orvos ügyel. Mikor látta, hogy Kostić doktor az, szótlanul indult kifelé. Évfolyamtársa, Kőműves Géza utána szólott. Már az orvosok közt is válogatsz? Kérdezte. Nem bízol az öregben? De Pósa nem válaszolt a kérdésre, gyors léptekkel távozott a váróból, mielőtt az ügyeletes nővér kilépett volna, hogy összeszedje a betegek könyvecskéit.

MINTHA MÁR TÚL SOKÁIG ÁLLNA

KUKORELLY ENDRE

(12) A szemközt lévő kétemeletes bérház cseréptetején megcsúszott a hó. Az olvadáستól az egybefüggő hólemez elmozdul, negyven-ötven centit lejjebb csúszik és eltöredezik, darabjai kissé egymásra torlódnak. Mintha hullámzana. Hullámzó tető. A legalulra került réteg átpréselte magát az eresz fölötti hófogón, nem nagyon, és kásás hónyelvek lógnak ki az utca fölé. Az egyik kéményből vékonyka, egészen fekete füst dől kifelé. Nincs szél. Szürkület. Nem jön be semmi zaj. Úgy megy az ember a járdán, úgy igyekezünk hazafelé, behúzott nyakkal. Az a nő piros esernyőjével, régi fazon, kis sorozatokat dobol ki a vásznon a megolvadt hólé. *Valaki az ablakból nézegeti a járókelőket. Mondhatom-e, ha én is arra megyek, hogy azért állt oda, mert engem akart látni?* (Pascal)

(16.1 *Műfordítás*) Amikor Marina az ablakocskán keresztül egy papírdarabra írva megkapta az utasításomat, kinyitotta a lyukat. Marina palucsi moe prikazanyie peredonnoe zapiszkoj csérez okosko atrüvaet ljuk. Látom, hogy magához veszi a kabinjában lévő portrét Jezsov elvtársról és kiugrik a lyukon. Vizsu berjot sz szaboj nahogyivsijszja u nyej v kabine portret tov. Jezsova i prigaet cserez otversztyie ljuka vnyiz.

(16.2 *Műfordítás*) Nem kell kimenned a szobából. *Nem szükséges a szobát elhagyni.* (Szobából, szobát.) (Egyáltalán, és sohasem)

(17) Átszűrődik az ajtó alatt a fény. A beszélgetés is áthallatszik, inkább csak egyes szavak, a mondatok értelmét nem lehet kivenni. Fénycsíkok. Háború van. Megpróbáltam elaludni. Vendégek jöttek, kártyáznak, a pogácsából lehet venni, leeszem a tetejéről a sajtot. A

Ferdinánd hídról belőnek. Le fogunk menni a pincébe. Ilyen a háború. Nem háború. Akkor biztosan nem volt bridzsparti. Nevetnek valamin. Egyszerre lehalkul a nevetés. Próbálok aludni. Hallgatják a rádiót. Fölkeltem és odamentem az ablakhoz. Kiáltott valaki az utcán.

(18. Ny. Sz. Hruscsov: *Természet*)

Természet
 esen amit
 az elnökl
 ő elvtárs
 mondott a
 zt én nem
 értem
 de
 tudtam mi
 vel oldal
 ba lökött
 hogy én k
 övetkezek

(19) Első, vagy Madarász Henrik király elég száraz király volt. Például sohasem ivott. Enni evett, de nem ivott. Se bort, se sört. Pálinkát se. Rumpuncsot se. Nem volt ő az alkohol ellensége, nem azért nem ivott, hogy alkoholt nem ivott, hanem egyáltalában semmit. Kizárólag csak evett. Vízet sem ivott, egy kortyot se, egész életében. Sőt azt meg, a vizet azt egyenesen utálta. Ránézni se bírt. Vagy belenyúlni a vízbe, brrr. Azt nem, mert ha belenyúlt, rögtön ilyen kisebbfajta lila pöttyök jöttek ki rajta belőle. Így *kifejezetten* csak a vizet utálta, például a pálinkát nem utálta *így*. Azt is utálta, de nem *így*. Így csak a vizet utálta. Mindig kiütéseket kapott tőle. De nem ivott tejet sem, se narancslevet, ilyesmiket sem ivott. Koka kólát se. Nem volt még koka kóla, ám ha lett volna, se ivott volna. Nem inná meg. Inkább kiköpné. Viszont evett. Igaz, hogy mindent azért nem evett meg. A levest például nem ette. Sok mindent evett, a levest nem. Így élt. Rengeteget tudott enni. Csak nem ivott. Csak evett. Kedvence volt az evés. Furcsa király volt. Elég különös eset. Hogy mik vannak.

(24.) Igyekeztem elkerülni, valami élmény, megúszni élmény nélkül, éles, például az ebéd, kicsorog a konyhából, egy igen végleges szagocska, összekötetés, az orrát mégsem képes elcsavarni valaki, álljon meg, ne vegyen levegőt, budakalászra kellett átbiciklizni ivóvizért, a dülön, vagy átgyalogoltunk, a nagy, a babó meg a bandi, dülőút, ötven fillér a jegy, helyi érdekű jegy, hévvel egy megálló az ivóvíz, az összesen oda-vissza, három forint, zöld kristályvizes üvegek, fehér porcelán csat, kiküldtek a konyhából, törni a gallyat, barátságos füstölés, füstölt a sparthert, a krump-
líleves, tejföl, meresztgetem a szemem a naptól, normális élmény, vigyem ki a lábost, egy sötétzöld vándling, abba gyűjtöttük a szilvát, lehullott, meg a széttottyadt barackot, teli van darázssal, óvatos darázssirtás, nyári élmé-
nyeink, a tiedé, néha jött egy autó, rohanás a kerítéshez, élmény nem, nem vagyok nyáron ott, nem létezett, egy homokozót rajzoltam, kellett-e az a homokozás, könnyű rajzolni homokozót, sárga homokkal, zöld veder, zöld ásók, sárga falevél, zöld bokrok, tizenöt fűszál, kajaszag, vagyis tényleg, szentistvánon volt egy homokdomb a ház sarkánál, megvoltam élmények nélkül, különösebbek, film, például dianézés, hétszer kiolvastam az egr csillagokat, ivanhoe, rejtelmes sziget, du. foci, délután aludtunk, majd a focizás, bekóválygott egy nagydarab darázs, mászott a szúnyoghálón, berregett, azt elnyomtam a magyar nemzettel, óvatos nyomás, óvatosan recsegett, glottgatják, teli lehet fungani a cseresznyétől, a pálya, körülötte cseresznyefák, lopják a dresnyát, nem loptak hanem ettük, keletkezik benne a kukac, a végén holdfény, nem látni semmit, csak a labdát, ahogy rásüt a hold, válogatott csapatok, a jankovics, a kis jankovics, sárosi, deli, göröcs, a poshadt, a molnár, választás cseresznyemaggal, a frici, bánfalvi, ábrahám, nyalj alám, szélpál, a pázmándiak, kulin, anti, veltin, át lehetett úszni a lupára, nem volt megengedve, ott ücsörögtek a terápiások, kapáltak, fekiüdtek az árnyékban, elővették a farkukat, sötétszürke, súlyos vászonkabátban nem szabad levenni, vagy nem jutott eszükbe, vagy nem érzik a meleget, úszkálás a sóderbányában, pecáznak, a helyiek átúsznak a lupára, a steigervald api, megvan neki a szpíri gonzálesz, van lemezjátójuk, úsni kellett a kertben, mindig kiástuk az epret, az apám ásott, én edzettem, löttem a focival a házfalat, fradi a dózsa ellen, gyakoroltam a cselezést a kertben, döngött a házfal, a húgomat cseleztem ki, jól ment, kezdett tanulni cselezni, védeni, kiképeztem mint kapust, vetődjél, előbb csak lassan vetődjél, később is csak lassan tudott vetődni, az öreg ásott, egész délelőtt a dekázást gyakoroltam, közvetitek, kedves hallgatóim, óriás gól, küültünk a csillagokhoz, egy nádszéken ülök, aztán aludni, reggel a boltba, előtte gallytördelés, aztán a bolt, biciklivel,

helybeli bringák, a miénken szalad a lánc, a hosek reparálja, lefestettük feketére, le kellett smirglizni a rozsdát, szemben volt a hangya, a hangya helyén lakik a hosek egy lomtárban, hosek úr, olajszagú, mindenhez ért, a hosek, néha felöltötte a szerelését, öreg fradi-dressz, a versenybiciklijé, teljes dísz, hajrá hosek, üdvözülten mosolyog, állva tapossa a gépet, hajrá egyediül, ráncok és inak, már nincs a hosek, a kert, házacska, az apám, a diófánk, kivágták, nem fért el, a szomszéd háztól nem fért el, nem jelképesen nem, a pályákat beépítették, két foci pályá volt, beépítették, nem metafora, ki játszik, senki se válogatott, élmények, az, azt nem úszni meg.

HA VISSZATÉRNÉL

L Á S Z L Ó F F Y C S A B A

Arcsal keletnek vagy arccsal nyugatnak
alszol, mint más fegyelmezett halott.
Te ne tudnád, hogy egyformán ugatnak
itt fegyverek, amott világcsalók.
Valaha gondoltál-e rá, hogy felnőtt
koromban visszahívlak majd ide? –
Te spiritiszta ivadék, ma eljött
az óra: asztalunknál légy ige!
Oszd meg velem (nem apaként) a sorsot
bár képzeletben, vagy egy könyvlepon.
Mint altató szől hangod; a kifoszlott
plédet fektemben magamra kapom.

Arcunk kiszáradt levegőjű házban
hervasztó időbe törölközött;
nem futkározik fénylő, könnyű lázban
unokád rokokó-nippek között.
A Fellegváron ugyanaz az alkony,
s a fény is: hamisan hamvasra fest.
Új repedések a becsapott ajtón –
mit ér a dac (már csak a rettenet).

A gótika! az letarolhatatlan,
de mind messzibbről hallszik a harang;
a csaláncsípés föllángol hívatlan
bennünk: szegénységben hűség a rang!

Mit körülöttünk ácsol, összetákol
az idegenség, nincsen ráció
abban. S ha őrzünk a régi világból
ezt, azt – nem több, mint illusztráció.

Ha visszatérnél bár egy pillanatra
ide közénk (mire való a holt?),
konok lidércként bámulva fiadra,
ki nemcsak meddő álmokat karolt.
De kortársad volt, hogyha szólamok
üldöztek és szégyen alázott földig –
(A gyöngé dicsfényben is hunyorog
lányunk, a reflex könnyen öröklődik.)

Mi tarthat minket össze? *Meg* mi tart?
Arccal keletnek vagy arccal nyugatnak,
ha visszanézel, mondd, apám, a part
aszott hallgatása, vagy ahogy jajgat
zavarosan az ár, a tudatlannak
bősz kihívása rémít-e vajon
jobban? Zászlót vagy kopjafát faragnak
túl régi s jövődő határokon?

Az ablak tárva még, lehet, hogy eljössz
az éjszakában. Itthon vagy! – de hisz
úgy mentél el, az unokák nem is
ismernek, messze vagy, akár Etelköz.
A látszatok világa ez, de téged
nem tart már semmi félelemben itt –
A vér szerinti lét védtelenné lett,
s infantilissá minden vágy, amíg
a tettes és az áldozat a vétkek
közös hálójából ki nem szakad.
Visszfénye lennének máris a nemlétnek? –
(*A kitért ajtók némasága csak.*)

PARAGRÁFIA

G É B E R L Á S Z L Ó

*Tandori De Zsónek
a kopp-árt költőjének*

Csak megkasz önni szert né malek trát. Ezrt
voln a jönt látn egysz. Mélemre nem hlok mg
ddig. Legtöbb febrár-nab amkor Bubudp esten
járn 2-s will somon körzt a nap ep csakf-
elkelt. Ahgy en látk ha csúcs. T a Lánch id
utc kutya sétál htta, &verbeknek adt kis
magt o vag a másk feléref ordul tvagy B csben
eyg lavbó ble pur pour coult viez Elt-e tlán.
Nem „LEHETZ AZTAZ LEIRN!” Ujvidek kacsk ringós
Szekel egynes utcaim se. Telekel tolni az
old oudalt, ha más! . . . remelem edig senkse
jott. Jó. A sörrendt sousem tudni hibbas eben
on is, megh a mas jezik & ÉN természetesen.
Nem vagyk hulye en, deki tujyahát hát haha
Parazit sokunk para kunszt, nem szert szalona
donna de nems lenni kofffer she Dhomokos.
Allnitt a Dnna másk old egyedul a Spero es TE.
Noket latok mint a kisfiim mondavala szep pop-
si a sugar strassän. Hi äba nnicsmindn betu a
gepen, de vanni Ququ es Wowo de ixes min ag . . .
hiba ä uml. Itt van a gondjel –! van gnd ninc
gondlt. Iim máár negy ura a kopp-árt hegyn.
Tradoni csak megkasz ni nm félr értani a . . .

Paragráfia – (gör.) az elmebetegségek egyik neme, midőn az illető a kívánt szó helyett egy másikat ír le. (*A Pallas nagy lexikona*)

KARÁCSONYFABONTÁS

FORGÓ ZOLTÁN

Utoljára még egy csillagszórót akart látni, ahogy ellobban, elfeledve szétszórt kincseit; megmarkolni forró drótyját – kicsiny keze vágyott a melegre. Nem engedtem, s bármily dacos volt egykor, most mégsem mondta: haragszom rád!

Cukrot nem volt szabad leszakítani a fáról, legyen úgy, ahogy tavaly. Minden évben ugyanazokat a szaloncukrokat aggatták fel, már kemények, avasak, hisz újakra nem tellett. Ajándék; pár narancs, alma, ez volt minden. Együtt írtuk a levelet: „Jézuska, haragot küldünk!”, aláírás „Pilkóc és Apa”. Akár nekem is íródhatott volna, ki Jézuska voltam, pohár mellett, gondolva, az én bajom mégis nagyobb.

Mostanában sokszor fázott. Nem sajnáltam a tűzrevalót, de ha elfogy? Nem tudhattam, melyik tart tovább, a tüzelő vagy ő. Karácsony előtt élete legnagyobb kalandját élte, az utazást messzi városba. Szürke Kutya nevű busz; még sosem ült buszon.

Az utasok, megannyi világ, baj, kevés, ki boldogulás felé megy. Aztán lerobbanunk a pusztaság közepén, éjjel, és havazik. Közélben motel, neve nincs, csak Motel.

Miközben italt rendelék, neki meg kólát, a sofőr ideges, telefonál, csak egyet iszom . . . a pincérnőt ismerem valahonnan . . . a pusztaság közepéről. Minden működő áramforrást bekapcsolva tart, errefelé gyakori az áramszünet. Ha van, hát van, ha nincs, hát nincs.

– Nagyon felvilágosult asszony vagyok – mondja. – Minden létező újságot elolvastam egykor, de mostanság inkább kártyázok.

– Ültesse a gyereket a kályhához, biztos átfázott. Hány éves a kisfiú?

Azt mondom, kislány, hatéves, és ülj oda a kályhához, ha fázol, de ő nem akar. Aztán mégis odamegy, ráteszi poharát és vár. Minket néz. Én ismerem magát.

– Sokfelé megfordultam, de úgy látszik, ez a végállomás, itt a hófúvásban.

Maga szeret olvasni, könyveket is.

– Nagyon felvilágosult asszony vagyok . . . mindent elolvastam. Ő meg mosolygott, onnan a pohár világából, rám vagy az asztalomra, vagy csak angyalok szárnya suhogott . . . a helyiségben nem volt karácsonyfa, még karácsony sem. Mi már néhány nappal ezelőtt felállítottuk a fenyőt. Tovább tart.

Még egy pálinkát, legyen szíves! Tiszta vízzel.

– Hozom . . . Nagyon aranyos kislány. Nagyon csendes . . . Anyukát otthon hagyta?

Anyuka nincs, két éve. Anyuka elment. Nem akarom elmondani, miért, hogy. Ő nem szereti ezt hallani. Anyuka nincs.

– Bocsnát, sajnálom. Azért mégis jobb, ha a gyerek is tisztában van a tényekkel. Fel kell világosítani. Nem akarok én beleszólni semmibe . . . csak tisztán kell látni. A pálinka és egy kávé.

– Ön nagyon gondos, talán egy kicsit el is túlozza. Nem kell minden percben a kislány sálját igazítani. Inkább vegye le. Meleg van itt, tudja, ha van áram, minden áramforrást bekapcsolunk.

Három alma. Ez jut eszembe. Három almát tettem a karácsonyfa alá, meg két narancsot. Holnap karácsony, daloló fehér karácsony. A kórházban el sem fogadnak bennünket: mi a panasz? Jöjjenek az ünnepek után!

A bárpult feletti tévében neorealista film megy; kislányom, apuka csak egy utolsót iszik még, azután abbahagyjuk; a végén egy fekete-fehér apa ballag kézen fogva a gyermekével, bele a reménybe, szegényen, de boldogan, lehet, hogy biciklit vesznek. Mi nem.

Kórházba megyünk, tudja a kicsiny szíve . . . de azt mondják, majd kinövi.

– Persze, hogy kinövi, az én öcsémnek is pont ez volt a baja. Még ma is él. Kinötte.

Hát persze. Tovább megyünk Szürke Kutyaival az éjszakába. Szilveszter napján nagyon jól érezte magát; apa, te csak menj el szórakozni, én már jól vagyok. Nem egy hatéves szavai, de mindig ilyen okosan beszélt. A szomszédasszony majd átnéz hozzá, ő csak bámulja a tévét. Éjfél tájt elalszik ültében, ha hazaérek, ágyba teszem. Félóránként talán hazaug-

rok a sarki vendéglőből, de aztán elfelejtem. Nem őt, csak hazamenni. Régen nem volt ilyen szép estém, vidám cimborák, s a jó pohár meg a gondolat, hogy ő megvan. Félóránként rá gondoltam. Az ajtón besüvített a szél, behordva a havat meg a kallódó jövevényt.

– Amott az urak már nagyon mulatnak – mutat a szemközti szórakozóhelyre. Oda gazdagok mentek. Valaki köp egyet. Iszunk. Mindjárt hazamegyek megnézni őt, de aztán mégsem. Már alszik. Hajnaltájt fáradt arcok pihennek a bárpult sörfoltos lapján. Felnézek: a sankos az italpolcnak támaszkodik, akár egy hentes, rossz kurva söröscímkéket tapaszt az italtócsákba. Az idén először járja be országát az északi szél.

Ő még mindig a fotelban aludt, felvettem, és ágyba raktam. Nagyon hideg volt. Egész éjjel a karácsonyfa csillogása melengette.

– Apuci, azt mondtad, hazajössz éjfélre. Nagyon vártalak – suttogetta félálomban.

– Apuci nem ért rá, cicám. Most már mindig együtt leszünk. Mindig.

Feldíszítettem a szobát újságpapírból gyürkélt lampionokkal, régi sujtásokkal. Az ágya fölé akasztott papírszalagra kiírtam: „Boldog Új Évet Nekünk!”, és vártuk a képzeletbeli kis vendégeket, kik majd megeszik a tortát üres tányérokból. Nem jött senki, én voltam a vendégek mind egyike, végigkóstoltam az üres tányérok tartalmát, én voltam Sosem-volt-úr, Láthatatlan Ember és Senki. Sokat nevtünk akkor. Elmúlt.

Az esti program karácsonyfabontás. Már nagyon hullott a levele. Elutaztunk, jobb, ha elrakjuk a díszeket. A magasabb ágakról én szedtem le a gömböket, az alacsonyabbakról ő. Mindegyiknek megvolt a maga helye a kicsiny dobozák rekeszeiben, selyempapírral kibélelve. Most aludni mennek, mondtuk, s simogató szeretettel ágyaztuk meg fekvőhelyüket.

Elfáradt. Utoljára egy csillagszórót akart látni; találtunk egyet, megfakult szaloncukrokkal teli kezét az égnek emelve, elfeledve szétszórt kincseit . . . éjjel ismét nekivágunk az éjszakának.

A hótörleszokat eltúrták, s a Motelben sötét volt. Valószínűleg áramszünet. Mintha gyertyák égnének az asztalokon, és a felvilágosult asszony kártyázna az árnyékokkal. Nem tudom. Akár el se mentünk volna. Mit tudnak ezek az orvosok?!

Csak a pénzt akarják. Majd kinövi, ez biztos.

Nagyon elfáradt. Az állomásról a karjaimban hoztam, és nem mentünk be sehova meginni valamit. Hazaértünk hideg lakásunkba, s már nem volt karácsony, csak az ágy felett lógott egy árva papírcsík.

Kicsiny testét megszabadítottam nyirkos ruhácskáitól, átázott cipőitől, dörzsölgettem selyembőrét, de csak azt suttopta: „Apa, én fázok.”

Bebugyoláltam a legvastagabb pokrócba, órákig járkáltam vele a szobában, hatalmas szemébe nézve. Szemecske, Siskácska. Édes.

Talán felmelegedett, mert szeme becsukódott. Ágyba tettem, egy vastag paplant ráterítve. Kicsit megkönnyebbült, lenge álma a párnájára telepedett . . . vagy csak angyalkák szárnya suhogott? Később ittam a cimborákkal, félóránként . . . poharanként meleg érzés öntött el . . . ő még megvan. Talán nem is olyan rossz az egész. Majd találok neki egy jó anyát, és minden rendben lesz. Kinövi.

Hazafelé sötét utcákon magas ablakok kiszűrődő fénye mutatta az utat. Újévi jókívánságoktól megcsömörlött családapák bánata pislogott a tévé előtt, lebontott karácsonyfák tülevelei szurkálták a talpat; a hófúvásban nem jutottak eszembe karácsonyi dallamok, csak elmúlt ünnepek kísértettánca, mikor fekete öregasszonyok mennek el hideg szobákból – mások anyukái.

Ő még biztos megvan. Még ott piheg a párnácskán, illanó karácsonyfények melengetik kipirult arcocskáját. Még egy utolsót megiszunk, kislányom . . . aztán abbahagyjuk . . . hogy legyen farka a betlehemi csillagnak.

Álmodban biciklit veszünk, s neorealista apád már ott tapogat a sötétben, igazgatva lecsúszott paplanodat . . .

Virradatot várva féltem az ágya mellett. Nem mertem megsimogatni, hátha hideg . . . ma ismét bejárja birodalmát az északi szél.

Reggel még biztos felébred . . . Együtt leszünk. Ezután mindig.

HELYZETJELENTÉS

S Z A T H M Á R I I S T V Á N

Azt mondják, hosszú lesz a tavasz.

Ma láttam először az idén virágba boruló fát. Álltam a megállóban. Hátam mögött plakátok, foltok. Talán meggy lehet. Habár sohasem értettem a fákhoz. Pedig szeretem őket. Megsimítani kérgüket. Omladozó fal előtt volt. Úgy, közepesen szép. A lilás szirmok beleolvadtak a málladékba.

Majd jött a villamos.

Reggel már pára van a víz fölött.

Lent zajosan húz el a HÉV.

Vajon merre vannak a csillagok? A hídon, ha megállunk, kétfelé kell nézнем egyszerre. Persze, hogy nem megy.

Azt mondják, hogy hosszú lesz a tavasz. Belenyúlik egészen a nyárba. Talán vége sem lesz. Csak valamikor a tél kezdetével. Amikor a hegyekben már hullik a hó. Lent ugyan még csak bőriződnek a pocsolyák, de már határozottan érződik a hideg lehelete.

Laci a Damjanich utcában lakik. Én a csikágói Marekben. Olivér a messzi Holdvilágban. Mostanában csak az utcanevekre figyelek. És vonom, vonom le a következtetést.

Vasárnap a Ligetben járok. Vidám és szomorú emberek között. Na meg a kutyák! Mindenféle fajta. Csíkos, pöttyös, koromfekete. Egy dog viczorog, habzik a szája. Van, aki már pokrócot hoz magával. Rajta fekszik, a nap felé fordulva. Ha biciklivel jövök, ilyenkor lassítok, valami ürügyet találok a megállásra, azt kéne mondanom, odasúgnom a fülébe, ilyen lesz nyáron is, egészen ilyen. Arra is, amerre tavaly csellengtem. Az Omszki tónál, a bányatavaknál. Talán valami orosz laktanya vagy kolónia lehetett erre egykoron. Apró tavacsok egymás mellett. A

parton a sok sütkérező ember. Van egy pontja. A legnagyobbnak. Ahonnan úgy lehet nézni a vizet, akárha az tenger is lehetne. Főleg esthajnalban. Ilyenkor mindig úgy fordítom a kocsmárcsögő székét, hogy lássam ezt. A csodát. És képzelmű. Gondolok bele akármit. Amit csak akarok. Még vitorlások is vannak és picinyke csónakok. A bor édes, a lányok pucér teste gyönyörű. Ahogy ível a mellük, megrezzen. És a vágás. Elöl, hátul. A csúnyákat nem nézem. Törődjék velük más. Nagy halakat képzelek a vízbe. És hatalmas, fehér hajókat. Sziklákat, fövenyt. De a szagot, a tenger kék szagát nem sikerül. Pedig hányszor próbáltam már. Milyen szép is a nyár. Lehet sós, lehet édes. A pincér már ismer. Tudja, mit és hogyan. És hányszor. Egy kibelezett hadihajó is van a közelben. Amúgy kisebb példány. Valahogy minden stimmel. De mégsem ugyanaz. A testek vonzása igen. Ahogy végigcsorog rajtuk a nap. Ahogyan kinyúlnak a lábak, a csillogó szemérem, a szín, sárga, vörös vagy színtelen, a köröm fénye, a száj mozgása, még a fű is, vagy a sárgás göröngy is bejönne akár, az ég is, a hőség, az izzadság csöppjei a homlokon, de nem, *ez más világ.*

Hajnalban sétálok a kutyaszáros utcán, és a tavaszról elmélkedem. Hogy hosszú, hosszú lesz tán. Emlékszem, nagyon régen, gyerekkoromban, ment a tévén egy sorozat. Hosszú, forró nyár. Egy nagyon jóképű férfi játszott benne a főszerepet, Ben Quik talán. Az összes lány a környékről szerelmes volt belé. Amikor ment a film, kiürültek az utcák. Igen, igen, hosszú, forró nyár, de most *itt* tavasz van. És nagyon sok jóképű férfi és csinos lány. És szerelem is tán.

Hajni, ha följön, csak mesél. Télről a tavaszban. A kemény hóról a havasokban. Arról, ahonnan ő jött. Istenem, hisz mindenki jött valahonnan. Még azok is, akik itt születtek. Csak jönnek, özönlének. Mint akik tudják, miért. És persze, hogy tudják. A lány is, aki csak pénteken érkezik. Halk kopogás, rövid csevej. A szivacson nincs nyikorgás. Azon a szivacson, amit minden este a szekrény mellől húzok elő. És fektetem le a mintás szőnyegre, akárha valami finom női test lenne, óvatosan, becserkészve a részleteket.

Szabadkán az Atlaszokról szoltam a nagy könyvtárteremben. Egy-két ismerős is persze. Volt diák. Egészen megnőtték már. Ott az első sorban. Valami okosat kellett volna mondani. De hát nem nagyon ment. Előtte a Ravel, hatalmas ablakaival. Majd délelőtt a villogó nap.

Igen, hosszú lesz a tavasz. Akárhonnan is ér. Elér. Nincs kétség efelől.

Mikor jöttem vissza, Laci, Olivér kérdezik. És *ott?* Igen, és ott. Apám, anyám jól van, nővérem kórházban. És *itt?*

Meghalt a nagynéném. A nyolcadik sorban. Úgy jött át a határon *akkor*. Mikor még választhatott. Férjének hentesüzlete volt. Csak a bárdokat, késeket hozzák. Finom papírba csomagolva. A férfit az utcáról hurcolták el. A messzi Szibériába. Nagynéném már egyedül hasította fel a disznók hasát. Erős, izmos karjában nem volt könyörület. Naponta többet is. Ilyen elszántság nincs, mondogatták. Utána tumor nőtt a fejében. Most őt vágják, kaszabolták. Fél arca leesett, de élt, továbbra is erősen, tudatosan. Mikor utoljára láttam, ő is mondta, elhúzódik ez az évszak nagyon.

A temetőben én voltam az egyedüli vérrokon. Korán érkeztem. Le-föl kellett járnom a sírok között. K. mellettem volt. Úgy, mint régen. Igen, illett, hogy itt legyen. Egészen friss hantokat is láttam. Meg olvastam a kőbe, betonba, göcsörtös fába vésett neveket. Annyi idegen hangzású, mondtam. Majd a magamét kerestem, közben már majdnem késő lett. Ahhoz, hogy ott álljunk az urna mellett. A hatalmas asszony, ebben a piciny tégelyben, Istenem. A pap krákogott, a kántor részegen énekelt. Mikor mentünk ki, ő jött velünk szembe, a temető kerítésénél találkozunk, csak pár méterre volt innen a kocsmá.

Azt a szál virágot olyan ügyetlenül tettem a sírra. Én, az egyedüli vérrokon. Anyám még gondolni sem mert az útra. Nem lehet. A nagy család. És most semmi.

A másik nagynéném már nem is tudott magáról. Minden olyan gyorsan ment. Nem vérrokon, de mégis. A Duna mentén sétáltam a fiával. Lucskos, sárgás föld és hideg. Akkor már tudtam, amit talán most már nem is igazán. A másik parton erdők voltak. És kisebb szakadékféleségek. Nyáron arra megyünk, oda, mondta, senki se járt ott, szép, hűvös, napos, amit akarsz, elképzelttem, tanyát verünk, és nézzük a fodrozódó, csillogó vizet. Azonban világos volt, úgysem lehet. Messziről csongetés, kolompálás hallatszott, a fagyaltos, mondta, de hát kinek volt kedve édeset nyalni. Még ha só lenne, talán. A temetésre nem hívtak. Ez a legintimebb dolog, mondta. Nem volt alkalmam nézni a neveket, a lelkek salétromát.

A Duna gyorsan folyt. Vitte az ágas-bogas fákat. Már akkor javában tavasz volt.

Azok az Atlaszok is olyan váratlanul bukkantak fel. De mintha már lelkem legmélyén ugrásra készültek volna. Így tűnik most, ha tényleg akarom.

Mielőtt elutaztam, le, délre, a városba, veszekednem kellett. Ütni mély sebeket. Ha már én ilyen vagyok. Teljesen átlukasztatva. Apám az

állomáson várt. Sötétben. Én meg sötétben láttam mindent. Ne tapogatózz, mondta, és milyen igaza volt.

Anyáméknál a kisszobában. És ha fölriadtam, nem tudtam, hol vagyok. Csak fal. Mindenütt.

Elmentem a régi lakás előtt. Többször is. Valamit akartam. Bámultam föl a szűnyoghálós ablakokra. Igen, hátha valaki kinéz. De süket csend volt. Csak szemérmesen hullott a vakolat.

Az utcákon egyedül mentem. Szívemben Csikágó van, mondom, ha valaki kérdez. És akkor meg is állítottak oly sokan. Hallgattam persze. Tudhattam volna. Előre. Mint oly sok minden mást is.

A könyvesbolt kirakatában babák és toalettpapír. Odébb mintha porszívót is látnék.

Mirko azonban még tartja magát a Napredakban. Olyan nyugodt és szemüveges ez a férfi. És hát könyvei is vannak. Kérdez és felelek. Sört hoz, majd pálinkát. Itt lépnek fel a költők, mondja, továbbra is, akár-mikor, ha akarod . . .

Igen, ha akarom, nyakig a tavaszban, Sandra a Gustavba hív, én a nagybátyja vagyok, ő fekete, egészen fiatal lány, kávé kér, majd sört, ami rossz, itt szoktunk lenni, mondja, én is szoktam volt, felelem, éjfél előtt és után, jókedvvel, szomorúan, attól függ, ki gondolt még akkor arra, Csikágó is van, létezik, Sandra fel akar jönni hozzám, igen, az európai városba, az otthonodba, hazádba, mondja, az orromba kell egy kicsi ékszer, valami egészen finom, csillogó, alig észrevehető, oké, mondom, hát persze, és akkor majd sétálni megyünk, már tervezem, mit is mutatok meg neki, a Vár, a folyó, a nagyszerű parkok, képek, filmek és hát Olivér, őt meg kell ismernie, esetleg Lacit is, akik majd újból megkérdezik, és *ott?*, de Sandrát ez nem érdekli, ő *itt* van, én így képzelem el, ilyen idősen K. már a feleségem volt, hullámszik a Duna, sárga, barna, akkor is tavasz lesz, kedves Sandra, igen, nyakig a virágban, frissben, remélem, a galériám addigra meglesz, ő fönt, én lent, de olyan mindegy, nem tudom, hogyan fogadja a függőfolyosókat, a meredek lépcsőt, Csikágó zenészeit, de nem lehet baj, miért is lenne, lehet, hogy a tavakhoz is kimegyünk, nézni az apró, könnyű hullámokat, képzelődni tán, hisz számára is messzi a tenger, mind messzibb, távolibb, a só, az illat, majd kell egy kis pénz is, szórakozás, meg egy-két cucc, de hát ezért vagyok itt, ezért is tán. Tudom, hogy cigarettázik, elég sokat, és Bukowskit olvas, ide is adta a legújabb kötetét, amit én még nem olvastam, mikor is írhatta, tán csak nem a halála után, itt van a táskámban, forgatnom kellene, már csak a nyelv miatt, mikor elköszöntem tőle,

a szemében mintha saját árnyékomat véltem volna fölfedezni, ne hallucinálj, mondtam magamnak, így is elég minden.

Otthon az íróasztalomon egy fehér cetli. Semmi sem változott. Ugyan, miért is kellene.

Hajni jön újból, de már nem a havasokról mesél.

Lassan itt a születésnapom. A csarnokban kezdem (hogymilyen szép is most, egészen mediterrán), másnap reggel még folytatom. Régi lemezek a lemezjátszón. De hisz tavasz volt már télen is, súgja a lány a fülemben. Ez az obszessió.

És csak nézek a szivacsról fölfelé. A magasan imbolygó plafonra, akárha valami hajópalló volna, a pirinyó, kör alakú ablakokat keresem, a fehér rámat, a maszatos üveget, igen, kajütben is lehetnék akár, nem, úgymint aludni fogok, mélyen, mint bűvárok tennék, ha lehetne, és majd jön a délután, az este, harsognak autók, trolik, a lakás üres lesz és csendes, árnyékok ülik meg a falat. Az órát keresem. Hisz tavasz van, ugyan, ugyan minnek.

SZABÓ PALÓCZ ATTILA VERSEI

AMIVÉ LENNI

mint kassági százas kisgyermek állók formákat keresvén a szabadságnak becézett költői pusztá délibáb-erdős sűrűjének barokk lépcsőfokai legalján még viharból megtérten talán túlzott nyugalomban is

boldogságot remélve az öröm perceit felidézvén esténként keresni járok a túlzott nyugalmat mert hiánya harmadnapos kialvatlanságban sem hagy nyugodni paplan párna és lepedőközbe csomagoltan

csak határtalan gyűlöletem tárgya könyörög marasztalón titkait feltárva édes mosollyal indulásom értelmetlenségét magyarázva állítván hogy így elkerülhető a vihar a lezajlott orkán

szavai nyomán furdalnak lelki ördögök és boszorkányok már csak az el s a fakulni látszó gyűlölet ösztönöz mégis indulásra hogy másfél úton már megállva mérlegettem hogy lenne jobb nevetség tárgyává ne válnom

nem orkán volt mi kettőnk között és fölöttünk pusztítani indult völgyet partot hegyet ormot és pusztított is több mint százötvenezer ártatlan bangladesit sodorva el válogatás nélkül s majdnem együtt halva gázolás áldozataiként már a nyugalom évszázadaiban búcsúra készülődvén egy múlt századi fűtetlen és télen jégverem bérház kapuja előtt talán csak búcsúcsókot váltva s néhány kedves szóval övezve tapintó simító kezeink szabadulását – a nyugalom évezredeiben – ölelésből indulva kicsi albérleti szobám rideg és maradásom nem tűrő tapétázott falain lógó temperamázolmányai közé

csak a háromnapos kialvatlanság utolsó visszamaradt taszító jeleként elő-előbukkanó s végül a negyedik napon újra és újra érvénybe lépő ellentmondást nem tűrő zaklatása beleim szétfeszülésig teltsége kényszerít megfutamodnom az átgondolás elől a rendszerezés szükségletlenségéből a szabadságnak csúfolt rendnek egy – mint az lassan már

derengeni kezd – sikertelen elérési kísérlete elől a már-már anarchikussá váló anarchikus célzatú profán vallomásnak tervezett ám a tervnek tökéletesen ellentmondó egyre csak bővülő és bővülő folyamám alakuló áradványát az emberi lakhelyül hagyományosodott téglalapok kockák három- és többszögek legapróbb és egyesek szerint legintimebb ám ténszerűen legszükségesebb miniatúr mozgásteret biztosító kisablakos négy már rég beletörődött és a többszöri átépítések eredményeképp odavezényelt zöld mészegyenruhában pompázó díszörséget álló fala kitartóan őrzi a betérni kényszerülők kicsinyes mindennapi titkait cenzúra nélkül a legmerészebb gondolatok szárnyaltatását előidézve mégis más irányba tereli törekvésem hogy a szegény kassáki százas kisgyermek elárvultan ajtaja elé járulva már alig érti és felfogni képtelenné kényszerül a viharok orkánok jelentését s még a tegnap megidézett régi boldog percek örömét asszociációs módon újra újra láttatni hivatott történelemfoszlányok egyre határozottabban csábító látványának is kényszerű ellenállni

pedig nem szellőcske volt ami szétválasztani indult rég még észrevétlen egymásba fonódni induló életeink s később már egymásra épülő s egymásból élő ógörög tragédiák verstanát idéző lüktetésű daktilusos ébredezni látszó és keservesen összehozott ám mégis szilárd kapocs képzetét keltő az orkán évtizedeiben délibábként ható vagy legalább látomássá elmezavarrá átértékelt feketére mázolt összetartozásunk

nemcsak a fehér lett fekete de a zöld is meg a piros és a sárga kék a jelképes lila a bíbor a szürke és végig Picasso és Rembrandt Goya színei mélyek csak mint fekete-fehér fényképek kezdtek sárgulni egy magányos öregasszony már rég – még férje életében – megkopott meszű konyhájának kolbászsütéstől zsírfoltokat őrző lekvárfőzést idéző falán egy matuzsálem összeszögelt összerajszögezett összeragasztott rozoga keretben egy-egy akkor még jelentéktelen apróságnak tűnő ám azóta-a korról egyenes arányban felinflálódott jelentőségű mesével a háta mögött áramszünetben egy kártyaparti mellett csak az időt elütve – itt a piros hol a piros – lámpaoltás gyertyaoltás után mert az idősek takarékoskodó figyelme mindenre kiterjed és az áramszolgáltató vállalat emberei jól tudják hogy viharban minden veszélyes lehet – és tulajdonképpen csak a telefonok működnek – s hogy akkor nélkülük is az ő beavatkozásuk nélkül is minden fekete s akkor legalább így hírt adnak magukról és befekéttítik még a szőkét is – még ha nem is magas és hosszú – akit védeni érzem szükségét mert már olyan fehér hogy szinte látni se vélem mert már olyan áttetsző hogy szinte már nem is látom s a

jelentésben majd az áll hogy az ördög női alakban szőke parókával jelent meg – mert csak egy rövid kis hír lesz az egy vidéki lap hátsó oldalán még az újságíróknak is csak rutinmunka muszájból elvégzett feladat

nem lehet vers a versből ily mindent elsöprő erejű tucumami és az önmagát az előadás szünetében a színházi vécéfalhoz verdesett fejéből áradó könnyfakította vízbe áztatott testéből áradó piros festék piros festékanyag színezte folyadékokkal testéből áradó piros festékanyag színezte folyadékba merülve mint egy hetedrangú zsé kategóriás karatefilmben visszatérő motívumként jelentkező és lírai meg világmegváltó mondanivalót hordozó lassított s a film egészét keretező s azt a közönyös külvilág meg az istenek pofájába vágó önmagában s önmagán tetszelgő agyrémből hitelesen szinte az eredetit is megszegyenítően jól kimásolt s így valóságyszerű és dokumentumértéket képviselő enyhe vörös borként sörként töményként felvizezett felhígított véreső s a forgószeél által a magasba emelt élete legszebb élményeit ily módon megélt középkori szerzetesek alig olvasható cikornyás írásjelektől alaposan és kiválóan kiváló alaposággal és alapos kiválósággal megtisztított a történelem tüzein és vizein sikeresen átmentett arisztophaneszi komédiák aranyveretes márványba vésett betűit s friss trágyával alaposan dúsított fordításait megszegyenítő a lóversenyek fogadóirodáinak több testhosszal nyerő hetesének nyolcasának és tizenkettesének akiket csak úgy neveznek a zsokéik hogy Csillag Holdfény Sunny Boy dollármilliókat jelentő és dollármilliókkal felérő nemes állatok patkónyomaiból költeményeket kiolvasó indiánok Kaster tábornok által kiirtott kiirtatott büszke újászainak ma a rezervátumokban tengődő a show-business alapvető és elmaradhatatlan tartozékaként csak mint helytörténeti látványosságként nevezetességgként és az idegen kontinenseken rendezett kölcsönös ismerkedési és barátkozási heteken és napokon a reprezentáció elmaradhatatlan részévé degradálódott lenézett őseinek szenvedélytől elragadtatott ritka pillanatokra még mindig bosszúra szomjazó bosszúvágytól éhes meséiből és legendává legendárisá vált történeteiből mitologikusan felderengő forgószelek által laposra simított és az ózonréteg golyukain beszűrődő kozmikus sugárzástól felperzselt fundamentumai melyek közé a zsokéik társaságában ugyan belovagol még nagynéhanapján Szophoklész meg Seneca de csak mint metrum mint mengyelejevi rendszerezésű aprócska mól egy-egy verslábba mintha megfogta volna az Isten lábát csakugyan úgy egy verslábban kapaszkodva meg csupán minden elemi erejüket önmagukról már rég levetkezett harangok a túlélésért görcsösen kapaszkodó kaparó kiéheztetettek korába tévedve

kerestem ismét a nyugalom évszázadának megtestesítőjét abban a reményben hogy meg nem lelem nem alantas okoktól vezérelten mert látni nem akartam és akarni most sem akarom hanem csak úgy mint a kassági százas kisgyermek nem lelheti szüleit lelni én nem akartam legjobban nem azt szerettem volna

magam is látom hogy hiányzik az újrakezdésből a lendület valahogy ezt is bekerítette bekebelezte a nyugalom hogy megeméssze de hát ez nem is csoda hiszen az ő kora annak a kora ez annak a kora ez már megint és ismét a kor melyben vajúdom már megint ki tudja hanyadszor hasztalan vég előtti csend a vihar előttihez hasonlatos ám a vihar már múlva van meg átélve szintúgy s a vihar után mint ahogy csata után szokták volt tenni egyenruhás barmok a sérültekkel halmozott költői puszta délibáberdő sűrűjének barokk lépcsőfokain a haldoklók jajsza-vára rátelepszik a csend a vég csendje de nem a vég előtti

bevallom számomra is furcsa ez a csend oly irreális oly valószerűtlen s egy undorral fenyeget mindig csendes vizeken mindig megértésben idézni hiába próbáltam ma apró történelemfoszlányokkal a régmúlt öröm perceit csak néhány fotó sietett a segítségemre

SZEMEN SZEDVE

miben kökény
ötfős csapata
félkörben törött lila ablaka
lezárták a tavat
náddal kerítették körül

miben üszök
miben sár
böm-böm-bődülök
rám boruló hírozón
sivár utcanevek
és moha nő az asszonyok oldalán

SZÍNEK KARAVÁNJA

lehajtott fővel terült el a hosszú fekete haj
maga elé bámult a szemüveg
gondolkodva rágta ujját a fog
a fekete hajba túrt a kar
feketéllett valami bajuszkezdemény
virágos kabát volt rajta
feketébe öltözött a mell
a fehér zokni megvillant
a test oldalt elterült
keresztelte magát a láb

VÁLASZUL

szép leányi tested
asszonyivá titted

ÍGY ÉLTÜNK

Revoltpróza

HARKAI VASS ÉVA

Fiaimnak, Hunornak és Ákosnak

AZ EPIKUS PROLÓGJA

J. V. a távolsági buszban. Távol mostani önmagától. Távol a kezdeménytől, mely testében fogant, s a kanyarokban émelyegteti. Távol minden érzelmi köteléktől. Csak Julisunk, nagyanyja, akihez mindig vissza lehet térni. Olcsó füzetes regényeket olvasni a nyári fűben, gyorsan összeütni valamit ebédre, a főzést ott egye meg a fene. De erről csak ők ketten tudjanak. A derűs ég, mely rájuk borul.

Julisunk matuzsálemi korával bölcsen az esendő korosztályok felett. Lapátgyár utcai házának gangját akárha bölcsek kövével kövezték volna ki. A magas lépcső már eleve megállásra, tiszteletadásra késztet. Mély lélegzetvételtre legalább, miként a másfél embermagasságnyi kiskapu. A végtelen magasságú polgári szobák. Metafizikai méretek. Ha a mennyezet szögletében meglebben egy-egy pókháló, akár Isten szakálla lengene.

Isten pedig tűnődve simít végig szakállán. Kivált oly esti órákban, mint a tegnapi. Amikor Julisunk a sokat megélt özvegyek minden élettapasztalatát s J. V. iránt táplált érzelmeinek teljes fegyverzetét bevetve meghozza a mindent feloldó döntést. Elmégy és elveteted. Lelki szemei előtt minden bizonnyal egyszülött leánya, J. V. anyja, kit bár ne hozott volna a világra. Kiköpött Dohonyi-fajta, semmirekellő, semmittevő, hasznavehetetlen perszóna. Nem épp érzékeny anyainak mondható tűnődések a magas polgári szoba mennyezete alatt.

J. V. a buszban megsemmisülten s mégis reménykedőn. Ami útnak indult, nem végleges. A jármű ablakán át beleng az ég. Kora nyári kánikulában hullámszik az út, s vele, külön törvény szerint, J. V. gyomra, egész bensője. Benne az életnek indult kezdemény, mely nem végleges.

Hogyan lett a kiköpött Dohonyi lányból kétgyerekes anya. Kész talány. Vagy talán mégsem. A természet pontos rendjével magyarázandó, a természetével, mely teszi a magáét, miközben nyár, ősz, tél, bennük régi nyarak, ősök, telek. J. V. anyja, a valamikori tizenhat éves menyecske. A kiskapuban az arra menő legényekkel kokettál. Az újdonsült férj ugyanazon kiskapu mögött csupa fül és méreg. Félig gyereklány nejének kétértelmű megjegyzései, odamondogatásai. Legények kurjongatása. Két hatalmas pofon, majd a csontos térd is kétszer odabillen a nej többsoros szoknya által fedett ülepéhez. Nem sokra rá mindez már múlt, emlék. A Dohonyi lány immár özvegyen. Mily könnyedén választja szét két kétségbeesetten üvöltő leánygyermekét. J. V. a nagynénihez, majd nagyanyjához kerül, nővére anyjánál marad. Feldolgozatlan élmények az útvésztkben. Ilyen családot ne. Pedig az öreglányok teszik, amit tenniük kell. Édesszülőt megszegényítő szeretettel fogadják J. V.-t. A gyermektelen nagynéni a mi lányunknak nevezi mindenki előtt. Ha kell, mezítláb szalad a patikába, mert így gyorsabb, ha kell, kicsípve ül a táncterem sarkában mint gardedám. A nagynéni, Margitunk mint gardedám. Holott világéletében egyetlen agyonnyűtt ruhában. Reggelik a parasztkocsin. Indulunk, hékás, s a férj befog. Ujjak rendje az elzsírosodott ancúg ölében. Két ujj között a bicska, a másik két ujj között szalonna, a marokban a kenyér. Egy falat, egy zökkenés a kátyús úton. S évek múltán a hihetetlen jelenés. Margitunk pazar ünneplő brokát-ruhában. A valamikori esküvői ruha feketére festett változata. Ha nem koporsóban, immár kisimult arccal, azt mondhatnánk: milyen sudár.

Majd Julisunk. J. V. már dolgozik, nagyanyja eladja faluszéli házát, s a kisvárosba költözik. Mindig J. V. közelében. Évek múltán is, ami a pillanatnyi jelen. Ott legyen a nagy döntések meghozatalakor.

J. V. az állomás melletti park padján, dolgavégezetlenül. Feltörő étvágyával s könnyeivel küszködik. A zsebkendője egyadta víz. Valahogyan helyre kell jönnie önmagával. A kezdemény életben maradt. Útban a gyerek? Égi jel. Minő gyermekszerető szent csődület. Bizottság vagy mi a fene. Villogó férfitekintetek. Fehér köpenyben elrendelt jövő. A kezdemény valahol mélyen, benn áramlik, imbolyog. A csoda tudja, mit fog még művelni a kocsonyás folyadékban.

Így valahogy születünk. Mindezt tetézi, hogy még csak nem is fiúnak. Fogatos szán várt ránk s egy bibliai név. Mert Julisunk tette, amit tennie kell. Szaladt az anyakönyvvezetőhöz. S ki tudja, honnan, mi módon fogadta a szánt. Azon vitték haza J. V.-t a szülőotthonból az immár megszületett kezdeménnyel. Szikrázó januári tél. Puhán suhanó szán-talpak a frissen hullott, kiadós havon.

Parányi érzékeny testecske. Julisunk kérges kezével hozzá sem mer érni. J. V.-nek kell fürdetnie. Erőtlenül, nagy megerőltetéssel. Julisunkban megfog az utóbb nem épp okosnak minősülő haditerv. Elhívják J. V. anyját, segítsen a gyerek körüli teendőkhöz. Végére is majdnem egy emberöltővel fiatalabb. Julisunk majd mos, főz, vasal.

Jön a Dohonyi lány. Tele panasszal a téli utazás fáradalmi miatt, zúgolódva, zsörtölődve. Így megszülni ezt a gyereket. Túrni kellett volna, egy asszonynak az a sorsa. (Lásd kiskapujelenet.) Itt se kiságy, se férj, se apa. S ez a gyerek is, ilyen kicsit még nem is látott. Csak sír, elmegy a maradék kis ereje is. Meghal ez, nem életrevaló. Bezzeg a Margit lánya. Úgy aludt, alig tudták, hogy van egyáltalán. Semmi baj nem volt vele, erős, egészséges. Nem olyan, mint ez itt. Mindez elég ahhoz, hogy Julisunk meghozza a helyesbítő döntést. Kiadja a Dohonyi lány útját. J. V. anyja másnap az első busszal dolgvégezetlenül, de vérig sértve, hazautazik.

A téli nap zenitben a Lapátgyár utcai ház felett. Vakító fehérség, az ablak alatt elmenők csikorgó léptei. Mintha állna az idő. A magas mennyezetű polgári szobában az életre kelt kezdemény rendezi a maga kis színjátékait. Nem szopik, éjjel éhesen-vörösén ordít, súlyban viszszaesik. J. V. kétségbeesett. Már szívesen gondolja, milyen furcsa érzés kézbe vennie. A kezdemény ellenjátékai. Kint idegenek léptei a téli csendben. Akkor valaki megáll. Bentről hallani ide-oda topogását. Léptek a magas lépcsőfokokon. S egyszerre a férj Julisunk magas mennyezetű polgári szobájának legközepén. Matematikai aranyközép. Benne a dolgok sűrűjében. Julisunk a hátsó szobában talál magának foglalatosságot. Ez már nem az ő ügye. A nagyszobában sokatmondó csend és zavar. A férj, aki apa, J. V. s az életre kelt kezdemény. Ebből lesz a család. Immár másutt, a városszéli házban. Az özvegy kovácsné, mama kifogástalan főztje. Tökéletes rend s tisztaság.

Apa szögletesen, sután tartja kezében pólyás gyerekét. Az életre kelt kezdemény sír, eltorzul az arca. Akkora, mint egy macska, mondja apa. J. V. zavarban. Egyszerre régi s mégis új környezet. Csendek, amelyek sokat mondanak. A megszólalások utáni elhallgatás.

Így gyarapodtunk. Isten pedig szakállát simogatva trónolt a mennyezet alatt, s újabb eshetőségeken törte okos fejét.

1.

Például azon, hogy csípőficamunk lesz.

Egyelőre még mit sem sejtve, gyanútlanul levegőzünk nena meggyfájának zölden rezgő lombozata alatt. Jön a darázs, jön, megszagol, dörmög, s a vadrózsára száll. A mérges rózsza meghajol. Képlékeny kora nyári délután. Őszre már gipszbe merevített csípővel. Mariska néni speciális piros nadrágot horgol, amelyet begipszelt lábunkra lehet húzni. Anyával Újvidékre. Ellenőrzés, morózus szakorvosi tekintetek. Nem sokat törődünk velük. Kacéran, minden női bájunkat bevetve barátkozunk a fiatal ápolófiúval. Utazás. Szép a világ. A fák visszafelé szaladnak, így jutunk haza.

Hosszú tél s áradó tavasz a Kray-park fái alatt. Mindennél forróbb nyár. Befő a lábunk a vastag pakolásba. Anya biciklipumpával levegőz-teti a bőrünk. Újabb újvidéki út. Szálloda. A portás előzékeny, megmelegítetteti a konyhán tejünket. Keleti kényelem. Másnap gipszfűrész, derús döbbenet. A gipszréteg alól kincsek potyognak. Gyöngyszem, gyufaszál, inggomb, száraz kenyérgalacsinok.

Szabadok vagyunk. Lábbal nemcsak rúgni lehet, rá is lehet állni. Emlékezetünk itt elhomályosul. Valahogyan megtanultunk négy, majd két lábon járni. Áll a világ, mi pedig haladunk.

Már nagyok vagyunk. Megmásszuk a padlást, s fenn, a forró porban, apa valamikori ósdi babakocsija s Gizike nagynénénk gyermekmankói között rálelünk a levágott gipszpáncélra. Mozdulatlanságra ítéltetésünk kellékei.

Anya évekig meséli, hogyan vitt bennünket Újvidékre kézben a dögnehéz gipszpakolással. Kemény dió vagyunk. Közben olvastunk a csípőficam kiváltó okairól. Nem megfelelő táplálkozás, a has elszorítása, túlzott idegesség a terhesség ideje alatt. Legyünk vagy ne legyünk. Ilyesvalamit mond majd később egy amatőr színész a poros topolyai színpadon.

A képernyőn Gabi Seifert merész kűrjei. Dupla és tripla axel. Biztos landolás. Látod, kislányom, ennek ér valamit az élete, mondja apa. Így nőttünk.

2.

Közben nyarak, ősök, telek. A kút előtt, a virágágyak közötti járdán megfagyott a víz. Tenyérynyi jégen próbálgatjuk Gabi Seifert manírjait. Nem megy a fordulás. Nekifutunk, akkor sem megy. Isten szórakozottan másfelé tekint.

Isten egyébként is inkognitóban. Apa pártülésre jár. Amikor a bajmoki sógor ugyanoda, a Dohonyi lány azt mondja: konferencia. A szó után mély lélegzet, jelentőségteljes, ünnepélyes hallgatás. Anya túlórázik. Mama, az özvegy kovácsné ilyenkor zavartalanul siratja megboldogult férjét és Gizike leányát, s előveszi a Bibliát.

Kint szürke, fagyos délután. A hidegtől piros az orrunk, kezünkbe áll a hideg, a havas-jeges nadrág hűti a fenekünk. A Dohonyi lányéknál ilyenkor, ha télen vendégségben vagyunk náluk, felültetnek bennünket a mángorlóra, s erővel nagybugyit ráncigálnak ránk. Két felnőtt rendben elbír velünk.

Mama, az özvegy kovácsné mormolása. Miért olvassa mindig ugyanazt. Az olvasóval jó lenne játszani. Mama fél, hogy elszakad, s a gyöngyök szétperegnek, anya azt mondja, tedd le, apa azt: maga is megint, édesanyám. Most csend, csak mormogás. A Kossuth rádió Budapest is hallgat. A félhomályban szentek szenderegnek. Mama ágya felett Jézus báránycákkal, a másik ágy felett Szűz Mária. Bal karján kisded, jobbát intón felemeli. Odaállunk a tükör alá, s miközben a képet nézzük, mi is megkíséreljük ugyanezt. Egyik kezünkben kisded, a másik mutatóujját intóleg emeljük fel. Közben a tükörben ellenőrizzük mozdulataink hitelességét. Arcunk távolba sugárzó és komoly legyen. A mutatóujj a szigor, a kisded enyhület. Később el lehet ringatni a Singer varrógépfedélben. Mozdulatgyakorlás, ha nem megy, újrakezdeni. Mama feltékkint a Bibliából. Megver az Úristen, ha bolondozol vele. Ezt vártuk. Hát hol van, mutasd meg. Te láttad? Ott fönny felhők, nap vagy hold, fölötte levegő. A repülőtől úgyis elijedne. Méghogy ő tartja a magasban. Vérig menő dulakodásunk. Apa megjön a pártülésről, békít. Maga is megint, édesanyám.

Így zajlott eszmei neveltetésünk. Isten, inkognitóban, elfordítja okos fejét.

3.

Még mindig tél, sok hosszú délután. Dél előtt pedig egyedül a kombinált bútoros nagyszobában. Mama főz, ránk se hederít. Mély magunkba fordulások, a képzelet színjátékai. Nézőtér, s mi a porondon. Szerepek, jelmezek cseréje. Isten nem hisz a szemének. Különben semmi gond velünk, kívülről mindez nem látható, senki sem beavatott.

Kint hó, jég, kocsinyomokba fagyott vizek. Jeget törünk a boltos kisfiával, aki szőke, s egy fejjel alacsonyabb nálunk. Akarod-e, hogy védjelek? Lekicsinylő női tekintetünk. Az önkéntes testőrnek torkán akad a szó.

Kossuth rádió Budapest, a pontos idő tizenkét óra, s hozzá az ebéd illata. Kettő után jön apa, anya. Munkahelyi témák, fontoskodások. Mindig feszültek, idegesek. Nyáron az asztalnál ez a szöveg: Egyél paradicsomot, mert paralízises leszél. Hosszú éveken át a paradicsom s a paralízis egy és ugyanaz.

De most tél, fehér, titokzatos. Az egymásra hányt hókupacoktól a túoldal gyalogosainak csak a fejét látjuk. Sorban billegő kalapok. A hő, mint tollpárna, köröttünk. Mély álmok s képzelet.

December második fele. Jeles napok. Szent János, Viktória, Éva egymás után. Mi nem tartjuk a névnapokat. Szentek nevére oda sem figyelünk. Csak épp összegyűl a társaság, tombol mama konyhaművészete. Sült pulyka vagy disznótoros, vendégség késő éjjelig. A végén már alig bírjuk, aludni küldenek bennünket. Elmarad a mese. Anya máskor énekel is. Nincs hallása, de megteszi. Jobb híján most is gyorsan belefog valamilyen dalba, minél előbb legyünk túl rajta. Hangosabban énekel, mondjuk kajánul. Elégedetlenek vagyunk.

Máshol jobb vendégségben, több mindent szabad. A fiúkkal a szobák között futkosunk, az asztal alatt csíptetőt rakunk a vendégek nadrágjára, szoknyájára. Klára néni formás lábán mindig megakad kislánytekintetünk. Apa és anya méltatlankodását elnyeli a hangzavar, tehetetlenek. Türelmetlenség, indulunk. Betelt a pohár, mondja apa. Keresztapa óriási gömböt akaszt le a fenyőről. Óvatosan cipeljük hazáig a csúszós úton.

Nekünk nincs karácsonyfánk, csak műfenyőnk. Karácsony előtt nem ildomos fáért menni a fatelepre, csak újév előtt, amikor már elfogyott. De se baj, ez legalább örökös, épp olyan, mintha élne. Újév után dobozba csomagoljuk, s várunk háromszázötven napot.

Múló idő, s benne voltunk, vagyunk, mint bárki más. Olykor mi is éppen mások. Így éltünk. Valaki néz ránk fentről, s amit lát, merő zavar.

4.

Nyári lepkeruhában a végeérhetetlen lépcsősoron egy képen. Anya azt mondja: Zágráb. Felőlünk bármely más város is lehetne, erre nem emlékezünk. Mint egy erőszakosan életünkbe toluló emlék. Még ennél is több: dokumentált realitás. Holott nem tudunk ottani önmagunkról, az emlék jogtalan. Fotográfíák, amelyek nem-tudott létünkre utalnak. Zágráb, Kray-park, pannóniai birtok, vármakett. Apával a padon. Apa félrefordítja fejét, szélesen mosolyog. Fehér harisnyás lábunk a levegőben kalimpál. Látod, itt még aranyos kislány voltál.

Minden ellenünkre van. Nem kívánunk elégedetten vigyorgó babaarcokat, mindent elfogadó, barátságos mosolyt. Kezünkben labda, ha azt ad kezünkbe a Foto Rind. Szétnyitható fényképalbum, a világgal való kényszerű egyetértésünk dokumentuma.

Valaki bölcsen bólogat felettünk, s mi felé küldjük akkori énünk minden hátramaradt dacát.

5.

Kiábrándítóan soványak vagyunk. Ha nem vigyázol, menet közben összegabalyodik a lábad, mondja apa. A gyermekorvos összevonja sötét szemöldökét. Itt csak a levegőváltozás segít.

Gondos Vöröskereszt-aktivisták döntenek sorsunk felett. Makarska mellé küldenek bennünket üdülni. Miközben a szükséges bizonylatokat gyűjtjük, anya megígéri, biztosan nem visznek el bennünket nélküle.

Egy hét után egy szál magunkban s a szőke testőrjelölttel szorongunk a vonaton. A szélrózsa minden irányából idegen arcok, tekintetek. Sírás és szipogás. Saját csendünk mélyén nagyokat nyelünk.

Promajna. Metafizikai léthuzat. Amerikai segélyből épült csinos barakkok, szobánkban óriási Miki-egerek. Éjjel, ha ránk ereszkedik a sötétség, vigasztalanul egyedül vagyunk.

Anya látogatása. A lucfenyőkkel szegélyezett erdei úton nyári ruhájának ismerős foltjai. Eszeveszetten rohanunk felé, mégsem tudunk neki mit mondani. Hogyan elmondani. Szőke testőrjelöltünk szénája rendben, hajnalban kel, nedves fésűvel friss választékot ír hajába, s füttyörészve várja a reggelit. Biztosan nekünk is jó itt, gondolja anya.

Marika néni kedves nevelőnő. Megtanít bennünket egyedül fogat mosni, meg sok minden másra, amire itteni új életünkben szükség mutatkozik.

Az erdei mohától bőrküütést kapunk. Szobafogság, az összes óriásbáb a miénk, mégis oly reménytelenül egyedül vagyunk.

Csoportkép. Marika néni bársony mosolya. Soványabbnál soványabb felsült lábak és karok. Divatjamúlt, lötyögő fürdőruhák. Kollektív vigyor. Testőrünk társaságában, hosszúnadrágra húzott skót kockás szoknyában pózolunk két lucfenyő előtt. Elragadóak vagyunk.

Képek, melyeket túléltünk. S aki fentről alátekint, elégedett lehet velünk.

6.

Apa kórházban. Látogatóba megyünk. A kórteremben csíkos pizzamában ismeretlenek. Közöttük apa ugyanúgy. Tranzistoros rádiót vizsgálunk neki, szeretnénk üzembe helyezni, nem lehet. Délutáni szieszta, most csendben kell lennünk. Apa jelentőségteljesen meséli, dr. Radojković azt mondta, uram, nem bújhat ki a bőrből, hát legyen türelmes. Ezen anyával sokatmondóan eltűnődnek.

A kórház az egyetemi város peremén. Látni az ablakpárkányspájkokat. Környes-körül szemét. Volt itt valamilyen egyetemista lázadás, mondja apa. Joghurtok, üvegek repültek az ablakokból.

Émelygünk a furcsa kórházzsagtól. Apa hangja, mintha egy kút mélyéről beszélne. Szédülünk, sápadtak vagyunk. Most már tudsz írni, írjál majd nekem levelet. Rajzolj is, tudod, hogy azt szeretem. Sűrű levélváltás, kitérő párbeszéd. Téli erdő, vastag, kék hótakaró az etetón. Őzek és nyulak járulnak elé. Kislányom, te is le tudod rajzolni a havas tájat, miért kopírozol?

Majd apa itthon. Dr. Radojković azt üzente nekünk, apának olyan nyugalomra van szüksége, hogy még a légy se szálljon. Ez nehéz lesz, legyenek nélkül is nehéz. A három egybenylő szobán például este sikoltva futunk át, ha kell, mert félünk a sötétől.

Majdnem a régi rend. Korán reggel kenyérért s újságért megyünk, pedig szeretünk sokáig aludni. Délután beteglátogatók, furcsa részletek. Hallgatózunk, de az egészségből alig értünk valamit. Zoli bácsi sokáig tartja apa hátán s mellén a szívhallgatót, ilyenkor csendben kell maradnunk. Apa viccel üti el a dolgot, mama sír. Maga is megint, édesanyám.

7.

Tavasszal már kirándulunk. Vámos bácsi az útvezető, ő ért az autókhoz, s az utat is jobban ismeri. Mi is ott ülünk velük Dundikával, mögöttünk a Fíció anyával és apával. Ha hátranézünk, láthatjuk szigorú arcukat. Egy felelősségteljes vezető és utasa. Vámos bácsi mindezt könnyedén teszi, s közben élő bedekker is. Látjátok, gyermekeim, a Fruška gora szép nyúlványait? Körültekintünk Dundikával, sehol egy fia nyúl.

De előkerül az abrakostarisznya, óriásszendvicsek, szörp, banán. Ebben jobban otthon vagyunk. Repül a banánhéj, ki tudja, hol áll meg. Az ablakon át szalvétá, szívószál, alufólia. Tíz perc múlva kis- és nagydog. Hányingerünk van a kanyarokban. Így sohasem érünk oda, mondja apa. Vagy eszünk, vagy utazunk.

A hegy hegy, az erdő erdő. Ezt ismerjük, jó itt nekünk. Dundikával patakot is találunk. Erdei virágot szedünk, de apa ránk szól, óvatosságra int bennünket. Mi lenne, ha mindenki ágat törne, virágot tarolna. Megrögzött felderítőetika. Hogy cserkész is volt, arról hallgatni kell. Mama megőrizte a cserkészfelszerelést, s mi a padláson rátaláltunk. Ebből lett nagy bonyodalom. Mama nem érti, mit miért kell tagadni, mivégre titkolózni. Mi sem, de mi nem számítunk. A faragott bottal s a cserkészjelvénnel tudtunk volna mihez kezdeni. Miként a kombinált szekrény fiókjából előbányászott, revolver alakú öngyújtóval is. Minek ilyen vacakságokkal játszani. Rongyok, üvegcsék, kacatok, amott meg anyi játék.

Az erdő, a kirándulás megteszi a magáét. Unokanővérünk felháborodva meséli otthon, hogy apa fején is virágkoszorú. Felnőthöz nem méltó felelőtlenességgel mosolyog a fényképezőgép lencséjébe. A természet minden halandót kigyenlítő, nagy szárnya alatt.

Most ugyan mit szólna Julisunk, ha látná a díszes társaságot? Ha nála vagyunk, fél liter hajolajat önt fejünkre, tincseket formáz hajunkból, bodorít. Kész maskara vagyunk. A dicséretet azonban nem tudja elviselni. Milyen szép göndör hajú kislány, mondják az utcabéliek. Szép, szép, de apja, anyja komonista. Minden apelláta fölösleges, laposakat pislogunk.

Isten mintha mit sem hallana. Végül is szabályosan megkeresztelt s elveszejtett hívők vagyunk.

8.

A nyaralások. Crikvenica. Ismerőseink sáttortáborban vannak, mi lakásban lakunk. A földszinten, mert apa nem bírja a lépcsőket. Mélyeket lélegzik a sétány délszaki fái alatt. Fűszeres levegő, hullámok lágy locsogása. Ápolt strand, tisztaság, homok és só a testeken.

A sáttortábor korán ébred. Mire kiérünk, Dundikáéknál már áll a bál. Marcella nénit gyűrűben körülállják. Húsztojásos rántotta rottyog reggelire, s a sült szalonna illata mindenkit megvadít.

Hazafelé menet több vargabetűt teszünk. A Vršičre alig tudunk felkapaszkodni. Egy nagy felhőben vagyunk. Vámos bácsinak kell átvennie a kormányt. Bohinjban sűrű, nedves levegő, apa nehezen lélegzik, a tó is ellenszenvesen hideg, gyorsan továbbmegyünk. Senjben az erős széllel küszködünk, apa azt mondja, téglát kell kötni a lábunkra, nehogy elfújjon bennünket a szél.

Indulunk haza. A poros, száraz levegő otthonossága. Forró és eseménytelen napok. Kánikula, mondja Dogi bácsi két vicceselés között. Apa fürdőgatyában serteperfél egy végeérhetetlen nyárban.

9.

Misi bácsiéknál olykor napokig. Ott is alszunk, külön szobában, ami csak a miénk, s mivel nekünk otthon nincs, birtokba vesszük a fürdőszobát.

Misi bácsi kereskedelmi utazó. Sorra látogatja a nehézfémgyárat. Nála isszuk az első Coca-Colát. Egy egész kisüveggel a miénk. Azért nem kell mindet egyszerre meginni, mondja apa.

Télen, ha mögénk ül, a mi szánkónk siklik legmesszebbre a meredek lejtőn. Mindenki őt hívja potyautasnak. Pedig hógolyóval sömrörsre dörzsöli az arcunk, ledönti a magunk építette hőembert, s helyette épít egy hatalmasat. A járványkórház dombját úgy nevezi, hogy ispita. Ispita, kórház, ispotály. A szabadkai lesz a végzete. Visszérsebész műti közlekedési szerencsétlenségben szerzett fejsebét. Belgrádi születésű házi-orvosa a fővárosba viteti. Már késő. Apa a parkolóba áll, feltör belőle a sírás, nem tud vezetni. Kislányzokogásunk kijózanítja, megembereli magát. Anya arca egyadta rángás.

Hiányok, melyeket nem tudunk megélni. Valamily űr feszül bennünk, talán a gyomrunkban, s amire gondolunk, nem fogható. Csak az üres,

csendbe fordult lakás. Egy hang kiveszett belőle, valahol fennakadt. Taktikus légy, mondja Misi bácsi. S valaki más, később: Légy fegyelmeztet!

Feltekintünk, mintha valaki bennünket figyelne, még ha tagadja is. Erre nincs magyarázata.

10.

Születésnapjaink. Hosszas, körülményes készülődések. Masnis leánykoszorú. Ha a formaságokon túl vagyunk, hagynak bennünket játszani. Nagy, szenvedélyes játékok a mély egyedüllétek után. Torta, rajta csavart dióscukor. Ha behozzák, körülálljuk, zavarban vagyunk. Most mi vagyunk a célpont. Hol az ünnepelt, kérdezi anya, s ez e-ket erőltetett merevséggel, szokatlanul nyíltan ejti. Nem szeretünk ünnepeltek lenni. A felnőttek mindenfélét mondanak nekünk az idő múlásáról, gyors felnövésünkről. Fényképezőgép villanópora a későre forduló délutánban. Elégedettségtől sugárzó arcok. No, házikisasszony, mondja anya. Szögletesen feszulgünk a hölgykoszorúban, nagy zavarunkban valamit még le fogunk lökni, valami még ki fog lötyyenni, ahogyan ismerjük magunkat. S akkor jön mama mindig jogos arany szabálya. Egy nagy taslit neki, látod, hogy milyen ügyetlen.

Késő este van, mire a vendégek elmennek. Apa a jóleső beszélgetések utóízeit ízlelgeti. Anya kimerült. Most jobb nem szólni hozzá, mert akkor elősorolja az napi összes hibánkat. Akárhogyan vigyázunk is, valami mindig félresikerül. Közönyösen siklik tekintetünk a leszállított áru múnépdalhanglemez piros rózsás borítóján. Dundika ajándéka. A rózsalugas futtatta ablakból egészséges menyecske kacér mosolya szegeződik unott arcunkra.

Így lettünk minden évben egy évvel idősebbek, miközben valaki elégedetten bólogatott fejünk felett.

11.

Életünkben először Budapesten. Az ámulástól alig jutunk lélegzethez. Megrohanjuk a könyv- és hanglemezüzleteket. Apa méltatlankodik. Mit mondunk majd a határon. Nekünk ott meg sem szabad nyikkannunk, ha bármit kérdeznek is tőlünk, semmit nem tudunk. Megdicsérnek

bennünket, milyen jól tudunk magyarul. Apától megkérdezik, hogyan érzi magát az anyaországban. Emiatt újra méltatlankodik.

Mások is ámulnak. Anya másfél kiló karajt vesz a hentesüzletben. A félkilós csoki s a vinjak elsőpró sikere. Bors, Vegeta és zacskós kakasleves.

Metró, troli és villamos. Most a Duna alatt vág át a metró, mondja Laci bácsi. Mindjárt láthatod a halakat is, mondja anya, s félreérthetetlen vigyorral nyugtázza, hogy ösztönösen a metró ablakára tekintünk. Erős kanyarok, rángatás, a trolin majdnem egy idős hölgy ölébe zuhanunk. Pesti kisasszony, mondja anya, erősebben kapaszkodj.

Mindennek ellenére a Duna, a rakodópart alsó köve s hidak, hidak megmásíthatatlan élménye. Halászbástya, János-hegy. Váci utca és Városliget. A Hősök terén ijedten tekintünk a fölénk magasodó robusztus szobrokra. Szépművészeti Múzeum, Nemzeti Galéria. Jóleső városi zúgásra ébredő reggelek. A levegő is keményebb, érdekesebb. Maga az éles jelenvalóság. Otthon, a kisvárosban nincs ilyen. Valahogyan megsejtjük: későbbi útnak indulásaink örökös, végzetes célpontja készülöben.

12.

Julisunk a Lapátgyár utcai házban. Egész nap a kapuban vár ránk. Az sem enyhít a dolgokon, hogy hetente többször felkarikázunk hozzá. Magatehetetlen magány. Télen madzaggal húzza maga után a szeneszsákot. Éjszakákon át gondolkodik. Egy reggelen polgári házának magas ablakában meghirdeti: ez a ház eladó.

Hozzánk költöztetjük. A mi szobánkban lakik, s egyikünk sem elégedett. Minket a görbebot s az ébren szunyókálás irritál, őt zajos jelenlétünk zavarja múlt élete emlékeinek lajstromában. Tehetetlen dühvel s a hét évtizednyi korkülönség szakadékát még mélyebbre ásva méregetjük egymást.

Ha anyáék barátai jönnek, gyerekeikkel vérmesen bömböltetjük a lemezjátszót. Mama unja többízben előadott meséit, miszerint az ipam nyersen ütötte fel a tojást, úgy itta ki a tartalmát frissiben, még az ólban. Rekonstruálhatatlan mul்தdarabok. Akárha meg sem történtek volna. Apát zavarja, hogy tévénezés közben cukorkáspapírt gyürkél a zsebében, s nem kötik le figyelmét a filmsorozatok. Julisunkat sérti, hogy apa délelőttönként autóba ül, s nem őt szórakoztatja. Megoldhatatlan ellentétek sora.

Egy délután egyedül hagyjuk otthon, s míg távol vagyunk, garmadával hordja a túros rétest az éléskamrából. Mama kíméletlenül leleplező tekintete. Rongypokrócának csíkjain halomban a rétespusztítás árulkodó nyomai.

Julisunk a garázsba költözik. Ott vannak bútorai. Apa le-fel járkál, anya a könnyeit nyeli. Makacs gordiuszi csomó.

Apa beülteti az autóba, s lányához, a Dohonyi lányhoz viszi. Szüntelen civódások, a kölcsönös gyűlölet évek hosszú során át lerakódott rétegeinek felszaggatása.

Julisunk elindul világnak. Nagynénénk az egészségház várótermében akad rá hosszas, kétségbeesett keresgélés után. Gyerekembernek kijáró feddés, fejmosás.

Hozzánk nem szól, ha meglátogatjuk. Apával örök harag, anyának tömönatokban ad semleges válaszokat. Mi pedig nem tudunk mit kérdezni, mit mondani. Mintha nem is mi ettük volna meg vele egy ültő helyünkben a piacról hozott friss érett túrot. Mintha nem is neki vittük volna a tortalapot a bajsai cukrásztól. Mintha nem nála tapogattuk volna titokban a szenteltvízes üveg zöld nyálkás falát. Mintha valaki más.

Éveken át tartó lelkiismeret-furdalásunk. Odabújni hozzá, csontos, kényelmetlen ölébe ülni, s gyerekragaszkodásunk kivédhetetlen kedvességével újrahódítani.

Durva köveken zötykölődő gyászkocsi. A hánykódó koporsó, mint egy nyughatatlan élet. Van nyughatatlan halál? A temetés utáni toron ízes ételek. Az ital már-már jókedvre derít. Épp hogy csak nem énekelnek. Anyával alig merünk egymásra nézni.

Folyton visszatérő lidérces álmunk. Julisunk bepókhálósodott Lapátgyár utcai szobájában évek óta várja, hogy meglátogassuk.

Isten, akit olykor hangosan szidott, szomorú-megbocsátón tekint alá.

13.

Unokanővérünknek gyereke születik. Elérzékenyülten hajolunk a kiságy fölé. Csupa-kék színek, s egy kék tekintet merőn szemünkbe néz. Még soha nem láttunk fiú újszülöttet.

Néhány évre rá egy kislány. Dohonyi-fajta ez is, mondja Julisunk. A haja, az arcbőre, a tekintete. A Dohonyi lány szívesen sétáltatja, s mivel hetente templomba jár, oda is magával viszi. Miért nincs a Mária lábán hulahopp? Nem fázik? – kérdezi a szentkép alatt. A Dohonyi lányt, ki

most gondos dédszülő szerepében, szüntelen templomba járása okán elnevezi Tempinek. S ebben a névben minden benne van. A kioltódott, tárgyát vesztett gyűlölet, Tempi öregkori ellágyulása, esendősége. Több évtizedes késéssel feltörő szülői ösztönök.

Tempi a napos verandán. Saját, csak neki odakészített fonott székében várja anyát. Májusban már napbarnította, felsült arccal s valamily derűs nyugalommal. Mintha nem is a valamikori Dohonyi lány.

Amikor idősebb unokája meghal, összevész Istenével. Így mondja, s ezt nagyon komolyan veszi. A ravatal felett kántálva siratja a fiatal halottat. Miért nem ő következett. Anyával megkövülten állunk, szólni sem tudunk.

Isten zavartan tekint alá. Ő is valamily jóvátételen töri okos fejét.

14.

Apa mind jobban elhatalmasodó légzési zavarai. Dagadt lábbal üli át az éjszakákat, moccanatlanul. Kórházba kell mennie, mondja kezelőorvosa. Nehezen indul útnak. Mélyértelmű, súlyos tekintete, amint a mentőautóból házunkra visszanéz.

Nem veszik fel az intenzív osztályra, ahogyan ígérték neki. Ehhez nem eléggé beteg. Legszívesebben hazajönne, mégis belenyugszik, marad. Mintha értené a dramaturgiát. S anya is, mert sírva jön haza.

Apa elkényeztetett beteg, mondják a szobatársai. Mi az, hogy nem mer egyedül maradni? Szakosításon levő orvos ismerőse nagy türelemmel eteti.

Vasárnapi látogatás, a kórház falain belül a megállt idő. A betegszobában hordozható tévé bömből, sült húсок nehéz illata, zajos látogatók. Minden, csak nem nyugalom. Feszülten állunk apa ágya előtt. Akadozva, erőtlenül, kedvetlenül s furcsán csapongva beszél. Gyors váltásokban vág egyik témából a másikba, oda sem figyel arra, amit mondunk neki. Valamit megsejtünk. Mintha már nem is velünk beszélne. Mint egy reménytelenül magányos monológ. Az ablak felé fordulunk, ne lássa arcunk. Mintha már nem is minket látna. Lenn, a part tisztásán merev kőszarvasok.

Kijárunk sírni a folyosóra. Karcsi bácsi nem hiszi, amire gondolunk. Nagy megdöbbenésünkre anya sem. Nem tudjuk elhinni, hogy nem látja, ami látható, s nem hiszi, amit apa kimond.

Anya két nap múlva halva találja apát. Kihűlt testtel az ágyban, felügyelet nélkül, egyes-egyedül. Betegtársai azt hitték, elaludt. Rohanó kötelességtudó orvosok. Anyát kiküldik.

Ragadós januári sár a sírhant körül. Frissen kiásott sárga földben cuppogunk. Valakik vezetnek bennünket, s mások anyát. Tekintetünkkel keressük tekintetét, de ő másfelé réved. Elmúlt telek s nyarak, melyekben otthonosak voltunk.

15.

Egy nappal a diplomálás előtt. Megüresedett tanári munkahely, az iskolaigazgató telefonál, beszélgetésre hív bennünket.

Az igazgató, helyettese, a szaktanár s a párttitkár a fogadószobában. Reményteljes mosolyok úsznak felénk. Más tannyelvű osztályban kellene osztályfőnöknek lennünk. Előadjuk aggályainkat, szívesebben lemondanánk a felkínált szerepről. Hö-hö, akkor jóval kisebb lesz a fizetésed, nyerít fel az igazgatóhelyettes, s felénk villantja szemüvegét.

Megdöbbenünk, hogy anyát kiábrándítja, hogy diplomálás után nem fogadtuk el a felkínált tanári munkahelyet. Otthon erről apával mindig másmilyen hangon beszéltek. Újságíróskodni sincs kedvünk a helyi újság főszerkesztőjének szárnyai alatt, akit költő ismerősünk gimnáziumi tanár korában kemény kettésekkel zavarászott.

A kisváros kimeríthetetlen lehetőségei. Egyáltalán mit akarunk? S mi lesz velünk? Valaki gondterhelten csóválja felettünk okos fejét.

16.

Végül szakfordítónak szegődünk. Hatéves száműzetésünk kezdete.

Szövegek folynak, egyszerre több csövön. Egy évtized virágnyelve, önmagukba visszatérő piruettek sora. Győzzük a nyelvi fordulatokat.

Kiábrándítjuk munkatársainkat. Főnökünk prófétai kérdése: minek a szótár, ha kész fordítók vagyunk? S miért kell állítmány is az alanyok mellé? De ha már olyan állhatatosak vagyunk, hát legyen.

Gépírókkal csatázunk. Mi az, hogy helyesírás? Ki figyel oda ilyenekre? Besegítünk a gépírásba, így egyszerűbb. Hibát vétünk, s a lakozott körmű titkár nő sűrűn bólogat, miközben a főnök fejünkre olvassa tévedésünk.

Álló idő, a nyár mozdulatlan melege. Nincs munkánk, nagyokat sétálunk, miként a többiek is. Munkatársnőink már napok óta lekvárt főznek otthon, s naponta hozzák a kóstolót. Szellős szellemi üresjáratok, hét-főnként a hétvégén látott filmek újramesélése. A Dinasztia s a szép Brena elsőpró sikere.

Fejbólogatók pártülések, éveken át lemásolt ülésanyagok, nagy előre-haladásokról szóló jelentések. A jövő évben mire összpontosítani. Öt-éves tervek végeérhetetlen időszárnyai. Arra törekedni, hogy. S mindig szilárdan ugyanarra. Elszántan a kikövezett úton.

A túlbuzgó titkárnő idegen átírásban akasztja irodaajtájára újdonsült férjétől frissiben átvett vezetéknévét. Ki gondolná, hogy egy elkövetkező időben az elsők között iszkol el az országból.

Így munkálkodtunk. S hogy mindeközben ki bólogatott bölcsen fejünk felett, meg sem tudnánk mondani.

EPILÓGUS

Már napok óta a jelre várunk, s akkor egy éjszaka valami megmozdul bennünk. Nő, nő, mozog, már magunk is egy terebélyesedő, áramló telihold vagyunk.

Egy hajnalon, mintha kihúzták volna lábunk alól a talajt. Hasító görcsök, s megindul belőlünk egy folyó. Percenként fordul a nap a délutánba. Időérzékünk összevissza zakatol. Csak most ne hagyjanak bennünket magunkra.

Elindul bennünk egy hajó. Tomboló vihar, zátonyok, s egyszerre nyugodt, fényáztatta part. Az ablakon beáramló tavaszi sugárban valószínűtlenül rúgkapál egy ismeretlen kis szervezet. Várják, hogy felsírjon. Mély megkönnyebbülésünk. Úgy érezzük, testünk több darabban, s valóban, mellettünk mintha önmagunk többszörösen kicsinyített mása. Lélegzik, törékeny, hamvas jelenés.

A fürdővíztől iszonyodik, rémülten rúgkapál, de a tetőablakon beáramló fényre élénken figyel. Valaki nézi fentről, és sokáig, csendben mások is.

*

Iszonyú súlyunkkal alig tudunk mozdulni. Késik, akinek jönnie kell. S akkor hirtelen, vad gyorsasággal. Mint aki már ekkor szilárdan tudja,

mit akar. Merő rokonszenves erőszakosság. Gyors karcsapásokkal ki a fényre. S amikor végre kinn, bohócos fintorok.

A fürdővíz jó, mindent kioldó, nagy felengedés. Akár a jeges tónak is nekifutni, mint évekkkel később, csak víz legyen.

Tej, tej és ringatás. Nagy meleg összebújások, s amikor megindul, végeérhetetlen beszéd. Valamilyen túlfokozott jelenlét a többiek között. Bársony ragaszkodás. Szélben szállongó lepkeszárnyak a ruhaszárító kötélén.

*

S mindeközben csendek, amelyek sokat mondanak. A megszólalások utáni elhallgatás. Két kis fej fölött két tekintet összenéz. Így éltünk.

1995. ápr.–május

DÖRÖG. MADARAK DALOLNAK

JULIJAN TAMAŠ

Nincs már Veled mit vitatnom, Istenem!
Előbb magadba fordulj,
s haragudjál csak magadra
tökéletlen voltáért tulajdon Művednek.
Lásd be, gyöngé vagy, mint mi, halandók mind,
kiket örökléttel hitegetsz,
vagy legalább valld be, a világot mikor teremtetted,
megbicsaklott figyelmed. Valld be.
Könnyebb lesz Neked is. Hogy nekünk, vétkeseknek,
szeretetedre és kegyelmedre méltatlanoknak
mindez mit jelent, mondanom
sem kell. Valdd be, szeretsz minket:
szeretsz engemet is, a letaroltat, ki
mint ágas-bogas, buja lombú növendék
nyírfa fekszem itt a földön. És nehogy azt hidd,
lángostorod belém mar. Te lesújtasz,
ám reám fényforgács záporoz.
Még akkor is, ha tudom, fájjon, azt akarod,
s én atyai jóindulatod, gyöngeséged
megértem. Pihenjen kezed.
Kell még e világi vetést válogatnod,
csak valld be, nem ügyeltél eléggé,
vagy gyöngé vagy és szeretetre éhes,
mint én, Teremtményed,
tökéletesebb Másod talán!

A Te lelkedben én, fölocsúdott szívvel:
Engedd, hogy tövemből
legalább két sarjat növesszek hozzád.
S velük engedd, nyelvemnek és népemnek
rengetegje, hogy nem szégyenre termett, hozzád érjen
büszkeségemre s intésül azoknak,
kik a fejszéket erdeinkbe küldték,
mi pedig sem gondolattal, sem tettel
büntetésre, bosszúra, bajra nem szólítottuk őket.
Nincs már Veled mit vitatnom, Istenem!
Te ott fön az egekben, én meg a földön fekszem.
Mától én vigasztallak tégedet,
mert így, csupasz lélekkel, Gyarlóságod megértem,
s a lombos koronámban daloló madarakkal
hözsannázok hangosan, mint
Hírnökeid és Bukott Angyalaid.

Dörög. Madarak dalolnak.
S én velük dicsérem a Te jóságodat.
Hibáidról hallgatok. De nem felejték.

CSAPÓ Julianna fordítása

KÖZÉPISKOLÁSOK MŰVÉSZETI VETÉLKEDŐJE

TENGERI LÁZ

J O H N M A S E F I E L D

Látnom kell újra a tengereket,
a magányos vizet és az eget;
Csupán egy hajó kellene és egy
csillag, amely majd utamon vezet,
Pörgő kormánykerék, a szél dala,
lobogó vitorla,
Szürke köd a víz felszínén, és a
hajnali szürkesség látványa.

Látnom kell újra a tengereket,
hisz hívott az árapály moraja;
Ellene semmit sem tehetek,
magával ragad a hangja.
Csupán szeles idő kellene,
és fehér felhők az égen,
Csapkodó víz, tajtékos hullám
és sirályok éneke.

Látnom kell újra a tengereket,
hogy csavargó cigányként éljek;
Kövessem a hullámok és sirályok útját,
oda, hol csontig hatolnak a szelek.
Csupán egy mókás csavargó meséje kellene,
majd mély és csendes álom,
Miután mindennek vége.

BERLEKOVIĆ Edina fordítása

JURCSÁK ATTILA VERSEI*

VONATON

Mint óriás élettelen sziklakő,
tompít az érzés: lehangol,
s a vonat vonszolódása
mint mozgó fegyház a sínek acélrabságában
átfut a megszokott egyhangúságon.

Kényelmetlen, szakadt műbőr ülései
e kor időrendileg irányított hírmondói:
feliratok, üzenetek a jövő nemzedéknek,
reménykedve a néhány millió túlélőben.

De toilette-bűzű fülkéi, mocskos folyosói
gyalázatos sanyargatással rám törnek,
s a zakatolás zokogásba,
a nyikorgás nyöszörgésbe megy át.

FENNMARADNI?

Kérdeznéd, mért írok szomorút:
„Fiatal vagy, feledd el a háborút,
élj és nőlj fel a sok mocskos hazugságban,
s tanulj meg örülni a giccsnek,
higgy a technika legújabb csodájában,
s a mikroprocesszort vedd emberfelettinek,
lehetőleg tiporj le mindenkit körülötted,
(persze csak azt akit szabad),
a pénzt bálványozd,
és hazudj, lopj, s ha kell, ölj érte,
s hiteds el, s hidd el magad,
hogy ezt a sok gyalázatot mind a békéért tetted!”

* A Híd különdfja

SÉTA

Csak akkor, mikor egyedül járok,
az utcák elágazva, mint hosszú folyosók, nyílnak szét előttem.
Ülök a padon: nézelődöm,
körülöttem minden ember egy-egy mozgó világ.
Alattam a pad,
nyugalmat ad,
és tudom, lelkem szabad.
Eszmém a változó felfogás,
egy korlátolt módosuló folyamat:
nyughatatlan, türelmetlen, örökmozgó.
De testem most, hogy újra erőre kap:
elindul.
Újra oly sokan jönnek szembe: hullámozó emberek,
és feltűnően furcsa: köztük a barátaim.

USZÁLY VAGY SZAMÁR

Még oly sok minden vár rám:
változás, vihar, homály,
s ha majd felveszem az akkori „végleges” formám,
az összes terhem elviszi egy régi uszály,
vagy egy málhás számár.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

JEGYZETEK NAGY LÁSZLÓ KÖLTÉSZETÉRŐL*

B O R I I M R E

1967 tavaszán, amikor Nagy Lászlóról szóló négy folytatásban megjelent *Nagy László – avagy egy költő drámája* című tanulmányomat lezártam (ez olvasható a *Két költő* című, még ugyanabban az évben megjelent könyvemben is), a költőt válságok közepette láttam, és aggódva is egyúttal érte, meg őszinte kíváncsisággal is, hogy merre viszi majd költői indulata, amelyet ellentmondások feszítenek és hevítene, milyen módon oldja meg nem is kevés konfliktusát önmagával és a világgal, azaz a maga „kis” – mondjuk így – „magyar világával”, de a verssel is, amelynek akkor már felkent mestere volt. Idéztem *József Attila!* című verséből a „Törd a törvényt, ne latold!” mondatot, hogy úgy lássam, a „feltörés” és a „latolás” kettős vonzása gyötrelmeinek az okozója. A „feltörés” gondolatának elfogadására – úgy láttam – költészetének természeté és a világ állapota ösztönözte, a „latolást” szíve és esze, determinált Énje kívántatta vele. Úgy tetszett, s a később bekövetkezők ismeretében jogosnak is látszik, hogy a *kimondás* fogalmában összegeződött Nagy László versvilága milyenségét és hogyságát meghatározó minden kérdése. Széles skálán mozoghatott itt az elképzelés s a realitás – a mágikus megidézéstől az 1960-as évek második felében az irodalompolitika támasztotta akadályokig, a cenzúra és a közlés viszonyának létezése tudomásulvételéig. Drámaként élte meg – jellemzően és a Kiss Ferenc költőről írott *A fekete költő* című verséből gondoltam kiolvasni és a sorokból reprodukálni immár nem Kiss Ferenc, hanem Nagy László költői drámáját:

*Jaj annak aki a szörnyűt nem bírja kimondani,
aki nem bír sikoltani: sikátoron át a szél!
Így jár, akü leinthe a megfontolás,*

*Elhangzott 1995 áprilisában Budapesten, a Petöfi Irodalmi Múzeumban *Inkarnáció* ezüstben címmel megrendezett Nagy László-émlékülésen

*fonák humanizmus: ne gyilkoljon a dal!
Jaj, mert nagyon szerettél, így lettél szájjárlatos
daltalan dalos, a csillagnak is fekete görcs.*

A levonható következtetések 1967 tavaszán sem voltak és nem lehettek egyértelműek, hiszen egy alkotói erejének teljében, a vers lovagi tornáiban viaskodó költőt láttuk először 1958-ban, majd tíz évvel később. Akkori tanulmányom záródarabjából próbálok most újra felidézni, hogy jellemezzem, nemcsak Nagy László vitázott és tusázott önmagával és a világgal, hanem vele is a befogadásra kész kritikusok és irodalomtörténészek is:

„Az indulások, a fellobbanások és nem a megérkezések és a kiteljesedések költészetét hozta és adta a magyar irodalomnak. S ahogy erejét az »el nem ért szerelemben« jelölte ki, úgy állíthatjuk róla, hogy ez az el nem értség, ki nem teljesedetség talán legkonstansabb jellemzője költészetének. Szabad vegyértékű, affinitásokkal teljes a költészete, de nem a beteljesülésé is. Permanens várakozást hirdet – ám kérdés: betölti-e majd költőileg ezt a várakozást: versei a félúton megállt költőt festik a szív és ész, a valóság és a hétköznapok, az álmok és a realitások, az illúziók és az elidegenültség keresztútjánál. Nagysága éppen ezért nem makulátlan, költészete pedig a félig kimondottság dilemmái között vergődő Én verseiből született meg. Többször fog újrakezdeni, mint egyszer is célhoz érni. A modern költészet pedig nem ismer kompromisszumokat, hiszen már József Attila idézte a régi pászortáncot: »Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni.« Nagy László verseiben ennek a »pokolnak« a sejtelme és az alászállás ígérete van meg . . .”

Ezek és az ilyen természetű dilemmák természetesen nem véletlenek, ám hadd jegyezzük nyomban meg, az ő költői agonja mindvégig rokonszenves, és ha emlegetjük, nem értékítéletet jelent, hanem ténymegállapítást.

Más:

Ami meglepő, hogy Nagy László korai verseinek a „felfedezése” indulatokat volt képes szítani, és fura szituációkba kergette és kergeti a Nagy Lászlóval foglalkozó lelkesedést. Ilyen például Kiss Ferencnek a Nagy László zsengeit bemutató tanulmánya alábbi kitétele is az átjavítások kapcsán: „Nagy Lászlót még fejlődéstörténeti megfontolások is vezethették: érett költészetének mitologikus jellegéhez megteremteni a hozzá illő zsengeket. Mint már említettem, egyfajta rekonstrukció ez: így írta volna meg azt az élményt, ha már akkor kész lett volna hozzá a nyelv és a módszer. Rekonstrukció, de nem iskolás, a laboratóriumból csak a szellem él benne: a maga ifjúságát újra átélő tehetség áthelyeződő érzékenysége. Spontánul a füzetekben velselt, ráhagyatkozva a konvencióra, az 1957-es átköltés poeta doctus-i munka . . .” Érthetetlen, hogy miért támaszt indulatokat a korai Nagy László költészetének jellemzésével kapcsolatos felfogások egyike-másika. Így például miért *vád* az, ha a kritikus ellentmondásokat lát „magatartások, elhatározások, döntések között”, s nem látja

a „művek belső logikájából következő megoldásokat”. Felerősítette az ilyen indulatokat Kiss Ferencnek a Nagy László zseniéről frott tanulmánya. Azt hirdette, hogy szép hiedelmeket akar eloszlatni, és Nagy László zsenialitásának „bizonyosabb tényeit” akarta tudatosítani. Kopját tör az 1944-es versek kapcsán, csak hát akkoriban rajta kívül tán nem ismerte senki ezeket, később pedig Görömbei András olvasta őket. Másnak nem nagyon volt módja betekinteni Nagy László legkorábbi verseinek kéziratába.

Ami e versek kapcsán a Nagy László-irodalomban történik, csodálkozásra készíttető. Kiss Ferenc álláspontját már ismerjük, de az igényesebb vizsgálódó ezzel nem elégedhet meg. Görömbei András is magáévá tette Kiss Ferenc nézetét e korai versekkel kapcsolatban, amikor ezt írta egyik jegyzetében: „A korai versek megjelenését a *Deres majális* kötet élén különféleképpen értékelte a kritika, magam a versek kettős keletkezéstörténetét tartom fontosnak, de Nagy László pályakezdését ennek tudatában is csak a *Deres majális* kötetben publikált versei alapján végzem” (404. old.). Legtovább talán Vasy Géza ment, aki Görömbei András Nagy László-könyve bírálataiban azt írja, nem tartja szükségesnek e versek megismerését. Idézem: „Másképp a korai versek eredeti szövegeinek csak elenyésző része jelent meg a negyvenes években. Azok a versfüzetek, amelyek részben megvannak, nem publikusak, s Kiss Ferenc részletesen elemző tanulmányának szövegközléseitől eltekintve talán soha nem is válnak azzá. S bár magam is filológusi izgalommal olvasnám e füzeteket is, meg a lappangókat is, én sem hiszem, hogy ezek nyomtatásban való közzététele szükséges. Talán még egy kritikai kiadás sem lenne igazán jogosult erre, legfeljebb a függelékben. Az ismert néhány szöveg alapján az a véleményem, hogy igazából csak az állapítható meg, hogy 1945 táján Nagy László elemien ösztönös, a mesterségről még keveset tudó költőjelölt volt . . .”

Milyenek hát azok a Nagy László-versek, amelyek „nem publikusak”? Milyen baráti összeesküvés igyekszik eltakarni a valóságot a mérlegelő, a fejlődésrajz iránt elkötelezett kritikusok szeme elől?

Más:

A zavar, amit szelíden jelezni volt szándékom, tovább kíséri a Nagy László költészetével foglalkozót. Töprengésre adnak okot „hosszú énekei” is. A datálásuk – s ebben is a költő sajátos cselét látom. Érett korszakának négy nagy verséről van szó, annál érthetlenebb a keltezéssel a játéka. Tudjuk, a *Búcsúzik a lovacska* 1963-ból való, *A forró szél imádata* ugyancsak abból az esztendőből, míg a következő 1964-es évből is kettő ered, nevezetesen *A Zöld Angyal* és a *Menyegző*. Görömbei András azonban arra emlékeztet e két utóbbival kapcsolatosan kritikust, olvasót egyaránt, hogy egyelőre meg nem magyarázott okok miatt Nagy László az 1964-ben megjelent *A Zöld Angyalt* következetesen 1965-ben készültnek jelezte, míg az 1964-ben megírt, de 1965-ben megjelent *Menyegzőt* pedig mindig 1964-es versének tudta, és így is datálta. Elképzelhető, hogy pusztán költői szeszélyről van szó, de az is feltételezhető,

hogy a költő valamilyen neki fontos, de előttünk rejtve maradt üzenetet akart közölni a dátumokkal.

Amit ki tudtunk olvasni ebből a négy versből, az elsősorban az, hogy a költői képzelet ezekben a versekben került leginkább abba a másik világba, túl a földi realitásokon, amelyet akár tiszta szürrealitásnak is nevezhetnénk, szinte függetlenül attól, hogy a vallomástevő monológverseiként is olvashatóak, miközben az Én a személyesség ellenében is szüntelenül földi jogait követeli. Jól látható, Nagy László mennyire fájdalmasan élte meg az 1956 utáni metamorfózisait, a két világ létére való ébredést és ismerést. A verseszmében ugyanis az elvesztettet siratta, s mint Jeszenyinnél, nála is a lovat legyózi a gép.

A dátumozástól függetlenül, türelmetlen elszántsággal, konokul keresi tehát költészetének a meghatározását, tisztázni akarja költészetéhez való viszonyulását az ember és költő sarkpontjai között állva. Mind a négy versben találunk önmeghatározásról valló részleteket, és ezek a részletek a költő imaginatív világának a jelzései is. Azt beszéli ki bennük, hogy milyennek látja (és láttatja) magát, és hogyan viszonylik önnön költői kérdéseéhez. Ilyen sorsokat olvashatunk:

*Fölszántott égi parlagok sürgetik halálomat
égen és földön az ítélet betűit vetik elém
hideg a törvény ablaka, hiába leheli tudóm*

én, a ktnok királya kivigyorgom félelmetek

-----

olyan esztelen vízió lettem, nem hittem volna soha

-----

*siralomházi próféta vagyok ne féljeteK, rámköpnI szabad.
(Búcsúzik a lovacska)*

*Ha sírni tudnék, a rettenetes tengerhez mennék,
de könnyeim kora lejárt, vége a lírai fényűzésnek
(A Zöld Angyal)*

*szenvedni nagyon tudok – a sors az idillt megölte,
de az iszonyat vizein, s a borotvák élein is
átvisz a forró szél, mert magának rég kijelölt.
(A forró szél imádata)*

*békesség vagyunk, az újrateremtés indulata,
a képzelet kivirágzása kánoni kopárság ellen,
herétlenek ellen, mert ingereink hérosziak*

(Menyegző)

E négy, úgynevezett hosszú ének, íme, a maga téma- és indulatvilágán belül lényegében ugyanazt az egy kérdést veti fel: a „tündérkedés” ugyan lehetetlenné vált, ám az iránta érzett nosztalgia hatalmas erejű, versre ihlető, bátorító – valamiféle költői reményelvként, abban a hitben talán, hogy a tragikus jelen csak epizód. Epizód, amolyan érzelmi-költői Purgatórium, amelyből égbe és pokolba egyaránt kilátás nyílik. És Nagy László kész volt égbe és pokolba nézni. Ám ha e versek sok részletét allegorikus színezetűnek tartjuk, akkor arra is gondolnunk kell, hogy a költő mítoszteremtése még nem teljes értékű!

Más:

Van két olyan verse Nagy Lászlónak, amelyet idézni s emlegetni szoktak. Ilyen módon ezek a versek mintegy odaforrtak Nagy László költői mivoltához, s ma már talán a közhellyé válás határa felé vannak közeledőben. Az egyik a *Ki viszi át a Szerelmet*, a másik a *Versben bujdosó* című.

A Nagy Lászlóról írók idézni szokták az elsovel kapcsolatban a költő információját: „Ki viszi át a szerelmet című versemet először 1954-ben próbáltam megírni, nem sikerült. Csak később, talán három év múlva volt olyan, hogy versnek nevezhettem. De később ezen is javítottam.” Filológiai adat pedig az, hogy 1964-ben tette közzé végleges formájában, összegyűjtött verseinek 1975-ös kiadásában pedig az 1955–1965 között írt s *Vérugató tündér* cím alá sorolt versek élén áll, ilyen módon mintegy a megírás és a közreadás közötti idő feszítávolságát is érzékelteti. Joggal e költemény vezet be azokat a verseket, amelyekben már a remény elve mozdul, a visszaperlési szándék fogalmazódik meg. Nem állítások a versmondatok itt még, hanem kérdések vannak a versben – tizenégy sorban kilencszer hangzik fel a „ki” és a „kicsoda” –, mintegy nyomatékossítva a vállalt költői szerep nagyságát, fontosságát, szépségét és tragikumát egyszerre. Mi lesz a világgal, ha ő, a költő, elnémul? Pontosabban: ha elmerül a létezés vizében? Ez az őselemre játszó képzet vezet be és zárja le a verset. Az első sor puritánabb módon csak a lemerülés látványát erősíti meg, míg a záró két sor láttató erejével a hétköznapi élettapasztalatból, a veszélyeztetettség és menekülés fogalmköréből építi fel a költői képet:

*S ki viszi át fogában tartva
a Szerelmet a túlsó partra!*

A természet védekező, a gyermekét mentő állat heroizmusára apellál tehát, hiszen nyomósítja az első sorban leírtat az ismétléssel a tizenegyedik sorban. A képzetek pedig fokozatokat mutatnak: tücsök-hegedű; deres ég; szivárvány;

sziklacsípők, falba merevedett hajak; vérerek; katedrálisok. Mozdulatlanság-látványokat sorakoztat fel, hogy azután a két ellentétes irányú mozgásképzet következzen: a lecsapni akaró keselyűé és a folyót átúszó állaté. Itt van a sokat idézett két sor:

*S dúlt hiteknek kicsoda állít
káromkodásból katedrális?*

A *Versben bujdosó* pedig az 1967 és 1973 közötti időben keletkezett versek ciklusában található. Csak a kötet kompozíciója szerint záróvers, Görömbei András szerint „archaikus szerepvers” is. Most a kérdések helyett állítások sorakoznak a versben. Új változata ez a vers annak, amit Ady egykoron úgy mondott, hogy Párizs az ő Bakonya. Nagy László Bakonya a vers – menedéke és fedezéke, egyúttal egész világegyeteme is. Ahogyan a v-vel alliteráló s ilyen módon a vers v-jére asszociáló sorokban írta:

*belül véredtől, véred vasától
hártyáid azúr ablakai közt
káprázatos világ a vemhed
s vétked, mert ott ragyog igazi nap,
versben bujdosó haramia vagy*

Más:

A magyar költészet útjain járóknak előbb vagy utóbb találkozniuk kell a népköltéssel a XX. században is. Találkozott Nagy László is – előbb a műfordító, majd pályájának utolsó évtizedében a költő. Műfordításainak vaskos kötetét teszik ki a bolgár, a délszláv, az albán, a magyarországi cigány, valamint az udmurt, nyenyec, vogul és csuvas népköltészetből vett versek tolmácsolásai. A kezdő költő már próbálkozott ilyen típusú szövegek magyarra fordításával. „Még festőnő-vendék koromban, 1948-ban fordítottam néhány délszláv románcot . . .” – vallotta, amikor ezeket kötetben megjelentette. A bolgár népköltészetet, mint írta, „1951-ben fedezte fel magának, hosszabb szófiai tartózkodása idején”. A finnugor népek költésze felé pedig az 1975-ös budapesti finnugor világkongresszus fordította figyelmét. A népköltészet költői kérdései ellenben az 1960-as évek derekán foglalkoztatták intenzíven. Akkor nyilatkozta: „A folklórban az édes és könnyű sablon helyett kerestem az összetettebb, dinamikusabb szöveg-és dallamritmust, az abszurditásig teljes képet, a szentségtörést, a komor, de szabad lendületet. Nekem a népköltészet okulás és bátorítás, rokon azzal az ösztönzéssel, amit adhatnak a legerőteljesebb költőink.”

Ott volt tehát Nagy László ihletének előterében a népköltészet is, s ennek van néhány fényes versdokumentuma: a *Medvezsoltár*, a *Bagolyasszonyka*, s néhány ujjgyakorlat, mint amilyenek „táncbéli tánc-szói”!

A *Medvezsoltár* Görömbei András meghatározása szerint szerepvers, mint amilyen a *Versben bujdosó* című is. És valóban: a költő szinte szó szerint *bujdosik* ebben a vogul medveének mintájú költeményben. Ugyancsak Görömbei András emlegeti a nomád attitűdöt is, amely a „tisztább mértéket is jelenti”. A kritikus itt – úgy tetszik – csapdába esett, hiszen a képvilág egy finom rétege mutat az ősforrásokra, a képzelet játékának egy-egy fordulata kínálja jelzeteit, miközben a költőt látjuk egy ellenséges világban. Pontosabb lenne azt mondani, hogy a lefokozott lét felismerését fogalmazza meg a költő:

*... itt kuksolok éktelenül
teremtés gyalázataként, mert nem ilyen a lét,
lefokozott élet ez, kohol már olyan ideát,
hogy végképp lebonítsa magát*

A „mézre vadászó” pedig – a medveképzet természetes folyamányaként – „végül szakít epét”, hogy mint írja, „méreg legyen minden pillanata”.

Egészen különös, a magyar népballadára tekintő *Bagolyasszonyka* című költeménye az 1970-es évek első feléből. A legkülönösebb magyar népballada mellé szegődött Kallós Zoltán balladakönyve nyomán. Fialatok párnás játékanak szövege volt ez a ballada Vargyas Lajos véleménye szerint, ám az „elhagyott bölcső, a párta vagy a menyasszonyi koszorú emlegetése valami szerelmi-házasságtörési történetet sejtet”. Görömbei András nyomozása szerint a költőt a lélek itt üzenő titkai foglalkoztatták. 1976-ban kezdte írni, de még 1977 májusában sem tudta befejezni. Az életért könyörög a versben, hiszen a bagoly, a kuvik a halálmadár. Nagy László a versbe a madár latin nevét is beírja:

*Athene noctua, te,
amíg kuvikolsz, kuvikolgatsz,
költőt a tudatalatti
kérgekben úgy kubikoltatsz,
hogy ásója is fájva vásik*

A szerelem s abban a nemiség, a vér üzeneteit tolmácsolja balladás képes beszédében, emlegetve Kondor Bélát, a barátját, és Krúdy Gyulát, a szerelemben tanítómesterét. Velük ünnepli a vér nászát, a „szeretőzést”, a „májusi Mókus-közt”, „hol végre csak a csipke a torlasz”. 1994 novembere óta pedig irodalomtörténeti tény lett, hogy a *Bagolyasszonyka* balladás homályában Kiss Anna alakja dereng fel. Mondjuk, hogy a lét balladájának tudatalatti mélyrétegébe látjuk a költőt lemerülni e versben?

Más:

Prózaverseinek urbánus karakterét e kifejezésforma ősatya, Baudelaire nyomán és okán tarthatjuk a városi lélek prózaszerű lírai megnyilatkozásainak. „Kis költemények prózában” – adta a kifejezési lehetőség meghatározását a nagy francia költő, és írta föléljük *A fájó Párizs* címet. Igaz, Nagy László kis prózaversei fölé nem lehetne felírni *A fájó Budapest* címet, de a „fájó polgári lét” feliratot már eltűrnék ezek a szövegek, hiszen most már figyelhetünk képzeletének külön leírást igénylő járására is. Szinte bizonyos, hogy a költő túllícitálja ezekben a kisprózákban a verseit: a megnyílt képzelet mutatja, milyen meglátások és érzékelések csodájára képes.

És a Baudelaire-ihletéseken túl beszüremkedtek a Kassák-módú szófűzés példái is: „Áldott s megpofozott vagyok az időben a város kezei által. Örökös harangszavában újraszületve rengtem a nyitott könyvben, bölcsőjében a megváltónak. Főlemelve a fejem a Várost láttam, lánglisztben a molnárokat, gőzölögve a kékfestőket . . .” Szabályos szürrealista prózaverseket is írt, amelyek ennek a művészeti iránynak magyar példatárában helyet kaphatnak. A szabad képzettársítások örömet élte át ezeket írva, s a képzelet láthatárának a kiszélesedését: most már a messzebbre látás költőjeként is megmutatkozott.

Végezetül külön kell szólnom azokról az oldottabb, lágyabb hangszerelésű prózaversekről, amelyek mintha már utolsó versei lennének. A legnagyobb ezek között a *Jönnek a harangok értem*, amely az élettől búcsúzás nagy lírai monológja 1975. március havának elején. S bár nem tudja, hogy búcsúverset ír, titkos sugallatoknak engedelmeskedve összegez benne, s kedves motívumait fogta össze. „Elejtem a verset. Majd jöjjetek el értem, harangok.”

Megjegyzés: A *Búcsúzik a lovacska* című verset a költő *Arccal a tengernek* című kötetéből idéztük (Budapest, 1966). Itt a vers tördelése különbözik az 1975-ben megjelent *Versék és versfordítások* című gyűjtemény sortördelésétől.

A NYOMDÁSZAT KEZDETEI BÁNÁTBAN

N É M E T H F E R E N C

A mai Bánát területén Pleitz Ferenc Pál (1804–1884) fellépéséig a nyomdászat egyik alapvető sajátossága a *kézisajtók* üzemelése volt.¹ Méghozzá azok is engedély nélkül, törvénybe ütköző módon működtek, csupán a városi vagy a megyei előljárásság hallgatólagos jóváhagyásával. Szerény méretük és korlátozott műszaki lehetőségeik miatt nem lehetett szó könyvek nyomtatásáról, csupán gyakorlati célokat szolgáló vallási tárgyú aprónyomtatványok (Takáts Rafael – Padé), a községi hatóságok szükségleteit kielégítő rovatos táblák, jegyzőkönyvek, lajstromok (Alois Apiler – Kikinda) vagy netán színlapok, alkalmi röpiratok és felhívások (ismeretlen becskerekai kézisajtók) készítéséről. Önkéntelenül is felvetődik a kérdés, miért volt ez így, milyen szellemi és társadalmi tényezők, történelmi körülmények befolyásolták mindezt. Hogy erre a kérdésre minél pontosabb legyen a válasz, röviden ki kell térni a Bánság XVIII. századi történetének egyes sajátosságaira.

Dr. Szeli István írja vidékünk XVIII. századi kultúrájáról, hogy „számottevő magyar irodalmi-szellemi élet itt valóban nem volt, ki sem bontakozhatott, mert a kulturális fejlődés országútja messze elkerülte Vajdaságot. Ami pedig ennek ellenére is létrejött, az ma is jórészt rejtve van előttünk, ismeretlenül és feltáratlanul lappang”.² Miért nem kerülhetett itt sor számottevőbb irodalmi életre? Elsősorban azért, mert a Bánság csak az 1716–18. évi hadjárat után szabadult fel, s hosszú évtizedek kellettek ahhoz, hogy kiheverhesse a török uralom nyomait.³ Borovszky írja, hogy Torontál megye a török hódoltság alatt „csaknem egészen kipusztult, és lakatlanná vált. Az akkori térképeken is csupa posványos homokos térségeket, és csak kevés lakott helyet találunk”.⁴ Törökkanizsa és Mokrin, Becskerek és Kikinda között nagy mocsár húzódott, amelllett Dél-Bánátban is volt kettő: az iláncsai és az alibunári. A Bega, a Temes, a Berzava és a Birda folyók árterületei is elmocsarasodtak.⁵ Így hát nem csoda, hogy Bánát az idő tájt egészségtelen vidéknek számított. Amellett gyéren volt lakott, hiszen a török hódoltság alatt több helység is elnéptelenedett. Közép-

Bánátban az 1717. évi összeírás szerint száz házzal Becskerek volt a legnépesebb. Az összeírók Bécsén húsz, Écskán húsz, Módoson ötven házat számláltak meg.⁶ Az elnéptelenedett falvak számáról a legszemléltetőbben az alábbi két adat tanúskodik: a becskereki kerületben huszonegy lakott és ötvenöt lakatlan, a pancsovai kerületben pedig tizenkilenc lakott és negyven lakatlan helység volt.⁷

Ilyen állapotok uralkodtak Bánátban, amikor a požarevacai békekötés után Claudius Florimund Mercy tábornaszernagy került a tartomány kormányzóí székébe. Mercy erőfeszítései mindenekelőtt két fontos tényezőre összpontosultak: az elnéptelenedett vidék betelepítésére és a mocsarak lecsapolására.⁸ Ezek voltak ugyanis a vidék fejlesztésének alapfeltételei. Akkortájt beláthatatlan területek heverték parlagon, nem volt, aki megművelje őket.⁹ Amellett a mocsarak kiszáritásával újabb megmunkálható földterületeket lehetett nyerni, egészségesebbé lehetett tenni az életkörülményeket, magyarán lakhatóvá tenni Bánátot. Mercy először a telepítéshez látott hozzá: német, olasz és spanyol telepesekkel próbálkozott, sajnos nem nagy sikerrel. Nagybecskerekre például 1722-ben biscayai spanyolokat költöztetett, ám azok nem tudták elviselni az éghajlatot, s „a közeli mocsarak kigőzölgését”.¹⁰ Legnagyobb részük mindössze néhány év leforgása alatt elveszett. Helyükbe 1728-ban szerbek, magyarok és németek érkeztek.¹¹ A rákövetkező évtizedekben is időről időre ismétlődött ez a betelepítési folyamat. Egyébként is Bánát egyik XVIII. századi sajátosságát, talán még eléggé ki nem kutatott jelenségét éppen ezek az ország legváltozatosabb népelemekkel betelepített része: szerbek, magyarok, szlovákok, románok, franciák, spanyolok, németek, csehek, örmények, albánok, bolgárok s még más nemzetiségű népek spontán vagy tervszerű letelepedése jellemzi”.¹² A téma szabta keret miatt sajnos nem boncolgathatom bővebben ezt a különben roppant érdekes témát. Ám a több-kevesebb rendszerességgel történt betelepítések közül, már csupán érdekességként is ki kell ragadnom a toloncolást. 1740 táján ugyanis újra megcsappant a lakosság száma Bánátban, egyrészt a törökök betörése, másrészt a pusztító pestisjárvány miatt.¹³ 1738 áprilisában Hadzsi Mohamed vidini basa betört Bánátba. Előbb elfoglalta Pancsovát, majd egészen Bókáig és Alibunárig hatolt.¹⁴ Ugyanaz év februárjától kezdett mind nagyobb méreteket ölteni a pestisjárvány, amely vidékünkön először Pancsován és Nagybecskereken szedte áldozatait.¹⁵ Az elkövetkező két évben is, 1739-ben és 1740-ben is tizedelte vidékünk lakosságát ez a makacs járvány.¹⁶ Bánát népessége újra megcsappant. Borovszky szerint „Bécsben eleinte azt hitték, hogy e tartományt többé nem is lehet rendszeres úton benépesíteni”.¹⁷ Ekkor szánták rá magukat arra az elkeseredett lépésre, hogy elítélteket, bűnözőket toloncolnak Bánátba, hogy itt megjavuljanak vagy a mostoha életkörülmények áldozatai legyenek.¹⁸ Bánát egyszerűen deportáló hely lett „nagyobb bűnösök, munkakerülők és nagyvárosokban egybegyűlt

dologtalan és kicsapongó életű elemek számára”.¹⁹ 1770-ig, addig amíg Mária Terézia be nem szüntette ezt az erőszakos telepítést, évente 200–300 rovott múltú egyént toloncoltak ide. Számuk idővel több ezerre rúgott.²⁰ Lopás vagy csempészség, kéjelgés, esetleg emberölés miatt hurcolták őket vidékünkre.²¹ Itt is veszélyeztették a közbiztonságot. Többségük „kóbor életet élt, a szebb női tolonczok legnagyobb része pedig folytatta ledér életmódját”.²²

A XVIII. századi bánási telepítésekkel kapcsolatosan mindenképpen hangsúlyozni kell, hogy a tartományi igazgatóság a németeket mindenütt előnyben részesítette a többi nemzetiséggel szemben. Sőt a létesített népiskolákban is a német nyelv terjesztését serkentették a többi nyelv rovására.²³

A korszak további jellegzetessége, amelyről szólni kell, a nagy bánati uradalmak kialakulása volt. A kincstári javak 1781. évi árverésén jutott hozzá Karácsonyi Bogdán a beodrai, Lázár Lukács az écskai, gróf Buttler a párdányi, Marczibányi Lőrinc a csókai, Kiss Izsák pedig az itabéi és eleméri uradalomhoz.²⁴ Új alapokon indult meg ezeken az uradalmakon a mezőgazdasági termelés, szakosított foglalkozási ágakkal. E században jelentkeztek az első manufaktúrák és ipari létesítmények is. Itt volt például 1730 táján a betelepített spanyolok által üzemeltetett becskereki selyemfeldolgozó műhely²⁵ meg Krazeisen Sebestyén serfőző üzeme (1745), amely később valószínűs sörgyárrá fejlődött.²⁶ Fontos kiemelnünk a malmokat is, amelyekből több is üzemelt Bánátságban.²⁷ A többszöri betelepítés következtében 1779-ben, Torontál megye visszacsatolásakor már igencsak tarka volt a mai Bánát néprajzi képe. 1779. július 13-ától egy teljesen új korszak vette kezdetét vidékünk életében.²⁸ A közigazgatás ismét a vármegyei önkormányzat kezébe került. Kinevezték továbbá Torontál megye első tisztikarát is.²⁹ Benne néhány értelmiségi, kötetes szerző is helyet kapott. A főispáni szék egyelőre üres maradt. 1780 szeptemberében töltötte csak be gróf Győri Ferenc.³⁰ Az alispán a fiatal, akkor huszonöt éves Semsey András lett, akinek egyik művét Szinnyei is jegyzi.³¹ Helyettes alispánnak Egyed Jánost, főjegyzőnek pedig Hertelendy Józsefet választották.³² A megye tudós orvosa Fuchs Máttyás lett, a soproni származású orvosdoktor, akinek 1788-ban Budán nyomtatott disszertációjáról Szinnyei is tud.³³ Az első tisztikar névsorát böngészve megtaláljuk még Marczibányi Lőrinc nevét is, aki akkor még nagyszentmiklósi járási szolgabíró volt, 1781-ben pedig már Torontál megye alispánja lett.³⁴ Az irodalomtörténet egy 1774-ben Bécsben kiadott latin nyelvű művét jegyzi.³⁵ Az említettek mellett a megye szolgálatában lévő aljegyzők, főjegyzők, alügyészek, főügyészek és táblabírák, megyei mérnökök, járási szolgabírók és megyei írnokok között is voltak művelt, képzett személyek, akik a bánási művelődési életet ébresztgették. Hiszen mint Szentkláray írja, a Bánág csak „1779-ben ébredt több mint 200 éves álma után”.³⁶ A rákövetkező néhány évtizedben indulhatott csak meg egy lassú, fokozatos és tegyük hozzá, mindinkább céltudatos fejlődés, amely nemcsak gazdasági, hanem szellemi téren is előrelépést jelentett, s amely végül

a reformkorban nyomdák megnyitását is szükségessé tette. A XIX. század első felében éppen a megyei adminisztráció és megyei előjáróság mind népesebb táboraiból alakulhatott ki az olvasóközönség vékony rétege Bánátban, de onnan toborzódott, szinte természetesen, az írók egy része is.³⁷

Összegezőképpen elmondhatjuk, hogy a XVIII. században a cenzúra központjaitól oly távol eső vidéken, mint amilyen Bánát volt, nem is nyerhetett senki nyomdaalapítási engedélyt. Igaz, egyrészt erre nem is volt meg minden feltétel (írók, olvasóközönség, iskolák, színház stb.), amely szükségszerűen nyomdaalapításhoz vezetett volna, másrészt a privilégium kiadónak ez fölöttébb nagy kockázat lett volna, ilyen kényes kérdésben pedig, mint amilyen a nyomtatott szó joga volt, kockázatot a hatalom nemigen vállalt. Mégis mindennek ellenére (vagy talán éppen ezért!) megtörtént s félig titokban működött azért néhány kézisajtó. Munkájuk ismertetése több szempontból is szükséges, s noha tevékenységük a bánáti nyomdászat előtörténetébe tartozik, mégis fontos számba venni őket és termékeiket is – az első nyomtatványokat a mai Bánát területén.

TAKÁTS RAFAEL PADÉI KÉZISAJTÓJA (1790–92)

Az egyetlen ismert XVIII. századi nyomdát a mai Bánát területén Takáts Rafael Ferenc-rendi szerzetes üzemeltette Padén 1790 táján.³⁸ Az ő kézisajtója alól kerültek ki az első bánáti nyomtatványok, s valójában vele kezdődik a mai Bánát nyomdászatának története is.

Életrajzírói szerint 1748-ban vagy 1749-ben született, minden bizonnyal Gyöngyösön.³⁹ 1769-ben Szécsényben lépett szerzetbe. Kaplonyban 1770–71-ben bölcsészett, majd 1771–72-ben Szegeden teológiát hallgatott.⁴⁰ Onnan újra Gyöngyösre került, ahol 1774 táján szentelték pappá.⁴¹ Ott két évig káplánkodott, majd 1777-től 1786-ig Nagy-Szécsényben lett hitszónok.⁴² Ezt követően minden bizonnyal Vácott is megfordult. Szinnyei úgy tudja, hogy „a kézisajtót 1787-ben ingyen kapta Ambró Ferenc váci nyomdásztól, a szükséges betűkészletet 1788–1790. a budai egyetemi nyomdától szerezte meg. A nyomtatást 1790-ben Padén, egy bánáti kis helységben kezdte meg, hol a plébánost helyettesítette; saját Toldalék-ján kívül, mindössze 19 többnyire apró nyomtatványt készített és ingyen osztogatta Padén, hol a gyermekek oktatásával is foglalkozott. A szógyűjtésen kívül könyvek fűzésével és kötésével is foglalkozott”.⁴³

Kalapis Zoltán kutatásai szerint Takáts Rafael 1788 júliusában érkezett Padéra, ott 1790-ben kezdte üzemeltetni kézisajtóját, és 1792-ben távozott e kétszáz lelket számláló bánáti dohánykertész faluból.⁴⁴ Tehát nyomdászunk három–négy évet tölthetett Padén, s mint Kalapis írja, ténykedésével „a felvilágosultság apró mécsesét gyújtotta meg ebben a telepítvényes kertészfalu-

ban”.⁴⁵ Ez a kis magánnyomda minden bizonnyal egy nyomtatóasztalból, egy elhasznált, kézi erővel működő nyomógépből, egy vagy több betűszekrényből s a minden bizonnyal nem túl gazdag papírkészletből állt”.⁴⁶ Teljes betűkészlete százhuszonhárom libra súlyú volt, ami annyit jelent, hogy mintegy hatvan kilogrammot nyomott.⁴⁷

Takáts sajnos nem sokáig nyomdászkozhatott gondtalanul. 1793-tól ugyanis a helytartótanács a nyomdák működését hatósági engedélytől tette függővé.⁴⁸ Ekkor vette kezdetét Takáts üldöztetése is. Előbb figyelmeztették, majd házkutatások következtek, minek során szerzetesüinktől elkobozták kéziszajtóját és a *Toldalék* hatvan példányát.⁴⁹ Takáts azonban nyomdai kellékeit furfangos módon visszaszerezte, és több helyen is rejtegette.⁵⁰ Végül Szinnyei szerint „a helytartótanács zaklatásai miatt kéziszajtóját megsemmisítette”.⁵¹

Tizenkilenc nyomtatványa közül Kalapis Zoltán szerint tizenkét Padén jelent meg, s ezek nagyrészt latin nyelvű kiadványok voltak:

„1. Régi és szabvány szerinti alfabétum az ebből hasznot húzó növendékeknek;

2. Miatyánk, üdvözlég, hiszekegy, tízparancsolat, az egyház parancsai;

3. Az előírt katekizmus összefoglalása;

4. Különböző jámbor énekek, úgymint *Salve Regina*, *Regina coeli* . . .

5. Vác lakóinak genealógiája és családi nevei, amely kezdődik ezekkel a nevekkel: Zsilka, Koptika, Babrecska, Petrecska, Manyák . . .

6. A keresztségnek és az avatásnak szertartása;

7. A betegellátás szertartása;

8. A temetés szertartása;

9. Krisztus kínszenvedése;

10. Keresztút;

11. Mindenszentek litániája;

12. *Toldalék* a Páriz–Pápai szótárhoz, azaz *Toldalék ad Dictionarium Parispapianum*”.⁵²

A további hét kiadványt Lőrincben, következő állomáshelyén nyomtatta.⁵³ A szakirodalom úgy tudja, hogy a tizenkilenc aprónyomtatvány közül mindösze három maradt fenn csupán.⁵⁴ Ezek közül az egyik a Padén nyomtatott s az Országos Levéltárban őrzött *ABC táblátska*.⁵⁵ A másik a keresztelés rendjéről szóló (két példányban ismert) *Ordo baptismi*, a harmadik pedig Takáts legfontosabb műve, a Páriz–Pápai szótárhoz készített *Toldalék*.⁵⁶ Ez utóbbinak is két példányáról tudnak. Kéziratossá hagyták át a tudós szerzetesnek a Magyar Tudományos Akadémia kéziratára őrzi.⁵⁷ Kéziratban maradt művei főképpen szerteágazó és termékeny szótárírói munkásságáról tanúskodnak. Így nem véletlen, hogy a szakirodalom is mindenekelőtt munkásságának ezt a részét ismeri és méltányolja. Kalapis Zoltán írja, hogy hagyatékában található „egy orvosi feljegyzéseket tartalmazó irat a diagnosztika és gyógyszerian köréből”.⁵⁸ Több kutató, így Gáldi László is feltételezi, hogy „maga is gyógyított, vagy

legalább betegeinek rendszeres tanácsokat adott”.⁵⁹ Bálint Sándor, majd Kalapis Zoltán is feltételezik, hogy „Padé népének nemcsak a lelki, hanem az egészségi gondozását is ő látta el”.⁶⁰ Ezt az állítást a *Toldalék* orvosi műszavainak gazdagságára alapozzák.⁶¹ Nos, e sorok írója néhány évvel ezelőtt a zrenjanini múzeum könyvtárának régi katalógusában a 121. számú bejegyzés alatt egy „orvosi könyv”-ként (Medicinska knjiga) jelölt kötet adatait találta meg, amelynek nyomdahelyeként Padé volt föltüntetve, kiadási éveként pedig az 1792. év. Sajnos, a felfedezés öröme rövid ideig tartott. Csakhamar kiderült, hogy a múzeum könyvtárának állományában a 121. számmal jelzett könyv már nem található meg. Ha mégis hitelt adok a katalógus bejegyzésének, ez annyit jelentene, hogy Takáts Padén orvosi feljegyzéseit is kinyomtatta. Tette ezt bizonyára nemcsak saját érdekében, hanem a mind szélesebb körű egészségügyi felvilágosítás szolgálatában. További kutatások még fényt deríthetnek eddig ismeretlen Takáts-féle nyomtatványokra. Bánát egyházi gyűjteményei, vidéki parókiák könyvtárai még tartogathatnak efféle meglepetést.

Végül szólni kell röviden a Takátsra vonatkozó viszonylag bő szakirodalomról is. Elsőként Takáts Rafael munkásságáról, *Toldalék* című műve kapcsán Bartha József értekezett a *Magyar Könyvszemle* 1897. évfolyamában.⁶² Őt követően Melich János írt róla *A magyar szótárírodalom* című tanulmányában, amelyet 1907-ben jelentetett meg a *Nyelvtudományi Közleményekben*.⁶³ Melich ösztönzésére Heinlein István kezdett behatóbban foglalkozni a padéi nyomdással, s ennek eredményeként két tanulmánya jelent meg a *Magyar Nyelv* 1907. és 1908. évfolyamában. 1908-ban a Budapesti Hírlap 127. számában is olvashatunk róla.⁶⁵ Szinnyei József is számon tartja a *Magyar írók élete és munkái* című sorozatában, amelyben padéi munkásságára is kitér.⁶⁶ Fél évszázaddal később Gáldi László *A magyar szótárírodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban* című művében szól bővebben és természetesen újabb adatok tükrében Takáts szótárírói munkásságáról.⁶⁷ Wix Györgyné 1967-ben, az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyvében nyomdatörténeti szemszögből értekezett róla, *Egy XVIII. századi Typographia Privata* címmel, számba véve a padéi nyomda termékeit is.⁶⁸ Takátsot Kosáry Domokos is jegyzi a *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon* című könyvében.⁶⁹

Igen érdekes áttekinteni hogyan jelentkezik Takáts Rafael a hazai szakirodalomban. Ugyanis egykori nyomdásztörténészeink, Felix Milleker és Triva Militar nem is tudtak róla.⁷⁰ Borovszky sem említi.⁷¹ Hazai szakirodalmunkban először Pastyik László szól a padéi nyomdásról még 1983-ban, a bibliográfusok Indiján megtartott összejövetelén, és értekezése egy évvel később nyomtatásban is megjelent.⁷² Őt követően 1990-ben Kalapis Zoltán foglalkozott igen részletesen és kimerítően a témával, sok új adat feltárásával, s Takáts Rafaelről szóló tanulmánya több más művelődéstörténeti írással egyetemben 1992-ben kötetben is megjelent.⁷³ A padéi Ferenc-rendi szerzetesről és nyomdájáról Erős Lajos is említést tesz 1993-ban kiadott egyháztörténeti művé-

ben.⁷⁴ Tehát mindössze egy évtizeddel ezelőtt került be hazai szakirodalmunkba az első nyomdász a mai Bánát területén, ahogyan Kalapis nevezi: a padéi Typotbeta.

ALOIS APILER KIKINDAI KÉZISAJTÓJA (1838–39)

A levéltári adatok szerint Alois Apiler német nyomdász Erdélyből érkezett Kikindára, minden bizonnyal 1837-ben vagy 1838-ban, s ott megalapította az első kikindai nyomdát.⁷⁵ Valószínűleg kézisajtóról volt szó, legalábbis erre engednek következtetni nyomtatványai, noha a levéltári adatok ezt kimondottan nem tanúsítják. A kikindai levéltárban őrzött számlák és elismervények szerint Apiler 1839-ben sokféle nyomtatványt készített a kikindai község számára.⁷⁶ Egyik, 1839. szeptember 1-jén kiállított és saját kezűleg aláírt számlája bizonyítja, hogy huszonhat forint értékben rovatos táblákat és jegyzőkönyveket szállított le Kikinda község részére.⁷⁷ Milivoj Rajkov helytörténész szerint úrlapok, falragaszok és egyéb, a községi hatóság által igényelt nyomdaipari termék előállításából próbálta fenntartani magát.⁷⁸

Megfelelő adatok hiányában nehéz lenne megmondani, hogy mikor is állt le Apiler kikindai sajtójának üzemelése, ám minden jel szerint erre még 1845 előtt, a *Velikokikindski list* című első szerb (kéziratos) kikindai újság megjelenése előtt került sor.⁷⁹ Ugyanis ha 1845-ben Apiler nyomdája még üzemelt volna, nyilván ott jelentették volna meg nyomtatásban az említett lapot.⁸⁰

Apiler rövid ideig dolgozhatott Kikindán. Nagyobb megrendelések hiányában ott bizonyára nem tudott magának megélhetést biztosítani, s ezért környezetet változtatott.⁸¹ A kikindai község és magisztrátus pedig a továbbiakban a Dölle és Kirchner cégnél, az első kikindai könyvkereskedésen keresztül szerezte be a szükséges úrlapokat, nyomtatványokat.⁸² Ha pedig egyéb nyomdaipari szolgáltatásra volt szükség, akkor szegedi vagy temesvári nyomdát vettek igénybe.⁸³

Noha nyomdájában nem készültek (nem is készülhettek) sem kötetek, sem pedig irodalmi művek, csupán aprónyomtatványok, Alois Apiler kikindai sajtóját mégis számon kell tartani, hiszen beletartozik a bánáti nyomdászat történetébe. Rövid életű tevékenysége annak idején bátor, úttörő vállalkozás volt, ám sajnos olyan, amelynek akkor nem sok esélye volt a fennmaradásra.

Akárcsak Takáts Rafael kézisajtóját, Alois Apiler kikindai nyomdáját sem tartja számon régebbi szakirodalmunk. Felix Milleker és Triva Militar nem tud róla, Borovszky sem említi. Milivoj Rajkov a szorgalmas kikindai helytörténész tárta fel 1971-ben a reá vonatkozó (igaz eléggé gyér) levéltári anyagot, és ezzel el is ragadta nevét a feledéstől.⁸⁴

JOSEF HAYD PANCISOVAI NYOMDAALAPÍTÁSI KÍSÉRLETE (1844)

Milleker írja, hogy „1844-ben Josef Hayd könyvkötő Pancsován szándékozott egy kis könyvnyomdát felállítani, mégis már a rákövetkező évben Temesvárra költözött, és így tervét nem kivitelezte”.⁸⁵ Pancsova monográfiájában valamivel részletesebb adatközléssel az áll, hogy „1844. április 29-én Josef Hayd könyvkötő az udvari haditanácstól (Hofkriegsrat) tankönyveladásra kapott engedélyt. Hayd egy könyv- és zeneműkereskedést szándékozott megnyitni és egy nyomdát felállítani. Azonban már az elkövetkező évben Temesvárra költözött. Utóda, Wilhelm German, 1846. július 21-én nyert engedélyt régi könyvekkel való kereskedésre”.⁸⁶ Josef Küst tudni véli, hogy Hayd nyomdaalapítási engedélyért folyamodott, ám kérelmét visszautasították.⁸⁷

Nagy a valószínűsége annak, hogy Haydnak már kérelmezéskor volt egy kis kézisaajtója, tekintettel arra, hogy a könyvkötőknél az idő tájt ez majdhogynem a szakma velejárója volt. Ugyanis sok könyvkötő foglalkozott jegyzőkönyvek, rovatos táblák és egyéb irodai kellékek készítésével és természetesen kötésével is. Ez annak idején nem lebecsülendő mellékkeresete volt a könyvkötőknek. Hayd bizonyára ilyen irányú tevékenységét akarta egyrészt bővíteni, másrészt pedig a kellemetlenségek elkerülése végett törvényesíteni is. Sajnos kérelme nem talált meghallgatásra, így Pancsova nem 1844-ben, hanem csak 1848 nyarán kapott nyomdát, amikor is Jovan Kaulicij Újvidékről Pancsovára költöztette át nyomdagépeit.⁸⁸

ISMERETLEN BECSKEREKI KÉZISAJTÓ(K) (1825?–1844?)

Noha az eddigi, vidékünkre vonatkozó nyomdászttörténeti szakirodalomban nincs semmiféle utalás, de még feltevés sem arról, hogy Nagybecskereken 1847 előtt (Pleitz fellépése előtt) működött volna bármilyen nyomda, mégis ezúttal van alapja egy ilyen állításnak, annál is inkább, mert néhány adat erre enged következtetni.

A legkorábbi adat, amely erre utal, az akkor még Budán nyomtatott *Letopis* 1826. évfolyamában jelent meg.⁸⁹ Ez egy rövid hír arról, hogy Jevstatiye Mihajlović író Nagybecskereken 1825. november 6-án előfizetési felhívást adott ki *Dobrivoj i Aleksandra* című, készülő művére.⁹⁰ Az előfizetési felhívások (objavlenijék) az idő tájt szokásos röpírszerű, egyoldalas nyomtatványok voltak, amelyet a potenciális olvasóközönség között osztogattak, vagy falragaszként, plakátszerűen használtak. Ilyen lehetett az említett felhívás is. Az a körülmény, hogy a szerző „Nagybecskereken adta ki” úgy érthető, hogy ott is nyomtatták. Sajnos eddig nem került elő egyetlen példánya sem. Pedig akkor nyilván megoldódna a nyomdahely rejtélye.

Egy másik forrás is becskerei aprónyomatványra enged következtetni. Szentkláray Jenő írja: „Bárány Ágoston . . . 1830-ban egy . . . felvonulás alkalmával . . . Becskereken . . . az országgyűlésről hazaérkező követek üdvözlésére . . . nyomtatott alkalmi verseit elszavalva, azokat a közönség közt szétosztotta”.⁹¹ Ezekből az aprónyomatványokból sem maradt fenn mutatvány, amely eloszlatná a dilemmákat. Ám addig is jogos a feltételezés, hogy ezeket az alkalmi verseket éppenséggel Becskereken (is) nyomtathatták.

A harmadik (ezúttal kézzelfogható) aprónyomatvány egy 1844-ben nyomtatott becskerei színlap, amelyet az Országos Széchényi Könyvtár Színház-történeti tárában őriznek.⁹² E sorok írója is ott talált rá. A színlap kis formátumú és Nagy Ignác *Tisztújítás* című művének becskerei előadását harangozza be 1844. április 23-ára.⁹³ A színművet a plakát szövege szerint becskerei műkedvelők adták elő, és jótékony célú előadás volt: „A torontáli népjegyzők nyugdíjintézete javára az itteni színházban több ügybarát által fog adatni” – áll a színlapon.⁹⁴ Ez a körülmény még jobban megerősíti feltevésem, hogy e plakátot Nagybecskereken nyomtatták. A gyanút igazolni látszik az a körülmény is, hogy a színlapon nincs feltüntetve a nyomda neve, ami azt jelentheti, hogy privilégium nélküli kis kézisajtón készülhetett. Hiszen ha szabályos nyomdai kiváltsággal rendelkező nyomdában állították volna elő, nem lett volna ok elhallgatni a cég nevét. Sőt!

A negyedik, szintén hozzáférhető aprónyomatvány egy útlevel úrlapja 1835-ből, nyomdahely megjelölése nélkül, amelyet a zrenjanini levéltárban őriznek. Az is feltehetően becskerei kézisajtón készülhetett.

Döntő bizonyítékok híján csak találgatás tárgya lehet, hogy egy vagy esetleg több kézisajtó üzemelt Becskereken a múlt század első felében. Ugyanis ha helytálló a feltevés, hogy könyvkötők kézisajtóinak üzemeléséről van szó, akkor bizonyára két kézisajtó is működhetett. A további nyomdászattörténeti kutatások talán majd erre is fényt derítenek.

*

Ha valamilyen módon jellemezni szeretném ezeket a bánáti kézisajtókat, el kell mondanom, hogy valamennyi rövid életű volt, mondhatnám alkalomszerű, és egyiknek sem volt hosszan tartó „termelése”. Takáts Rafaelt, a padéi ferences nyomdászt kivéve e kézisajtók könyvkötők kezében voltak, akiknek hasznát húzó mellékfoglalkozása volt a rovatos táblák készítése, a lajstromok, jegyzőkönyvek vonalazása és bekötése. Egyikük-másikuk túllépte ezt a könyvkötők mellékfoglalkozásaként megtírt tevékenységet, méghozzá oly módon, hogy hozzájutott bizonyos mennyiségű és fajtájú betűhöz, és kockára merete tenni működési engedélyét és szabadságát azért, hogy (a városi vagy megyei előjárók hallgatólagos támogatása mellett) kinyomtasson egy-egy színlapot, alkalmi köszöntő verset, vagy közérdekű felhívást. Ez a „termelés” oly csekély

méretű volt, hogy nem vonta magára a privilegizált nyomdászok figyelmét, akik különben árgus szemekkel figyelték vetélytársaik tevékenységét, különösen a kontárok jelentkezését, hogy esetenként azonnal panaszt emelhesse a helytartótanácsnál „privilegiált jogaik bitorlásáért”. A bánáti nyomdászat előtörténetéből csupán Takáts Rafael munkássága magasodik ki, nemcsak azért, mert az ő kézisajtója alól kerültek ki az első nyomtatványok a mai Bánát területén, hanem azért is, mert az ő produkciója volt a legkiemelkedőbb, akkori bánáti viszonylatban a legimpozánsabb.

AZ ELSŐ BECSKEREKEN NYOMTATOTT KÖNYVEK

Eddig a helytörténészek úgy tudták, hogy Bárány Ágoston *Temes vármegye emléke* című kötete (1848) volt az első Becskereken nyomtatott könyv, illetve a Pleitz nyomda első terméke.⁹⁵ Ez a megállapítás most, újabb adatok tükrében módosításra szorul.

Az első Becskereken nyomtatott kötet Országh János *Játékszíni zsebkönyve* volt, amely 1848 januárja és márciusa között jelent meg a Pleitz nyomdában.⁹⁶ Hogyan és miképp került sor ennek kiadására? Már említettük, hogy Feleky Miklós közlegény százados vezetésével szervezte meg a társulatát 1847. október 21-én kezdte meg vendégszereplését a Bega-parti városban.⁹⁷ Talán nem érdektelen megemlíteni, hogy a trupp tagja volt az idő tájt Szerdahelyi Kálmán és Prielle Kornélia is, s hogy a megannyi zenés darabon kívül többek között előadták a *Bánk bánt*, a *Szökött katonát*, az *Ezred leányát*, a *Peleskei nótáriust* és a *Lúdas Matyit*.⁹⁸ Jövetelük egyébként jól elő volt készítve. Bárány írja, hogy 1847-ben „társulat keletkezett a magyar Tháliát Becskerekre telepítendő”.⁹⁹ Ennek élén Karácsonyi László alispán állott, és a tömörülés célja mindenekelőtt az volt, hogy Becskereken (természetesen megfelelő anyagi és szellemi pártfogással) hosszabb időre magyar színtársulat vendégszereplését biztosítsák.¹⁰⁰ Gyűjtés indult tehát, s a pénz nem is okozott oly nagy gondot, mivel a megye előkelőségei is bekapcsolódtak az akcióba. Amikor összegyűlt a pénz, ki is egyeztek Feleky társulatával, s az meg is kezdte vendégszereplését. Bárány szerint Feleky társulatának fellépéseit a becskerekiek „tetemes áldozattal” biztosították.¹⁰¹ Nos, hogy ennek a vendégszereplésnek maradandó emléke is legyen, Felekyék úgy találták, hogy a megye lelkes pártfogását egy játékszíni zsebkönyv kiadásával viszonzozhatnák. Itt jött kapóra Pleitz akkortájt beindított nyomdájá. Az ötletet végül is Országh János „a ns. Torontál vármegye által biztosított dal és színtársaság sűgője” váltotta valóra, aki össze is állította a kötetecskét.¹⁰² Előszavában hangsúlyozza, hogy e könyv célja kettős. Egyrészt be akarták mutatni a társaság névsorát az október 21-e és december 30-a között előadott színművek jegyzékével, másrészt ezzel akartak köszönetet mondani „Torontál hú fiainak és leányainak” a pártfogásért.¹⁰³ A kötetben nyolc „vegyes költe-

mény” is található, valamennyit Feleky színtársulatának tagjai írták. Név szerint: Csöngöy Dávid, Nagy Lajos és Némethy György.¹⁰⁴ Az említett játékszíni zsebkönyv, tekintettel arra, hogy az előadott színművek jegyzékét 1847. december 30-ával zárja, csakis 1848 januárjában jelenhetett meg. Annál is inkább, mert a zsebkönyv az 1848. évre szól.¹⁰⁵ De még akkor is, ha nem januárban jelent meg, 1848. március 7-éig feltétlenül meg kellett jelennie, hiszen akkor ért véget Felekyék becskerekai vendégszereplése.¹⁰⁶ A kötet egyetlen példányát az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti tárában találtam meg. Ezt a példányt Báthory Jánosnak dedikálták, s a benne lévő pecsét szerint 1912-ben, a 361. szám alatt került a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárába.¹⁰⁷

A második könyv, amely már túlhaladta az aprónyomtatvány fogalmát, Maywald Lajosnak *A torontálvármegyei állomási helyek távolságát kimutató jegyzéke* volt.¹⁰⁸ Maywald vármegyei főmérnök volt, és ezt a távolságjegyzéket hivatalos megbízásból állította össze.¹⁰⁹ Bárány tanúsága szerint 1848 áprilisában került a Pleitz nyomdába,¹¹⁰ noha a kötetből kitetszik, hogy szerzője már 1847-ben leadta a kéziratot. E munkának három példánya maradt fenn. Az egyiket a zrenjanini Történelmi Levéltárban, a másikat az újvidéki Vajdasági Levéltárban, a harmadikat pedig Budapesten, a Magyar Országos Levéltárban őrzik.

A harmadik Pleitz-kötet Bárány Ágoston *Temesvármegye emléke* című könyve volt.¹¹¹ Bárány 1848. február 29-én fejezte be kéziratát.¹¹² Ekkori keltezésű kötetének előszava. Bizonyára akkor adhatta le nyomdai megmunkálásra. 1848 márciusában került ki a könyv első íve a Pleitz nyomdából, a teljes kötet pedig 1848. június elején látott napvilágot.¹¹³ „A részvétlenség miatt bukásom itt is bizonyos” – vallotta kötetéről Bárány Ágoston.¹¹⁴ Jóllehet művének kétszáznyolcvannégy előfizetője volt (Bács megyéből tizenkettő, Csongrád megyéből hat, Temes megyéből százharminchat, és Torontál megyéből százharminc), ez mégsem volt elegendő a kifizetődőséghez. E művén, mint annak előszavában írja, huszonkét évig dolgozott. S mint Szentkláray írja „nem az írói honoráriumért, hanem hivatásból, belső ösztönéből”.¹¹⁵ Még a publikum részvétlensége sem riasztotta vissza a munkától. Kötete ma már igazi könyvritkaság. Egy-egy példányát a zrenjanini könyvtár és a múzeum gyűjteménye őrzi. Néhány példány magántulajdonban is fennmaradt.

A negyedik 1848-ban kiadott Pleitz-kötet a *Reform des Judenthum* című könyv volt. A kötet szerzője ismeretlen, példányát sem tudtam fellelni. Megjelenéséről Rónay Móricnak, Torontál megye első alispánjának 1848. december 10-én kelt jelentése tanúskodik.¹¹⁶ Ebben a jelentésben, amelyet ma a budapesti Magyar Országos Levéltárban őriznek, Rónay beszámol az 1848-ban Nagybecskereken nyomtatott könyvekről. Sőt, egykoron ehhez csatolva küldte fel az országos rendőri és postaosztálynak a felsorolt könyvek példányait, de

ma már a jelentés mellett csupán Maywald Lajos műve található.¹¹⁷ A többi nyilván elkallódott.

Pleitznek 1848–49-ben akadtak apróbb munkái is. Ezek közül említék most néhányat. 1848-ban került ki nyomdájából a mindössze négyoldalas nagybecsereki gimnáziumi *Értesítő az 1847–48-as évré*.¹¹⁸ Ugyancsak 1848-ban nyomtatta ki a zágrábi püspökség a Torontál vármegyében létező adományosainak belső elrendezését taglaló jogszabályokat.¹¹⁹ 1848. november 1-jén jelentette meg Pleitz többnyelvű falragaszként a közös teherviselésről szóló törvénycikelyt¹²⁰ és több más közérdekű felhívást.

1848-ban a Sajtótörvény 30. szakaszának 2. pontja úgynevezett biztosíték fizetésére kötelezte a nyomdatulajdonosokat.¹²¹ Ez a rendelkezés azonban igen súlyos anyagi helyzetbe sodorta nyomdászunkat, hiszen alig néhány hónappal ezelőtt indította csak be sajtóját, a vállalkozásba minden vagyonát befektette, s ezért semmiképpen sem tudott eleget tenni a törvényes kötelezettségnek, amely kétezer pengő forintos biztosíték fizetését irányozta elő.¹²² Az akkori bizonytalan bánási állapotok közepette pedig Pleitz nem is számíthatott számottevő megrendelésre, nagy keresetre.

Nyomdászunk elkeseredésében beadványával előbb Torontál megye főispánját kereste meg, kérve annak közbenjárását a belügyminiszternél: „Alázattal alolírt, Torontál megye kegyes pártolása alatt múlt évben egy nyomda állítási szabadalmat valék szerencsés kieszközölni, s azt tetemes költséggel, erőm végső megfeszítésével Nagy Betskereken létre is hoztam, számos családnak attya alig valék képes a kiállítási költségek fedezésére, s azoknak fedezése után, a legrendszeresebb állapotban sokáig kellendett vala küzdenem, míg az erőmöni túlterjeszkedés által okozott úrt pótolni képes leendek vala (. . .) Ezen rendelet lehetetlenné tenné intézetem további fennállhatását, s biztosíték letételére képes nem vagyok, más vagyonom nyomdámnál nem lévén, kezeséget senkitől igénybe nem vehetek, s így kenyeremtől megfosztatva nagy költséggel létesített intézetemet roppant károssal eladni kénytetném. (. . .) A megkívántató biztosíték letételére képes egyáltalában, de kivált vidékünk mostani zavargós helyzetében nem vagyok – nyomdám eladási kénytelensége után több száz forintok vesztesége erre, mi jelen körülmények között családdal koldusbotra juttatna, s én volnék a milliók között az egyetlen, ki az 1848-ik évi feltámadásban káros hatást tapasztaltatni kényszerítettém.”¹²³

Karácsony László akkori Torontál megyei főispán pártfogásba vette Pleitzot, s érdekében 1848. augusztus 18-án feliratot intézett Szemere Bertalan belügyminiszterhez.¹²⁴ Ebben kérte, hogy Pleitzot „betsületes, teljes múltja – szegénysége – de különösen a vidéknek zavart állapota tekintetéből – őt a megkívántató biztosíték adásátul teljesen felmenteni – vagy ennek megtagadása esetében legalább arra méltatni kegyeskedjen, miszerint a biztosítékot apró részletekben letehesse”.¹²⁵

1848. november 9-én a belügyminiszter 8512. számú leiratában „az ottani zavaros körülmények miatt” megengedte Pleitznak, hogy a kért biztosítékot részletekben törlessze.¹²⁶ Ezekhez a dokumentumokhoz csatoltan találtam meg Pleitz nyomdájának 1848. június 14-én jegyzékbe vett leltárát, amelyet Fodor Károly főszolgabíró állított össze, s amelyből nemcsak az derül ki, hogy nyomdászunk becskereki felszerelésének értéke 2742 pengő forint volt, hanem az is, hogy tételesen milyen betűtípusokból és milyen korabeli nyomdászkelekből állt „könyvnyomtató intézete”.¹²⁷ Ez a leltárjegyzék az egyedüli hiteles leírása Pleitz felszerelésének 1848-ból.

JEGYZETEK

- 1 Bánát alatt mindig *a mai Bánát* értendő. A nyomdásztörténeti kutatások mai állása szerint, főképpen az újabb szakirodalomnak köszönhetően néhány kéziszajtó működése ismeretes Bánátban Pleitz fellépése előtt. A további kutatások még hozhatnak meglepetést ezen a téren, mindenekelőtt növelhetik a jelenleg ismert kéziszajtók számát.
- 2 Szelei István: *A peremkultúra életana*. Újvidék, 1993, 17. l.
- 3 Borovszky Samu: *Torontál vármegye*. Budapest, 1911, 409. l.
- 4 Borovszky Samu: *Torontál vármegye*. I. m. 410–411. l.
- 5 Uo.
- 6 Uo.
- 7 Uo.
- 8 Uo.
- 9 Uo.
- 10 Uo.
- 11 Uo.
- 12 Szelei István: *A peremkultúra életana*. I. m. 20. l.
- 13 Borovszky Samu: *Torontál vármegye*. I. m. 411–417. l.
- 14 Uo.
- 15 Uo.
- 16 Uo.
- 17 Uo.
- 18 Uo.
- 19 Uo.
- 20 Uo.
- 21 Uo.
- 22 Uo.
- 23 Borovszky Samu: *Torontál vármegye*. I. m. 420–421. l.
- 24 Szentkláray Jenő: *Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből*. Temesvár, 1882, 407–411. l.

- 25 *Zrenjanin* (monográfia). Zrenjanin, 1966, 35. l.
- 26 Borovszky Samu: *Torontál vármegye*. I. m. 567. l.
- 27 Uo.
- 28 Borovszky Samu: *Torontál vármegye*. I. m. 429. l.
- 29 Uo.
- 30 Borovszky Samu: *Torontál vármegye*. I. m. 446–447. l.
- 31 Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái, XII*. Budapest, 1908, 905. l.
- 32 Borovszky Samu: *Torontál vármegye*. I. m. 446–447. l.
- 33 Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái, III*. Budapest, 1894, 482. l.
- 34 Borovszky Samu: *Torontál vármegye*. I. m. 446–447. l.
- 35 Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái, VIII*. Budapest, 1902, 550. l.
- 36 Torontál. 1876. május 25.
- 37 A XIX. század első felében az írók közül például Bárány Ágoston és Jevstatije Mihajlović is a megye, illetve a város szolgálatában álltak.
- 38 A szakirodalom régebbi nyomdáról nem tud a mai Bánát területén. Így e tájegység nyomdászattörténetének első fejezete Takáts Rafaellel kezdődik.
- 39 Kalapis Zoltán: *Betűk és képek*. Újvidék, 1992. 9. l.
- 40 Uo.
- 41 Uo.
- 42 Uo.
- 43 Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái, XIII*. Budapest, 1909, 1247. l.
- 44 Kalapis Zoltán: *Betűk és képek*. I. m. 8–11. l.
- 45 Uo.
- 46 Kalapis Zoltán: *Betűk és képek*. I. m. 13. l.
- 47 Uo.
- 48 Kalapis Zoltán: *Betűk és képek*. I. m. 23. l.
- 49 Uo.
- 50 Kalapis Zoltán: *Betűk és képek*. I. m. 24–25. l.
- 51 Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái, XIII*. Budapest, 1909, 1247. l.
- 52 Kalapis Zoltán: *Betűk és képek*. I. m. 14–15. l.
- 53 Uo.
- 54 Uo.
- 55 Uo.
- 56 Uo.
- 57 Kalapis Zoltán: *Betűk és képek*. I. m. 16. l.
- 58 Kalapis Zoltán: *Betűk és képek*. I. m. 17. l.
- 59 Kalapis Zoltán: *Betűk és képek*. I. m. 18. l.
- 60 Kalapis Zoltán: *Betűk és képek*. I. m. 19. l.

- 61 Kalapis Zoltán: *Betűk és képek*. I. m. 18. l.
- 62 Laslo Paščik: Rafael Takač, padejski štampar. *Susreti bibliografa '83*. Indija, 1984, 81–85. l.
- 63 Uo.
- 64 Uo.
- 65 Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái, XIII*. Budapest, 1909, 1247. l.
- 66 Uo.
- 67 Laslo Paščik: Rafael Takač, padejski štampar. I. m.
- 68 Uo.
- 69 Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest, 1980, 532. l.
- 70 Felix Milleker: *Geschichte des Buchdruckers und des Zeitungwesens in Banat (1769–1922)*. Vršac, 1926; Triva Militar: *Štamparstvo u Vojvodini*. Novi Sad, 1940; E két alapmű egyike sem ismeri Takács Rafael munkásságát.
- 71 Borovszky Samu: *Torontál vármegye*. I. m. E kötet sem tesz említést a padéi nyomdászról.
- 72 Laslo Paščik: Rafael Takač, padejski štampar. I. m.
- 73 Kalapis Zoltán: *Betűk és képek*. I. m. 7–27. l.
- 74 *Adalékok a zrenjanini-nagybecskereki egyházmegye történetéhez*. Összeállította és szerkesztette: Erős Lajos. Kisorosz, 1993, 362. l.
- 75 Milivoj Rajkov: *Kultura u Kikindi do 1941*. Kikinda, 1987, 98–99. l.
- 76 Uo.
- 77 Istorijski arhiv Kikinda, Fond GMVK 1017/1839.
- 78 *Rad vojvodanskih muzeja 20*. Novi Sad, 1971, 322–334. l.
- 79 Uo.
- 80 Uo.
- 81 Milivoj Rajkov: *Kultura u Kikindi do 1941*. I. m. 98–99. l.
- 82 Uo.
- 83 *Rad vojvodanskih muzeja 20*. Novi Sad, 1971, 322–334. l.
- 84 Uo.
- 85 Felix Milleker: *Geschichte des Buchdruckers und des Zeitungwesens in Banat (1769–1922)*. Vršac, 1926, 18. l.
- 86 Felix Milleker: *Geschichte der Stadt Pančevo*. Pančevo, 1925, 97–98. l.
- 87 Josef Küst: *Anfänge des Buchdruckers und Zeitungwesens in Banat*. Wien, 1957, 73–74. l.
- 88 Felix Milleker: *Geschichte der Stadt Pančevo*. Pančevo, 1925, 112. l.
- 89 *Letopis Matice srpske*. Budim, 1826, 4. sz. 153–154. l.
- 90 A szövegben többek között ez áll: „Evstatije Mihajlović, svršeni jurista *izdao je u Vel. Bečkereku* 6. novembra 1825. Objavljenije na povjest pod imenom cvjet nevinosti ili Dobrivoj i Aleksandra . . .”
- 91 Szentkláray Jenő: *Bárány Ágoston élete és munkái*. Budapest, 1914, 35. l.
- 92 Ez az egyetlen eddig fellelt színlap az 1848 előtti évekből. Sem az Országos Levéltárban, sem a Színháztörténeti Intézetben régebbi nem található, de itthon, vajdasági közgyűjteményekben sem maradt fenn régebbi becskereki színlap.

- 93 Lásd a színlap szövegét.
- 94 Uo.
- 95 Így említi valamennyi helytörténeti kiadvány.
- 96 E sorok írója az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti tárában akadt rá egyetlen példányára.
- 97 Szentkláray Jenő: *Debreceni Bárány Ágoston élete és munkái*. Budapest, 1914, 56–57. l.
- 98 Lásd az említett kötetben a színtársulat névsorát és az előadott darabok jegyzékét.
- 99 Szentkláray Jenő: *Debreceni Bárány Ágoston élete és munkái*. I. m.
- 100 Uo. Valamint lásd: Felix Milleker: *Geschichte des deutschen Theaters im Banat*. Vrschatz, 1937, 38. l.
- 101 Szentkláray Jenő: *Debreceni Bárány Ágoston élete és munkái*. I. m.
- 102 Lásd a Játékszíni zsebkönyvet.
- 103 Uo.
- 104 Uo.
- 105 Uo.
- 106 Szentkláray Jenő: *Debreceni Bárány Ágoston élete és munkái*. I. m.
- 107 Lásd a kötet bejegyzéseit.
- 108 Lásd az említett nyomtatványt a zrenjanini levéltár gyűjteményében.
- 109 Uo.
- 110 Bárány írja: „A jövő hóban (1848 áprilisában – N. F. megjegyzése) »A n. megyei állomások távolsága« című munkát nyomtatja Maywald Lajos megyei főmérnök.” (Szentkláray Jenő: *Debreceni Bárány Ágoston élete és munkái*. Budapest, 1914, 56–57. l.)
- 111 Bárány az idő tájt nemcsak levéltári kutatásokkal foglalkozott. Amellett több más megbízatással halmozták el. A csódtörvényszék és a rögtönítélő bíróság elnöke volt, az 1845-ben alakult Torontáli Takarékpénztár helyettes igazgatója, később pedig Torontál megye alispánja.
- 112 Lásd kötetét a zrenjanini városi könyvtár helytörténeti osztályán.
- 113 Szentkláray Jenő: *Debreceni Bárány Ágoston élete és munkái*. I. m.
- 114 Uo.
- 115 Szentkláray Jenő: *Debreceni Bárány Ágoston élete és munkái*. I. m. 85. l. Kötete körülbelül ötszáz példányban jelenhet meg. Ritkaságát növeli, hogy 1848 júniusában Bárány a forradalmi események miatt nehezen tudta az előfizetőknek kézbesíteni, továbbá eladása is gondokkal járt.
- 116 H-95, Országos rendőri és postaosztály 1848–49. Iratok. 1 doboz. (Magyar Országos Levéltár, Budapest)
- 117 Uo.
- 118 Egy példányát Újvidéken a Vajdasági Levéltárban, a másikat pedig Budapesten, az Országos Levéltárban találtam meg.
- 119 Egy példánya Újvidéken, a Vajdasági Levéltárban található.
- 120 Uo.
- 121 H-15, Rendőri ügyosztály 1848–49. Iratok. 2. kútfő, 41–80. tétel. (Magyar Országos Levéltár, Budapest)

---

122 Uo.

123 Uo.

124 Uo. a 114. sz. irat.

125 Uo.

126 Uo. a 8512. sz. irat.

127 H-15, Rendőri ügyosztály 1848–49. 2. kútfő, 141–190. tétel. (Magyar Országos Levéltár, Budapest)

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

SZELLEMI KÖRNYEZETRAJZ – FELSŐFOKON

Magyar László: *Életek, iratok – iratok, életek*. Egy levéltáros írásából. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1994

Szépíróink és literátorszemléleten nevelt társadalmunk nem egy tagja botránkozik majd meg, s kiáltja ki e jegyzet íróját, az irodalom egykori tanárát a szakma renegátjának, s vádolja majd meg áruházzal, hütlenséggel, hitszegéssel a tegnapi szövetségest amiatt a véleménye miatt, hogy Magyar László cikkei, tanulmányai, általában: közírói jelentéte értékesebb eleme, hathatósabb tényezője önismeretünk előmozdításának, sorsunk, történelmi szerepünk, ki- és mivoltunk megállapításának s tisztázásának, mint akár tucatnyi alkalmi nemzetmentőnk, politikai időnymunkásunk, belletristánk s másféle betűiparosunk létkérdéseinkről szóló megannyi fogalmazványa. Noha könyvében nemzeti kultúránk egzisztenciálisan fontos kérdéseivel foglalkozik, Magyar László nem hirdet nemzeti(ségi) programokat, s annak ellenére, hogy úgyszólván minden témáját, teljes anyagát történelmünk, közelebbi vagy távolabbi múltunk sorsfordító eseményeinek írásos dokumentumaiból meríti, akikről beszél, azok pedig nyelvi közösségünk kultúrájának, irodalmának, szellemi életfolyamatainak többnyire meghatározó alakjai voltak, egyetlen írásában sem kalandozik el elméleti konstrukciók örvénylő mélyvizeire, nem bolyong a történetfilozófia bozótosában. Ez pedig annak köszönhető, hogy témáit, közreadott levéltári anyagát nem rendeli alá kérészetű, romlékony és pretenciózus, tudománya határait meghaladó eszméknek. Szerzőnk, mint a mostanában annyit kárhoztatott s elmarasztalt afféle érdektelen s közömbös értelmiségi, egyszerűen teszi a dolgát, amit tennie kell s amihez ért. Irigyelni való szakmai felkészültséggel, mindamellett vonzó, megnyerő-meggyőző előadásban, kiváló érzékkel válogatva meg könyvének érdeklődésre méltán számot tartó témáit. Eképpen (napi munkája konkrét eredményeinek közreadásával) hathatósan járul hozzá kulturális tudatunk alapozó munkájához. Csakhogy ez a kulturális tudatvilág igencsak szűkös, mondhatná a kételkedésre mindig hajlamos, aggályoskodó kritika: térben Ludaspuszta, Sándor meg Radanovác határolja, időben pedig a város 1690-ben használt pecsétje, annak felirata és címere jelzi a kiterjedés végső pontját. Az összképből nem bontakozik ki a történelmi térség panorámája, hiányzanak az idő nagydimenziói, a nemzeti élet széles távlatai. Ez valóban így van, de Magyar László nem történelmet ír, hanem olyasmivel foglalkozik, ami nélkül nincs s nem is képzelhető

el a történetírást. Az úgynevezett történeti segédanyagok egyik legfontosabb ágát műveli, az archivisztikát, aminek magyarul a levéltártudomány a legmegfelelőbb neve (vigyázat: nem oklevéltan, azaz diplomatika, nem paleográfia, címertan, pecséttan, archeológia, kronológia, genealógia s egyéb), annak ellenére, hogy e szakágazatok jóformán mindegyike képviselve van a könyvében, persze nem e diszciplínák tudományos eredményeinek a közreadásával, elvont életidegenségével, hanem oly módon, hogy a lélektelen dokumentum, amit bemutat, egyszerre életre kel benne, érzékelhetővé válnak humántartalmai s érthetővé máig elható üzeneteit. Valahogy olyanformán, ahogy ő maga vall erről a *Martinovicsak és Kosztolányiak nyomában* (Dr. Bajnai Vojnich József gyűjteménye kapcsán) című dolgozatában: „... egy-egy dokumentum felvillanyoz, új gondolatokat ébreszt, és magával ragad. A szabadkai levéltár szavatolhatja ezt tíz-egynéhány vagon értékével...” Vagy ahogy a szabadkai gimnáziumi tanári állására pályázó Babits Mihály folyamodványáról beszél: „... szűkebb környezetünk múltjának alapos tanulmányozásában, megismerésben is őszinte szeretetet és gyönyört lelhetünk.” Íme, ez az, ami oly előnyösen különbözteti meg Magyar László írásait a fentebb említett tudományágazatok körében ismert s használatos szakmunkáktól: a tárgya iránti meghitt viszony, a közelség, a meleg tónus, szemben amazokkal, amelyek már kézbevételekor is ijesztően kondulnak, „mint megütött vas a múzeumban”, ahogyan azt Tóth Árpád halhatatlan elégiájának a sorai mondják. Csak örülhetünk, hogy a Magyar László által oly sikeresen kialakított műfaji jellegzetességek, a közérdekű tudományos publicisztika e vonásai ma már kiváló művelőkre talált Vajdaság-szerte: Nagybecskerekén, Újvidéken, Zomborban, Zentán, Kanizsán, Hegyesen, Topolyán s másutt érdemes munkák sora jelenik meg, némi reményt kelteve bennünk az iránt, hogy egyoldalú belletrista műveltségünk lassan majd a polivalencia felé teljesedik ki.

Ismételten mondjuk: Magyar László levéltáros, következképpen a feldolgozás nem a feladata. Ő csak begyűjti, tárolja, áttekinthető rendbe foglalja, tanulmányozásra alkalmassá teszi anyagát. Mi sem természetesebb azonban, hogy ezt a munkát csak olyan valaki végezheti, aki maga is tisztában van e levéltári anyag mibenlétével, jelentés-tartalmaival, s végső soron meg tudja ítélni a történettudomány szempontjából annak a súlyát, értékét, felhasználásának a módját és lehetőségét, hisz mindez igen nagy mértékben visszahat a kezdeti munkálatokra: a begyűjtés céljára s a tárolással összefüggő további teendőkre. Azért emlékeztetünk erre, mert könyvből az is világosan kitűnik, nincsenek történetírói pretenziói. Ő kiváltképpen levéltáros, s mint ilyen mutatja be anyagát, illetve enged bepillantást ebbe az impozáns munkába, aminek a kiválóságát már az is tanúsítja, hogy tárgyleírása, anyagismertetése vagy akár a holt levéltári darab tényszerű bemutatása már önmagában is a történelem eleven, beszélő tanúvallomása, függetlenül a szerző subjektív szándékaitól. Alapvető feladatainak ellátásával tesz eleget tehát a levéltárosra váró munka eszményi és voltaképpeni rendeltetésének, a tudományetikai, közösségi, ha akarjuk: a saját nemzeti kultúrája iránti elvárásoknak is. „Csupán” munkáját végezve, ami azonban az emberi tudatformálás egyszersmind legmagasabb szintje is, hisz a történelem gazdag tanúságainak a részesévé, birtokosává teszi vele olvasóját. Ezzel pedig legalább oly mértékben mindűl „alkotó értelmiséginek”, mint az, aki hetente teszi le voksát egy-egy platform vagy memorandum mellett. Megint csak Arany János végtelen bölcsessége jár az eszünkben: egy provokáló kérdésre fejt ki azt a nézetét, hogy a költő úgy tehet eleget (erkölcsi, nemzeti, társadalmi) kötelességének, ha jó verseket ír. Alighanem érvényes ez mindenfajta egyéb emberi tevékenységre is.

Senki sem róhatja fel az efféle munkához fűzött glossza írójának, még kevésbé a könyv olvasójának, ha netán önkényesnek látszó eljárással elsősorban a könyvnek az őt személy szerint foglalkoztató tanulmányaira reflektál. Akár azért, mert ő maga, a recenzens is „kutatásközelbe” került a témával, akár pedig azért, hogy ha bonyolult áttételekkel, távolról és közvetve ugyan, de életének egy bizonyos pontján magára az olvasóra nézve is érdekekkel bíró tárgyat mutat be az író. A kutató okán és jogán ezúttal Martinovics Ignác, Szarvas Gábor s Milkó Izidor szolgálhatna leginkább ürügyet az említett személyes hangvételre, mert a nevezettek életműve vagy azoknak bizonyos vonatkozásai e sorok íróját is foglalkoztatták, persze, másféle megközelítéssel, eltérő célból, de nem ellentmondva Magyar bemutatásának, sőt jólesően állapíthatjuk meg: komplementáris eredménnyel. Mégis, a személyi érdekeltységnek arról a másik változatról kell itt említést tenni, amely a már mondott áttételekkel ugyan, a szabadkai gimnázium tanári állásának betöltésére meghirdetett pályázattal függ össze, s amelynek visszhangja, utórezgései keltenek távoli reminiscenciákat még ma is az iskola élő öregdiákjaiban. A *Babits is pályázott* című frásról van szó. Nem a történettudomány objektív megállapításait messzemenően tisztelő embert, hanem a fél évszázadosnál is jóval régebb emlékeket felidéző egykori diákok hozták erős izgalmi állapotba szerzőnk közlései arról, hogy a körülmények kedvező alakulása (mondjuk a polgármester kegye vagy a főispánnak a jelölt iránt megnyilvánuló hajlandósága, s nyilván még egy egész sor más, véletlenszerű kedvező feltétel teljesevése) esetén akár Babits Mihály tanítványa is lehetett volna a szabadkai gimnáziumban, hiszen egykori tanára (a Babits helyett megválasztott s vele kb. egyidős Richter Nándor) még a harmincas években is ott tanárkodott. Az első nagy Nyugat-nemzedék szelleméből s emberi világából valami persze Richter személyén keresztül is leszivárgott hozzánk, tanítványaihoz, hisz Kosztolányi osztálytársa volt s bejáratos a Kosztolányi család otthonába. Tőle hallottunk egyet s mást első ízben a költő „különvilágáról”, a hangulatember ifjúkori viselt dolgairól, szeszélyes, rapszodikus természetéről, s az sincs kizárva, hogy éppen Kosztolányi és a köré tartozó szellemi emberek befolyásolták irodalmi tájékozódását is, aminek bizonyos nyomai megmutatkoztak *Az európai népek kedveltebb írói. Esztétikai és tartalmi ismertetések* című könyvében is. Ezzel azonban, legalábbis, ami az „európaiságot” illeti, csúján kell bánni. Igaz, a párhuzam szinte önként kínálkozik Richter könyve és Babits *Az európai irodalom története* című remekműve között, de csak könyvészeti tekintetben. Megjelenésüket alig fél évtized választja el egymástól – Richteré 1928-ban, a diktatúrát alig megelőzve jött ki, Babitsé 1934/5-ben; mindkettő egyféle „európaiságot” képvisel, illetve csak ígér. Mégis a két könyv együtt -emeletése egyenesen illetlenség számba megy, s egyértelmű a Babitscsal szembeni legnagyobb tiszteletlenséggel. Ezt akkor is ki kell mondanunk, ha bizonyos értelemben még ma is kötelez a latin közmondásnak (*De mortuis . . .*) a szabadkai gimnazisták körében gyakran emlegetett, tréfás, magyarított és módosított szövegváltozata: Tanáridről vagy jót vagy semmit . . . Richter könyve egyféle tankönyvnek számított a háború előtti időkben (nem hivatalosan, mert a királyi Jugoszláviában nem írtak magyar nyelvű tankönyveket, legfeljebb ha egy-két, 1918 előtti időkből való s lassan elavuló tankönyv volt még használatban a szabadkai főgimnázium magyar tagozatán. Mi is a Négyesy-féle Stilisztikából tanultunk, amelynek a szerzője Kosztolányit, Babitsot s a többi irodalmi kiválóságot vezetete be a magyar stílus rejtelmeibe). Nos, ezt a Richter-féle könyvet kellett bemagolnunk, szó szerint, betéve s álmunkból felköltve is elmondanunk, akár egy verset, mint pl. a *Toldi* első négy énekét. S ha valaki arra vetemedett volna, hogy feleletébe becsempéssze néhány saját szavát, kifejezését, netán véleményét, az eleve biztosította

magának a „gyenge” kalkulust az osztályzati naplóban. Ami pedig a könyv „európaiságát” illeti, hát az csak egyféle „fedőnév” volt, mert csak ezzel a hangzatos címmel, az „európaiság” ürügyén csempészhetette be könyve lapjain az iskolába pl. Ady Endrét (az igazat mondva Szabolcska Mihályt vagy Emőd Tamást is). Hasonlóan a szálláscsinálás volt a dolga Ducsic Jovannak, Jovanovics Zmaj Jovannak is, akik Dosztojevszki Tivadar és Tolsztoj Leó mellett a hatósági „könyvvizsgáló” szigorát voltak hivatva enyhíteni. A „Bógnerájban” (ahogy Herceg János emlegette a szabadkai magyar diákok kollégiumát Bógner József igazgató neve után), az értelmesebb felsős diákok, a literátus Péter Jancsi, Csábi Imre meg mások, azzal szórakoztak, hogy magyartanárunk egy-egy fróról kinyilatkoztatott véleményét szembesítették az akkoriban még az újság erejével is ható *Az európai irodalom történetének*, Babits könyvének megfelelő helyeivel. Mondanunk sem kell, milyen célzattal s mekkora hatással a diákok között. Nyilvánvaló, akkor még sejtelmünk sem volt, nem is lehetett róla, hogy annak, amivel szórakozunk, a csúfondároskodó diáktitkinek a háttérében iskolánk történetének egy sajnálatos, a későbbi nemzedékekre nézve akár tragikusnak is mondható fejezete lappang: Babits Mihály kibuktatása a tanári állás betöltésére pályázók közül. Szinte kedvünk támad már-már igazat adni annak a kiábrándult régi bölcselethez, aki olyanformán foglalta össze tapasztalatait az emberiség történéseiről, hogy az nem más, mint potomságok véletlen halmaza. Noha nem így fogja fel a történelmet, Magyar László eseményprezentálásában is megbúvik egy parányeleme a fatalizmusnak, amikor az okmányokat idézve, minden sugalmazó szándék nélkül, ily módon sorolja egymás mellé az eseményeket:

„. . . a vallás és közoktatásügyi bizottság 1906. szept. 27-én megtartott ülésén a beérkezett pályázati kérelmek felülbírlása után Babitsot első helyen javasolja, a másodikon Richter Nándort (. . .) Két nappal később, szept. 29-én a vallás és közoktatásügyi bizottság arról ad végleges jelentést, hogy az üresedésben levő magyar–latin tanári állásra a törvényhatósági bizottság határozata alapján Richter Nándor helybeli okl. főgimnáziumi tanárt választja . . .” Dolgozatát pedig ezzel zárja: „Nem kell hangsúlyoznunk, mit jelentett volna személye Szabadkára nézve, Kosztolányi és Csáth mellett.”

A személyesen érdekelt olvasó is már csak azt teheti, hogy beleborzong a reális mozzanatok által gerjesztett kéjes gondolatba, hogy lehetett volna akár Babits diákja is a szabadkai gimnáziumban.

SZELI István

ÚJ KRITIKUSOK

Piszár Ágnes: *Kisesszék*. JMMT, Újvidék, 1994 – Utasi Csilla: *A fekete hold*. JMMT, Újvidék, 1994

Piszár Ágnes és Utasi Csilla kritikakötete, a JMMT két új kiadványa, a legújabb magyar (a kilencvenes évek elején jelentkező) irodalmi és kritikai törekvések szellemében jött létre. Ugyanis a nyolcvanas évek végén, olyan korszakzáró művek megjelenését követően, mint a *Bevezetés a szépirodalomba* és az *Emlékiratok könyve*, mind jobban kirajzolódtak egy „úgy magyar irodalom” körvonalai. Ezek az új jelenségek ma még változó-alakuló folyamatokban, az irodalmi hagyományokhoz, azaz a korszakelőzményekhez (megegyező

vélemények szerint ez a Mészöly–Nádas–Esterházy–Krasznahorkai teremtette vonulat) való kötődés és a tőlük való elszakadás kettősségében mutatkoznak meg. Ez természetesen az egyetlen lehetséges állapot, hiszen egy rendszerezhető és teljességében belátható fejlődési folyamat, épp a leírhatóság kritériumából következően, annak a végét is jelenti. De, mint minden új jelenség, a legújabb magyar irodalom konstituálódása is maga után vonta a kritika revíziójának, új kritikai nyelv és eljárások megteremtésének szükségességét, hiszen az újat csak a legkritikább esetben lehet a régivel (egy korábbi irodalmi áramlat fogalmi apparátusának segítségével) magyarázni. A kilencvenes évek irodalmának és létjogosultságának bizonyítási vágyát tükrözik azok az antológiák, kritika- és tanulmánygyűjtemények, melyek az elmúlt évben láttak napvilágot, s amelyekben fiatal írók és kritikusok mondják el véleményüket kortársaik műveiről, s próbálják meg azokat egy új elmélet szemszögéből interpretálni. Ezeknek a kiadványoknak (pl. *Csipesszel a lángot, Űvegezők*) és törekvéseknek a vonzaskörében alakult Utasi Csilla kritikai tevékenysége, Piszár Ágnes pedig *Mese Oszinak* című Balázs Attila-tanulmányával szerepel is a *Csipesszel a lángot* című tanulmánygyűjteményben (*Nappali Ház*, 1994).

A kritikafírás e kibontakozó gyakorlata nemcsak azt jelenti, hogy a szerzők új szempontokat állítanak fel a műértelmezéshez, hanem azt is, hogy a régiekre, a magyar irodalom klasszikus alkotásaira (pl. Berzsenyi költészete Utasi tanulmányaiban) is más-ként tekintenek: új elveket érvényesítve tárnak fel még megvilágítatlan összefüggéseket. Az új irodalom és kritika számos lényegi törekvése (bemutatásuk bizonyára szétvetné ezen írás kereteit) közül most csak egyet, azt szeretném említeni, amely Piszár és Utasi köteleire, írásaira is maradéktalanul rányomja bélyegét. Ez pedig az „önérték” követelménye, vagyis az az írói attitűd, mely a kritikát is műalkotásnak (nem pusztán irodalomtörténeti vagy elméleti szempontokat érvényesítő dolgozatnak) fogja fel, ami a kritika nagyfokú poétizáltságát is eredményezheti. „Az esszéíró egy új tudományosság vagy egy új irodalmiság hírnöke mindig, melyről a jól szerkesztett szövegének többletével beszél” és: „... a lírai esszéket követelő prózatanulmányok, a prózába fokozatosan behatoló líra tágtítja és elmélyíti a könyv belső terét és perspektíváit, és a végén az egész kötet a bensőségesség nagyszabású terévé, egyetlen hatalmas esszévé nő”. Mindkét idézet Piszár Ágnes *A kritika költészete* című írásából származik, amelyben Thomka Beáta *Esszétetek, regényteretek* (Forum, 1988) című kötetéről alkotva bírálatot, a saját kritikafírói szemléletét is megfogalmazza.

Piszár Ágnes *Kisesszék* című kötete (terjedelmét tekintve inkább füzet) tizenhárom esszét tartalmaz, amelyek időszzerű reagálások irodalmunk (s a vele összefüggést mutató jelenségek) alakulásfolyamatára. A kisesszé fogalomköre esetében igen tág, az esszé különböző változatait, kritikát, és könyvismertetőt egyaránt jelenthet. Az elemző-értékelő eljárások terén is ezt a vegyességet figyelhetjük meg, amely – ritkán ugyan – irodalomtörténeti szempontú elhelyezést, elméleti szintű áttekintést, de fragmentális elemzést is magában foglal. Még a legelméletibb igényű munkájába is behatol erősen lírizáló hajlama, amelynek legmagasabb fokát a Tolnai-esszéekben éri el. Igen feltettek írásai különböző szakirodalmi-elméleti hivatkozásokkal, amelyek csak akkor nem emelik dolgozatainak színvonalát, csak akkor válnak fölöslegessé, amikor a vizsgált művel való összefüggés-teremtés helyett hosszadalmas taglalásuk, idézésük kerül előtérbe, leginkább talán a Lovas-kritika esetében. Másrészt, a kitekintés gesztusa, az intertextuális összefüggések feltárása gazdag, sokoldalúvá teszi elemzéseit.

Piszár könyvét ismertetve nehéz helyzetben érezheti magát a recenzens, hiszen a kritika új (igaz, még kialakulóban lévő) gyakorlata értelmében a *Kisesszék*re is (minthogy a

kritika művészi-esztétikai jegyekkel bíró mű) a műértelmezés szándékával kellene tekinteni. Többetjelentéssel bír például a látszólag tagolatlan, igazából jól megszerkesztett esszétömb előrehaladó gondolati íve úgy, hogy az esszék egymásmellettségükben két párhuzamos gondolat sor kiteljesítődik. Egyik a megnyilatkozó kritikus szemléletének, az esszéíró személyiségének tükré, a másik gondolati ív pedig a felmért-elemzett irodalmi fejlődés tényeit (pl. a Tolnai-költészet és -próza, Danilo Kiš, Mészöly Miklós, Milorad Pavić művei, Nádás Péternek az *Emlékiratok* . . .-at követő prózai művei, Balázs Áttila prózája, Lovas Ildikó novellái, az esszéíró Thomka Beáta könyve, a *Nappali Ház* című folyóirat képviselte kritikai irány) reprezentálja. Természetesen a kettő nem független egymástól, egyik a másikat feltételezi: a legújabb magyar irodalom előzményeit, kibontakozásának útját, s vele Piszár Ágnes olvasásának ars poeticáját, a kritikába való „megérkezésének” folyamatát világítják meg.

„Mi vezet át a nagyváros »kültelepére«, amely az irodalom és a művészetek, valamint a hétköznapok közé mintegy harmadik valóságként ékelődik napjainkra? Hogyan lehetséges az, hogy a kultúra ezen elárvult területe, és éppen ez, a szegénység, az elesettség, az együgyűség, a teremtés hulladékanyagainak világa képes arra, amiről a modern művészetnek le kellett mondania: a folytonosságra, a történetre egyáltalán? Ezek az én kérdéseim az Ön szövegeit olvasván” – teszi fel kérdéseit a kritikus a *Levél Tolnai Ottónak* című lírai hangvételű esszéjében, amelyek kérdésekre (s vele a megszólított író prózapoeitikájának mibenlétére) a *Prózák* könyvének egyéni jellegű olvasata révén kíván választ találni. Ugyanis Piszár szerint Tolnai szövegeinek (a *Prózák* könyvébe foglalt rövidtörténeteknek) létezik egy visszafelé történő olvasata; „visszalépegetés” a könyvekben „elszört” tárgyakon („Talán egy Duchamp-párhuzam keretében megoldhatónak látnám az esztendők során könyveiben fölhalmozódott használati tárgyak kérdését is.”) az élményforráshoz, a „történetbe fordulás” percéhez. Tolnai egyes szövegei, így *A tékozló fiú hazatérése* című fejezet történetei e vezérelv szerint olvashatók eredményesen. A *Fragmentumok Tolnai Ottó költészetének értelmezéséhez* – a címhez igazodva – a „tolnaiasi” vers néhány motívumát, vetületét veti vizsgálat alá (pl. a köztes lét hangsúlyai a versekben, ezek líraisága és formája) a *Prózák* könyve ikerdarabjának, a *Versék* könyvének fényében, mely a „70-es évek végétől frott versei egyféle összegezésének tekinthető”. A Tolnai-dolgozatokat (talán nem véletlen) két Danilo Kišről szóló frás követi. Az egyik emlékezés jellegű (*A halál megkísértése*), míg a *Danilo Kiš a kertben* című a mitikus tudat búvkörébe helyezve („Érdekes, hogy az elveszett paradicsomra kerként emlékezik vissza a mitikus tudat, a visszaszerzett éden város lesz, a Mennyei Jeruzsálem.”) vizsgálja az író *Kert, hamu* című regényét. A regény maga, rejtélyes-rejtett tartalmaival azonban páratlan lehetőséget jelent számára a mitológiák, legendák, a művészetek világába való irodalmi kitekintéshez, a legváratlanabb s meglepőbb összefüggés-teremtéshez. „Nem tudok betelni Danilo Kiš *Kert, hamu* című regényének olvasásával, amely szinte egy csapásra szünteti meg a kert és a város között tátongó hatalmas szakadékot: egy édenkerti kohézió uralkodik ebben a könyvben. Vannak frók, akik egész életükön át egy édenkertet cipelnek a lelkükben, és ezek közé tartozik Danilo Kiš prózaíró is . . .” – fogalmazza meg így egyik asszociációját. A *Kisesszé a vonatokról I. és II.* című tanulmányokban a metaforikussá s ugyanakkor töredékessé (végleges vázlatokká) alakult Mészöly-prózát elemzi, s ezek egyben a könyv legteljesebb, legérettebb munkái. Az elemzés előterében három Mészöly-mű áll: a *Merre a csillag jár?* és a *Bolond utazás* az első részben, míg a másik kisesszé a *Wimbeldoni jácint* című elbeszéléskötettel foglalkozik. E művek – Piszár elemzése értelmében – csak látszólag mutatnak eltérést a történelmi-földrajzi tematika,

a történet- és narrációközpontúság meghatározta Mészöly-művekhez viszonyítva. Igazából ezekben az elbeszélésekben is a „történet válik központi fontosságúvá”, ami metaforikussá teszi az elbeszélést. Piszár itt a metaforikusság illetve a metonimikus építkezés elve alatt – a jacobsoni tipológia értelmében – nem a metaforák és a metonimiák előfordulási arányát érti, hanem: „míg a metaforikus elbeszélés a hasonlóságra vagy az azonosságra épül (szelekcio), addig a metonimikus az egymásmellettségre (kombináció) . . .” A történet metaforájává a vizsgált elbeszélésekben az utazás, a vonat válik, s a kritikus ebből a perspektívából („a hely, az idő, a szereplők megválogatása nem a megszokott térbeli-időbeli érintkezésen alapul, hanem más elvek irányítják, melyek lehetővé teszik többféle világ összehasonlítását vagy szembeállítását, akár egy utazás”) elemzi az elbeszélések alapvető összetevőit (hely, idő, szereplők). A kritikus végkövetkeztetése értelmében a *Merre a csillag jár?* és a *Bolond utazás* egy olyan alkotói folyamat „szélső pontjai”, amely során a „fokozatosan felgyülemelő történelmi-földrajzi tematika hatására” a metonimikus elbeszélést felváltja a metaforikus, aminek kiteljesedése majd a *Megbocsátás* és a *Sutting zredes tündöklése* című művek lesznek. A *Kisesszé a vonatokról II.* folytatása e gondolatoknak. A *Kisesszé* című elbeszéléskötetben a metaforikusság elvéhez a töredékesség elbeszéléstechnikai eljárása párosul. „*A Volt egyszer egy Közép-Európa* (1989) című elbeszélésgyűjtemény ennek az első belátása: lemondás a nagyregegy lehetőségéről másféle kompozíciós és elbeszéléstechnikai eljárások javára, ahol is egy nagy-szabású történelmi-földrajzi panorámát már csak a »töredékek megkomponálásával« lehet nyújtani” – olvashatjuk a tanulmányban.

A *Kisesszék* követekző dolgozata a könyv XX. századi élményének (a könyv, amelyen évezredek tapasztalata halmozódik fel: „múltunk jelene”) átélésében és jegyében a szótárregény műfajával foglalkozik Milorad Pavić *Kazar szótár* című műve kapcsán, megtalálva annak világirodalmi és magyar vonatkozásait (Borges és Temesi Ferenc munkássága). A *Mese Oszinak* című Balázs-tanulmánya az a munkája Piszárnak, amellyel a *Csipesszel a lángot* című, a legújabb magyar irodalom jelenségeivel foglalkozó tanulmánykötetében szerepelt, s mely kontextusba az (mert a Balázs-próza inkább a nyolcvanas évek korszakzáró folyamataihoz tartozik) csak feltételesen illeszthető. A *Kisesszéknek* azonban színvonalas és érdekes darabja. Következő írásai, így Lovas Ildikó novelláskötetének bírálata, Thomka Beáta esszékötetének interpretációja, a két Nadas-jegyzet és a folyóirat-ismertető (*Nappali Ház*) Piszár Ágnes „olvasónaplójának” egy-egy lapjára, egy-egybe engednek oda- illetve betekinteni.

Utasi Csilla irodalomkritikusi munkássága – s ez *A fekete hold* című első kötetének nem várt tanulsága – sokkal gazdagabb, mint azt irodalmi lapjainkból és folyóiratainkból, ott megjelent munkái alapján feltételezhattuk volna. Utasi a ritkán megszólaló, de úgy tűnik, a sokat dolgozó irodalmárok körébe tartozik. Véltetően több dolgozata első kötetében lát napvilágot először, legalábbis nyomtatásban.

Irodalmi érdeklődésének tere igen tág, Berzsenyitől napjaink legújabb irodalmi jelenségeig terjed, az összevetés, a más irodalmakba való kitekintés gazdag példatárával. A keletkezési idejük szempontjából igen nagy különbséget mutató művek vizsgálati „eredményeit”; tanulmányait, esszéit és kritikáit négy tömb formájában rendezte kötetbe. Könyvének első blokkját a lírai alkotásokról íródott munkái képezik, így kerülhet egymás mellé Emil Cioran *A könnyek és a szentek* és *A bomlás kézikönyve* című műveiről írott esszéje, Berzsenyi Dániel elégiaköltészetéről szóló tanulmánya, Nemes Nagy Ágnes költészetéről és esszéiről, Domonkos, Tolnai és Danyi versvilágáról készült írásai. A nemlétező című fejezet legnagyobb igényű munkája a Berzsenyiről szóló, amelyben az

irodalomtörténész szemével próbálja meg a költő lírai életművét láttatni, s felfedni, „költészetében mekkora az a terület, amelyet a korra általánosan jellemző vonások jegyeznek, és mekkora az, mely a költő korán és minden koron túlmutat”. Amikor a kor (a XVIII. század vége és a XIX. század eleje) stílusirányzatainak vonzáskörében vizsgálja Berzsenyi líráját (Szauder József, Horváth János és Szerb Antal nézeteit követve) az irodalomtörténeti vizsgálódás, illetve elhelyezés határozott szándéka vezeti munkájában. Beleérezőkészségére vall, amikor Berzsenyi és Csokonai, Berzsenyi és Vörösmarty költői munkáiban fedez fel párhuzamokat. Az utóbbi hasonlóságnak például a múltszemlélet az alapja, amelyre példaként Berzsenyi *Fohászkodásban* című költeményét, illetve az Éj monológiát hozza fel Vörösmarty *Csongor és Tündéjéből*. *A nemlétező* című fejezet darabjait, Utasi esszéit, nemcsak a lírai művek iránti érdeklődése, de többször saját lírai hangvételű megnyilatkozásai is összefűzik.

A mulandóság szűrkesége című fejezetbe sorolt dolgozataiban – a dolgok logikájából következik – az epikai alkotások vizsgálata dominál. Kosztolányi Dezső novelláit, regényfrását, s az Esti Kornél-történeteket vizsgálja, majd a verses epika felé irányul figyelme, amikor Kálnoky Lászlónak „az elbeszélő költészet új formában való életre keltésére” tett kísérleteit értékeli. Mészöly Miklós *Megbocsátás* című műve, Danilo Kiš *A holtak enciklopédiája* című alkotása és Svetislav Basara mitikus látásmódja képezi vizsgálódásainak tárgyát még e fejezet keretében. Figyelmünket, mert a legnagyobb és összefüggő vállalkozások, a Kosztolányi-esszék és -tanulmányok kötik le, melyekben Kosztolányi prózáját kísérel meg feltárni előttünk-több szemszögből és összefüggésben megvilágítva.

A Betörés a fájdalomba című fejezet Utasi Csilla öt könyvkritikáját foglalja magába. Weöres Sándor *Posta messziről*, Hervay Gizella *Lódenkabát Kelet-Európa szegén*, Gömöri György *Búcsú a romantikától*, Szijj Ferenc *A lassú élet tüka* és Darvasi László *Horger Antal Párisban* című könyvét veti vizsgálat alá. Ezek az „olvasói jelentései” nem is annyira – legalábbis kötetének keretében – a művek irányában kifejtett értéktételei miatt, hanem saját kritikai látásmódjának kibontakoztatása, a kritika egyedi alkotássá való minősítése miatt érdekesek számunkra.

A fekete hold negyedik fejezete egy nagyszabású vállalkozás, kiforrott mű, tudomásom szerint Utasi Csilla valamennyi kötetbe foglalt munkája közül a legújabb. *A tragédia születése* című fejezetben Friedrich Nietzsche esztétikai nézeteiről értekezik. Vizsgálatainak kiindulópontját a filozófus azonos című alkotása, *A tragédia születése* képezi. Figyelemre méltó vállalkozás munkája, hiszen Nietzsche nem hozott létre esztétikát életművében. Ha „esztétikán a művészet létmódjáról kifejtett rendszeres gondolatokat értjük”, akkor – állapítja meg Utasi – *A tragédia születése* sem e gondolat jegyében fródozott. A filozófus művészetfelfogását tehát magának a szerzőnek kellett a mű elemzése, tanulmányozása, saját vázlatai alapján szövegszerűen felállítani. E gondolatok lényegét Nietzschének a dionüszoszi és az apollóni életelvről kifejtett nézeteinek „levezetésében” leli meg.

Piszár Ágnes *Kisesszék* és Utasi Csilla *A fekete hold* című kritikakötete, bár egyik sem a teljes képformálás szándékával fordult irodalmunk jelen alakulásfolyamata, hagyománya és története felé, jelentős, az irodalomértés fontos könyvei.

TANULMÁNYOK A BÁCSKAI MAGYAR NÉPVISELETRŐL

Bácskai magyar népviseletek. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék, 1994

A magyarság öltözködésmódjának múltjával a XIX. század végén kezd rendszeresen foglalkozni a tudomány. A századfordulón a tanulmányok már egyes néprajzi tájegységek viseletét részletesen bemutatják. A népviselet vidékek szerint változott, de egy-egy néprajzi csoporton belül szigorúan egyforma és kötelező volt. Tágabb értelemben népviseletnek nevezzük azt a viseletet is, amelynek anyagát, sőt magát a ruhát sem a parasztság keze munkája szolgáltatja, hanem a parasztság sorából kiemelkedő mester készíti el hagyományos formában a parasztság ízlése szerint. A népviselet állandó változáson megy át, a régi elemek tovább élnek, a viseletekben lassan alkalmazkodva az újhoz.

A *Bácskai magyar népviseletek* című kötetbe összegyűjtött írások (hét dolgozat) a századforduló és a két világháború közötti időszak ruházatkódásának alakulását mutatják be. Az előszóban Beszédes Valéria a tanulmányok elsődleges céljának a hiteles, a pontos leírást hangsúlyozza. Többé-kevésbé arra igyekeznek rámutatni a feldolgozások, hogy melyek voltak azok a fő vonások, amelyek az itteni magyar lakosság öltözködését még a negyvenes években is jellemezték.

A kötet első tanulmányában Raj Rozália részletesen foglalkozik a doroszlói női viselettel a századfordulótól a kilencvenes évekig. Jól áttekinthető táblázatban sorolja fel a viseleti darabok jegyzékét. A csecsemő- és kisgyermek-, a leány- és asszonyviselet darabjait mutatja be az alsóruhától kezdve a lábbelin, hajviseleten, valamint az ünnepi öltözködésen keresztül. Csupán a menyasszonyi ruha bemutatásával marad adós a gyűjtő, pedig hasznos lenne tudni, hogy Bácskában a fehér menyasszonyi ruhát mikor kezdik használni. Az Alföldön a húszas évekig ugyanis sötét ruhában esküdött a menyasszony. Erre azonban a többi tanulmányban sem találunk adatot, csupán a menyasszonyi koszorút említik a gyűjtők, mint az öltözködés kiegészítő részét.

A XX. századi Ludas felnőtt népviseletét mutatja be Raffai Judit. Helytörténeti útmutatót ad a Ludasi-tó partján lévő településekről (Curgó, Budzsák, a Ludasi sor, a Kanizsai út és a Halomi sor), hogy azután aprólékosan bemutassa a ludasi népviseletet, ami „bunyevácós, de szegényebb mint a bunyevác viselet”. A vidék lakóinak szegénysége az ötvenes évekig szegényes viseletről tanúskodik, az ötvenes évektől a jobb gazdasági feltételek pedig a hagyományos öltözködést háttérbe szorítják. A gyűjtő nemcsak a viselet darabjait mutatja be, hanem kitér a ludasi viselet jelrendszerére: a nemzeti és földrajzi hovatarozást jelölő vonásokra, a nemekek közötti különbségeket jelölő viseletre, a korra, mint meghatározó körülményre, a társadalmi helyzet és munkaalkalmak, ünnepek viseletére. Végül röviden az öltözködés mágikus szerepéről is szól.

Balla Ferenc a bezdáni népviseletről ír, és az előző két tanulmányhoz hasonlóan részletezi az öltözködés darabjait. Külön figyelmet érdemel a mesteremberekről írt részlet, amelyben láthatjuk a különféle mesterségek és mesteremberek számát a XVIII., XIX. és XX. században. A tizennyolc féle foglalkozáson keresztül tanúi lehetünk, hogyan fogynak a mesterek és mesterségek századunkban Bezdnai területén. Tanulmánya befejező részében a német ajkú lakosság népviseletét is bemutatja.

A századforduló topolyai népviseletét ismerteti dolgozatában Borús Rózsa, Csorba Béla pedig a temerini magyar népviseletről ír.

A gombosi női viselet szemiotikai leírása című tanulmányában Kálózi Aranka az öltözködésben előforduló jelekkel és jelrendszerekkel foglalkozik. A népviseleti jeleknek lehet: korjelző, családi állapotot jelölő, rendkívüli eseményeket, ünnepeket jelölő és helyjelölő szerepük. Hasonló szempontból vizsgálja Silling István a kupuszinai női népviselet változását. Silling tanulmányát az adatközlők kupuszinai nyelvhasználatára teszi színessé.

Valamennyi dolgozatban a gyűjtők keserű szájjal jegyzik meg, hogy a megváltozott életmód sajnos magával hozza a népviseletek feledésbe merülését, pedig a viselet egyike a nemzeti jelleg kifejezésének. Györfly István szavaival azonban „nem a magyar ruha teszi a magyar embert. Magyar lélek nélkül a magyar ruha csak magyarkodást jelent, amire nincs semmi szükség . . .” *A Bácskai magyar népviseletek* című gyűjtemény nem magyarkodásból jött létre, célja sokkal nemesebb és fontosabb. Mivel a magyar néprajztudomány még adós egy átfogó feldolgozással a témát illetően, ezért is dicséretesek ezek a dolgozatok, melyek igyekeznek bemutatni és egyben megmenteni a feledéstől a bácskai öltözködési kultúrát, amely a század elején még jellemezte vidékünket.

A kötetet korabeli fényképek teszik gazdagá és látványossá. *A Bácskai magyar népviseletek* című gyűjtemény méltó helyet foglal el a vajdasági néprajzkutatásban, hiszen egy eddig kevésbé ismert és kutatott területet igyekszik bemutatni szorgalmas és hozzáértő szakemberek segítségével.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

S Z Í N H Á Z

A SZERETŐ

Mit tesz két ember, egy férfi és egy nő, ha mondjuk – mint Richard és Sarah –, húszévi együttlét során, enyhén szólva, ráunnak egymásra? Egy: együtt maradnak. Kettő: elválnak. Három: együtt maradnak, de külön-külön vigasztalódnak.

A három lehetőség közül a középső, annak ellenére, hogy nagyon sok megrázkódattással jár, a legkevésbé alkalmas drámai anyag. Mert amíg két ember a válásig jut, az dráma. Amikor azonban elválnak, s mindkettő megy a maga útján: megszűnik a közös dráma lehetősége. Az első változat, tudjuk, Strindberg modellé lett *Haláltánc*ából, véresen drámai: a két ember kitartóan gyötri egymást, már-már élvezettel teszik ezt, cselekedeteiket ugyanis a gyűlölet indukálja. A harmadik lehetőség, bár a két ember külön utakon jár, mégis együtt él, találkozik: ugyancsak alapvetően drámaalkalmas.

Mint ezt Sarah és Richard esete mutatja Harold Pinter *A szerető* című egyfelvonásosában.

Kifejezetten unják egymást, együtt élnek, egy lakásban, s mégis végtelenül magányosaknak érzik magukat. *A Haláltánc*ből ismert gyűlöletig azonban nem jutnak el, de reggelinél, vacsoránál mindketten a szeretőjükről beszélnek. A nő állandó délutáni látogatójáról, Maxról, aki megértő, türelmes és főleg tüzes. A férfi arról a „mezei lotyóról”, aki – míg a kúton „ellenőrzi az olajat és a vizet” – olyan frissítőleg hat, mint egy „gyors csésze kakaó”.

Mindketten naponta elismétlik saját „élményüket”, miközben mindkét mese felszínén egyre észrevehetőbben mutatkoznak azok a repedések, amelyek a hazugság ködpárája szivároog át. Mert mindketten hazudnak. Illetve: a modern dramaturgia és pszichológia szellemében – szerepet játszanak.

A modern ember életérzését számos színpadi műben, tv-játékban – *A szerető* is ennek készült – és forgatókönyvben ügyes bonyolítással, szellemi izgalmat kiváltó áttételességgel bemutató angol író természetszerűen nem elégedhet meg a szerepjátszás felismertetésével, hanem csavarint egyet a helyzeten. Egy délutáni órán valóban feltűnik a szerető, aki azonban nem más, mint maga a férj. De Richardból Maxszá változik, pipogyából tüzes férfi lesz. Csupán egy ötletre van szüksége, s a mélypontra süllyedt emberi kapcsolatok rendbe jöhetnek? – kérdezi az író.

A Balázs-Petrovié Éva rendezte újvidéki előadás részben pontosan követi az író rajzolta játék váratlan lélektani és szellemi kanyarokkal bővelkedő út irányát, részben azonban – sajnos – letér róla. Ügyes az indítás: a férj életuntságát lassított beszéddel, a nő elégedetlenségét viszont dinamikus, kihívó mozgással fejezik ki. Az alaphelyzetet azonban téves irányba „fejlesztik”: az abszurdot, a groteszket nem mint természetest ábrázolják, hanem harsányan túljátsszák. Nem tudni, ez annak a következménye, hogy az előadás alapfokon nélkülözni akarja azokat a finom jelzéseket, amelyekből kiderül mindkét szereplő hazugsága, lelepleződik a szerepjátszás, vagy azért hiányzik a játék árnyaltsága, mert Kovács Frigyes és Ábrahám Irén alkatilag nem a szubtilis, hanem a nyersebb kifejezésre képes, ami nem baj, csak ide nem illik. Szerepformálásuknak csak felszíne van, nincs mélysége, nem érezni azt a megkeseredettséget, ami hosszú ideje a lelkükben erjedt.

De hát ez van, s ami van, az felemás, meg egy színházi estére kevés is. Időben is, műélvezet szempontjából is.

GEROLD László

KRÓNIKA

A FORUM KÖNYVKIADÓ AZ ÜNNEPI KÖNYVHÉTEN – Idén is sikeresen szerepelt a Forum Könyvkiadó a budapesti Ünnepi Könyvhéten. A Vörösmarty téri könyvsátorban a kiadó teljes produkcióját bemutatta. Bordás Győző *Csukódó zsilipek* című új regényét, Kontra Ferenc pedig *Úgy törnek el* című novelláskötetét dedikálta. Az említetteken kívül nagy volt az érdeklődés Szenteleky Kornél összegyűjtött művei és Bori Imre Szenteleky-monográfiája iránt; Magyar László *Életek, iratok, iratok, életek* című tanulmánykötete, Herceg János *Mulandóság* című novelláskötete, Kalapis Zoltán *Régi vízvilág a Bácskában és Bánátban*, Németh Ferenc *A torontáli szönyeg* és Cs. Simon István *Szülfalum, Terján* című könyvére is felfigyelt a könyvszakma és az olvasóközönség.

KASS JÁNOS KIÁLLÍTÁSA ÚJVIDÉKEN – Az újvidéki Vajdasági Múzeum és a szegedi Móra Ferenc Múzeum együttműködésének keretében június 8-án megnyílt Kass János kiállítása. A Vajdasági Múzeumban sajátos keresztmetszetet láthatott a közönség a jeles grafikus, illusztrátor és könyvtervező szobraiból, kötetterveiből, grafikáiból, és megnézhetette videoanimációs kisfilmjét is. A sikeres tárlat védnöke a Forum Lap- és Könyvkiadó, Nyomdai Munkaszervezet volt.

HERCEG JÁNOS FESTŐTÁBOR – Május 11-én, az idén elhunyt jeles vajdasági író születésnapján festőtábort rendezett Doroszlón a Herceg János-emlékbizottság. Mintegy harminc vajdasági festő jelent meg a rendezvényen, akiknek alkalmuk nyílt új munkáik elkészítésére az író szülőházában, a Mosztonga-parton vagy a Szentkútnál. A festőtáborban készült mintegy ötvenöt alkotás a zombori képtárban kerül közönség elé.

MARKULIK JÓZSEF MUNKÁI SMEDEREVÓBAN ÉS SZABADKÁN – A Zentai Múzeum jóvoltából a nemrégiben elhunyt jeles képzőművész, Markulik József munkáiból összeállított retrospektív kiállítást nemrégiben Smederevón is bemutatták. A művész munkásságának keresztmetszetét adó festményekből, installációkból és más alkotásokból álló tárlatot júniusban Szabadka közönsége is láthatta, a Képzőművészeti Találkozó helyiségeiben kerültek a nyilvánosság elé.

EMIR KUSTURICA HARMADIK ARANYPÁLMÁJA – A Cannes-i Nemzetközi Filmfesztiválon Emir Kusturica legújabb, Underground című filmjével elnyerte a legjobb filmnek járó Aranypálmát. A mű forgatókönyvének alapjául Dušan Kovačević *Tavaszi januárban* című drámája szolgált. A filmet Belgrádban, Prágában, Berlinben és Hamburgban for-

gatták, s a rendező szavai szerint keserű története ez a hazájában, Jugoszláviában dúló háborúknak, a háborúkat kiváltó propagandának.

STERIJA JÁTÉKOK – Május 26-a és június 3-a között rendezték meg negyvenedik alkalommal Újvidéken a Sterija Játékokat. A színházi fesztivál fő díjait a Ljuba Tadić színművész, Miša Jeremić és Dejan Penčić Poljanski színikritikusok, Nebojša Bradić rendező, valamint Veselin Radunović teatrológus összetételű zsűri a következő produkcióknak ítélte oda: a szemle legjobb előadása a Branislav Nušić szövege alapján készült *Gyanús személy* lett az újvidéki Szerb Nemzeti Színház színrevitelében. A legjobb eredeti drámaszövegért járó díjat Siniša Kovačević kapta *Janez* című drámájáért, amelyet az Újvidéki Drámai Színház előadásában láthatott a közönség. A Sterija Játékok modern színpadi adaptációjáért járó díját Anton Kolenđićnek ítelték oda egy régi katori ismeretlen szerző Lukrécia című munkájának színpadi állításáért. A darabot a belgrádi Pozorište na Terazijama, Teatar T társulat mutatta be, s ugyanennek az előadásnak a színpadra állítója, Jagoš Marković bizonyult a szemle legsikeresebb rendezőjének. Színeszi alakításáért Branimir Brštin (Boro szabó fejlődésének útja), Branka Šelić

(A gálásn fiskális), Mirjana Gardinovački (Janez), Danica Maksimović és Goran Šušnjik (*Lukrécia*) részese.

PATAKI LÁSZLÓ ÉLETMŰDÍJA – Kisvárdán, a hetedik alkalommal megrendezett határon túli magyar színházak fesztiválján életműdíjjal tüntették ki Pataki László nyugalmazott szabadkai színművészt. A zsűri munkájában folyóiratunk munkatársa, Gerold László is részt vett.

KÖNYVTÁMOGATÁS – A Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztériuma idei könyvpályázatán tíz Forum-könyv részesült anyagi támogatásban: Szerémi György: *Emlékiratok* (Kövek sorozat), Pap József: *Kert(v)észek* (versek), Danyi Magdolna: *Pallasi versek*, Németh István: *Házioltár* (novellafüzér), Bányai János: *Kisebbségi magyaróra* (tanulmányok), Szeli István: *Egy tudományos világtkép gyökerei* (Bárczi Géza ifjúkora), Herceg János: *Medvecukor* (elbeszélések gyermekeknek), Kontra Ferenc: *A halász fiai* (meseregény), Takács Ilona: *Fecskeringő* (gyermekversek), Csapó Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom 1992. évi bibliográfiája*.

A FORUM KÖNYVKIADÓ LEGÚJABB KIADVÁNYAI

Ács Károly: Ráklépésben (versek)

Herceg János: Mulandóság (elbeszélések)

Kontra Ferenc: Úgy törnek el (novellák)

Bordás Győző: Csukódó zsilipek (regény)

Bányai János: Talán így (Könyv és kritika III.)

Németh István: Jegykendő (vasárnapi írások)

Silling István: Kínján esék esete (vajdasági archaikus népi imádságok)

Tündér Ilona kertje (Mondavilágunk, IV.)

Géza Juhász–János Kovács: Lako i brzo mađarski (nyelvkönyv)

Előkészületben:

Kalapis Zoltán: Történelem a föld alatt (helytörténeti tanulmányok)

Penavin Olga: Jugoszláviai magyar diakrón népmesegyűjtemény II.

Szenteleky Kornél: Szerelem Rómában (összegyűjtött írások)

Fehér Ferenc: Erdőtlen erdő (válogatott versek és kommentárok)

Csapó Julianna: A jugoszláviai magyar irodalom 1991. évi bibliográfiája

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Bori Imre*: Jegyzetek Nagy László költészetéről (*tanulmány*) 341
Németh Ferenc: A nyomdászat kezdetei Bánátban (*tanulmány*) 349

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Szeli István*: Szellemi környezetrajz – felsőfokon (Magyar László: *Életek, iratok – iratok, életek*) 366
Bence Erika: Új kritikusok (Piszár Ágnes: *Kisesszék*; Utasi Csilla: *A fekete hold*) 369
Sárvári V. Zsuzsa: Tanulmányok a bácskai magyar népviseletről (*Bácskai magyar népviseletek*) 374

S z í n h á z

- Gerold László*: A szerető 375

KRÓNKA

A Forum Könyvkiadó az Ünnepi Könyvhéten; Kass János kiállítása; Markulik József munkái Smederevóban és Szabadkán; Emir Kusturica harmadik Aranypálmája; Sterija Játékok; Pataki László életműdíja; Könyvtámogatás 377

Számunk megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma, valamint a Jugoszláviai Soros Alapítvány támogatta

---

1995. június. Kiadja a Forum Könyvkiadó. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 603-as mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700-601-3-14861-es zsírszámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 50 dinár, fél évre 25 dinár. Egyes szám ára 5, kettős szám ára 10 dinár; külföldre egy évre 100 dinár, fél évre 50 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. Szedés: Szántai Szerénke. – Készült az újvidéki Dániel Print Nyomdában

YU ISSN 0350-9079